

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних та соціальних наук
КАФЕДРА ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

На правах рукопису

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти
«Магістр»

На тему: **Специфіка перекладу українських слів-реалій в художній літературі (на матеріалі повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» та її англомовного перекладу)**

здобувач: студентка 2 курсу групи АМП-23зм

спеціальність: 035 Філологія

спеціалізація: 035.041 Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська

Колпакова Євгенія Сергіївна

Керівник роботи: к. пед. н., доцент

Гнедкова Олена Геннадіївна.

Київ – 2024 року

АНОТАЦІЯ

Колпакова Є. С. Специфіка перекладу українських слів-реалій в художній літературі (на матеріалі повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» та її англомовного перекладу)

Роботу присвячено актуальній проблемі перекладу українських слів-реалій в художній літературі на матеріалі повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» та її англомовного перекладу авторства україно-американського перекладача Марко Царинника. В роботі послідовно розглянуто розвиток художньої літератури, етапи становлення її перекладу і їх вплив на міжкультурну комунікацію, поняття про яку за різними науковцями теж розібрано і викладено в роботі. Подано погляди науковців на дефініцію поняття «реалій», з них виокремлено найоптимальнішу для сприйняття і подальших досліджень. Визначено відмінності реалій від інших, схожих за суттю, мовних феноменів. Проаналізовано функції реалій у художніх творах. Детально проаналізовано і викладено класифікації «реалій» за різними ознаками. Вивчено, систематизовано і подано способи та підходи до перекладу реалій за різними науковцями. Визначено складнощі, з якими стикається перекладач, маючи справу з реаліями. Досліджено умови, за якими переклад реалій вважатиметься адекватним. Виділено всі реалії із повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» і її англомовного перекладу. Розглянуто окремо кожен випадок перекладу реалій із вибірки, з урахуванням їх поділу за класифікацією. Запропоновано власні шляхи удосконалення окремих випадків перекладу. Пошук шляхів адекватного перекладу реалій залишається актуальним питанням.

Ключові слова: реалія, класифікація, міжкультурна комунікація, переклад, колорит, художня література, культура, перекладач, Тіні забутих предків

S U M M A R Y

Kolpakova Y. S. Specifics of translating Ukrainian realia in fiction (based on the novel «Shadows of Forgotten Ancestors» by Mykhailo Kotsiubynsky and on its English translation)

This study focuses on the pressing issue of translating Ukrainian realia in fiction, using Mykhailo Kotsiubynsky's novel «Shadows of Forgotten Ancestors» and its English translation by Ukrainian-American translator Marko Carynnyk as a case study. The evolution of fiction, the development of literary translation, and their impact on intercultural communication are examined, along with various scholarly definitions of intercultural communication. The paper provides a comprehensive overview of scholarly definitions of «realia» and identifies the most suitable definition for further research. The distinctions between realia and other similar linguistic phenomena are outlined. The functions of realia in fiction are analyzed. Various classifications of realia are examined in detail. The methods and approaches to translating realia proposed by different scholars are studied, systematized, and presented. The challenges faced by translators when dealing with realia are identified, and the conditions under which the translation of realia can be considered adequate are explored. Realias from Kotsiubynsky's novel and its English translation are identified and analyzed individually, taking into account the proposed classification. The study offers suggestions for improving specific instances of translation. The search for effective strategies for translating realia remains a topical issue.

Key words: realia, classification, intercultural communication, translation, tonality, fiction, culture, translator, Shadows of forgotten ancestors

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	9
1.1 Художня література і її переклад як інструмент міжкультурної комунікації.....	9
1.2 Реалії в контексті художньої літератури.....	25
1.2.1 Трактуювання поняття «реалія» у лінгвістиці.....	25
1.2.2 Роль і функції реалій у художніх творах.....	33
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДУ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ.....	39
2.1 Типологія та класифікація етнокультурної лексики.....	39
2.2 Проблема збереження культурної своєрідності при перекладі слів реалій у художніх текстах.....	51
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ У ПОВІСТІ «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» М. КОЦЮБИНСЬКОГО.....	70
3.1 Тенденції відтворення реалій у повісті «Тіні забутих предків» в перекладі М. Царинника.....	70
3.1.1 Географічні реалії.....	70
3.1.2 Етнографічні реалії.....	76
3.1.3 Структурний розподіл реалій і їх переклад.....	94
3.1.4 Реалії топоніми та антропоніми.....	96
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	109

ВСТУП

Кваліфікаційну роботу присвячено комплексному вивченню слів-реалій у художній літературі, їх значення для розвитку та збагачення національної мови. При перекладі художніх творів іншими мовами, реалії дають можливість доцільно та яскраво донести іноземцю історичні та культурні аспекти українського народу.

За останні роки роль України в світі значно зросла. Нашу державу почали активніше сприймати як самостійну і незалежну країну, яка має мужній, незламний, свободолюбний народ, гідний поваги і розуміння. Тому інтерес до української історії та культури у світі зараз досить високий. Потрібно активно перекладати і популяризувати українську художню літературу. Вона є частиною нашої духовної культури, мистецтвом слова. А слово - це образ, яскравий і неповторний, який швидко сприймається і запам'ятовується. Слова-реалії - це надбання наших предків, елементи реального буття, історичні місця та події, наша самобутність і неповторність, історія і пам'ять народу.

Актуальність теми зумовлена сучасними тенденціями глобалізації та зростаючою потребою в міжкультурному діалозі. Переклад художніх творів, особливо тих, що насичені національно-культурними особливостями, здійснює трансляцію культур за допомогою культурно-специфічних одиниць, в тому числі реалій, і є складним завданням, яке вимагає не лише знання мов, а й глибокого розуміння культурного контексту. На початковому етапі дослідження нас цікавило саме з'ясування специфіки перекладу українських реалій у художній літературі, адже адекватний переклад таких слів є ключем до збереження автентичності твору та забезпечення ефективної комунікації між культурами.

Звернення до повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» є відправним пунктом у аналізі підходів до перекладу реалій, адже цей твір є густо насичений українськими реаліями, які відображають особливості гуцульського життя, побуту та вірувань. Переклад таких реалій є особливо складним завданням через відсутність прямих відповідників в інших мовах. Дослідження

специфіки перекладу реалій у цьому творі сприятиме не лише збагаченню теорії перекладу, але й покращенню якості перекладів української літератури загалом. А загальне дослідження даної теми є актуальним з огляду на необхідність збереження культурної спадщини, розвитку теорії та практики перекладу, а також підвищення якості міжкультурної комунікації.

Проблема перекладу реалій є предметом дослідження багатьох лінгвістів та перекладознавців як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Дослідники приділяли значну увагу визначенню поняття «реалія», їх класифікації, функціям у тексті та стратегіям перекладу. Цим вивченням займались Р. П. Зорівчак, О. І. Чередниченко, В. В. Коптілов., О. Л. Кундзіч, С. П. Флорін, С. І. Влахов, І. В. Корунець.

Мета дослідження:

Проаналізувати значення реалій у художній літературі, виділити з тексту повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» вживані слова-реалії, визначити їх ознаки і проаналізувати способи їх перекладу англійською мовою.

Для реалізації зазначеної мети, ставимо наступні **завдання**:

1. Визначити поняття «реалії», їх значення як лінгвістичного явища;
2. Розкрити роль реалій у художній літературі;
3. Виділити вживані слова-реалії у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»;
4. Встановити їх ознаку і семантику;
5. Провести їх класифікацію;
6. Проаналізувати практичні способи їх перекладу англійською;
7. Встановити складності в процесі перекладу;
8. Запропонувати свої варіанти перекладу окремих реалій і обґрунтувати практичні підходи до процесу перекладу.

Об'єкт дослідження: слова-реалії в художній літературі

Предметом вивчення в роботі є слова-реалії вживані у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»

Теоретико-методологічною основою є праці українських і зарубіжних мовознавців (філологів), присвячені особливостям перекладу слів реалій. Теоретичну основу складають також положення лінгвістичних досліджень Р. П. Зорівчак, К. Ю. Кіяниця, Ю. В. Ткаченко, С. П. Флорін, С. І. Влахов. Матеріалом дослідження стали 95 слів реалій відібраних з усіх виділених у тексті, загальним обсягом, 336 реалій.

Методи дослідження. Методологічна основа обрана, виходячи з предмета та завдань дослідження. Зокрема, *метод суцільної вибірки* - що передбачає опрацювання нами текстів оригіналу та перекладу повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського і ретельного виокремлення всіх використаних слів-реалій. *Метод класифікації.* Передбачає як загальну класифікацію слів-реалій, так і класифікацію перекладацьких підходів до їх передачі англійською мовою. *Метод порівняльного аналізу.* Зіставлення нами оригінального українського тексту з англійським перекладом; виділення розходжень змісту при передачі слів-реалій; аналіз використаних перекладачем прийомів із пропонуванням своїх. *Метод контекстуального аналізу.* Вивчення нами слів-реалій у контексті речення, абзацу, всього твору. Оцінка того, наскільки точно передано значення слова-реалії в перекладі, чи не спотворює такий переклад загальний зміст речення, абзацу чи цілого твору. *Аналітичний метод.* Аналіз наукових концепцій та існуючої науково-методичної літератури з цієї теми. *Історичний метод.* *Етнографічний метод.* *Описовий метод.* Опис класифікацій реалій за визначеннями і науковцями, що їх вивчали.

Наукова новизна одержаних результатів: вперше проведено детальний аналіз перекладу українських реалій в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». Доповнено загальну наукову картину розуміння процесу перекладу художньої літератури, зокрема, ролі культурного контексту в цьому процесі. У роботі надано теоретичний огляд слів-реалій та практичне застосування їх перекладу у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Практична цінність одержаних результатів визначається можливістю їх використання у розробці методичних рекомендацій для перекладачів художньої літератури, зокрема при перекладі творів, насичених національно-культурними особливостями. Дидактичний потенціал застосування результатів роботи знайшов відображення у можливості використання їх в навчальному процесі для підготовки фахівців у галузі перекладу та літературознавства. За матеріалами нашого дослідження можна укласти словник реалій, які зустрічаються у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Апробація результатів роботи. Окремі теоретичні та практичні результати дослідження були опубліковані у фаховому журналі з філологічних наук та журналістики «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського», Т. 35 (74), № 6, 2024.

Публікації. Колпакова Є. С., Гнедкова О. Г. Особливості класифікацій слів-реалій. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 35 (74) № 6, 2024 (статтю прийнято до друку).

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що включають п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (113 найменувань – на 11 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 109 сторінок, з них основного тексту – 94 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1 Художня література і її переклад як інструмент міжкультурної комунікації.

Процес всесвітньої глобалізації, який є одним з основних маркерів сучасного світу, швидко розвиває можливості, а отже і масштаби міжкультурної комунікації. Інтернет, світові медіа, подорожі, міжнародні конференції, фестивалі, ділові міжнародні відносини і багато інших подій в інформаційному просторі дають нагоду розповісти про себе і познайомитися з культурами різних народів. В цьому контексті важливу роль грає і переклад художніх творів.

Існує велика кількість визначень поняття міжкультурної комунікації. Наприклад, за визначенням Н. Булави у його роботі на тему формування міжкультурної комунікації, це поняття є соціальним феноменом, що полягає у «конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами у межах чітко визначеного просторово-часового континууму» [6, с. 55].

О. Максимович у своїй статті «Міжкультурна комунікація як предмет міждисциплінарного теоретизування» формулює таку дефініцію: міжкультурна комунікація це «процес синхронної взаємодії..., який зумовлюється індивідуальними та суспільними потребами, цінностями та настановами та виявляється на когнітивному, емоційному та діяльнісному рівнях тієї чи іншої соціокультурної системи» [53, с. 88].

Аналізуючи міжкультурну комунікацію як регулятор міжособистісних відносин суспільства, Б. Слющинський подає таке її визначення: «Міжкультурна комунікація це взаємодія культур двох суб'єктів... в результаті якої відбувається пристосування одних ціннісних орієнтацій та норм поведінки до інших, їх взаємовпливи, поглинання чи витіснення і зміна одних іншими» [72, с. 85].

Найбільш зрозумілим і прийнятним для нашого дослідження ми вважаємо тлумачення, запропоноване М. Гавришем у його статті «Переклад як різновид міжкультурної комунікації». За його баченням, міжкультурна комунікація – це складний процес взаємодії між людьми, які належать до різних культурних середовищ. Ці відмінності в культурах проявляються у всьому: від мови та невербальних засобів спілкування до цінностей, вірувань та звичаїв. Учасники такого спілкування стикаються з необхідністю адаптувати свої комунікативні стратегії, щоб досягти взаєморозуміння та ефективності порозуміння. Міжкультурна комунікація передбачає усвідомлення культурних відмінностей, толерантність до іншості та прагнення до пошуку спільних точок дотику [12, с. 37].

Феномен міжкультурної комунікації, як багатоаспектний прояв соціальної взаємодії, є предметом дослідження широкого кола гуманітарних наук, зокрема, соціології, когнітивної лінгвістики, культурології, культурної антропології, лінгвокраїнознавства, етнолінгвістики, етнопсихології тощо. Виокремлення міжкультурної комунікації як окремого об'єкта наукового дослідження у середині ХХ століття пов'язане з іменами таких західних вчених, як Е. Голл, К. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Д. Трагер, Л. Самовар [32, с. 24].

В Україні дослідження феномену міжкультурної комунікації наразі активно розвиваються. Значний внесок у напрямок їх розробки роблять у своїх дослідженнях такі науковці як Т. Кацберт, К. Мальцева, К. Мацик, І. М'язова, Б. Слющинський.

З точки зору нашого дослідження, цікавими є роботи І. М'язової, яка провела всебічний соціально-філософський аналіз міжкультурної комунікації, розглянувши її як багатогранний соціокультурний феномен. У своїх дослідженнях науковиця детально проаналізувала генезис поняття «міжкультурна комунікація», його змістове наповнення, а також різноманітні форми прояву в сучасному світі. Особливу увагу в її роботі «Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву» приділено проблематиці національно-культурного розвитку України в контексті глобальних процесів

міжкультурної взаємодії [58]. Продовжуючи думку І. М'язової, ми підкреслюємо, що актуальність нашого дослідження полягає в зростаючому світовому інтересі до України останніми роками. Це дає особливу нагоду показати всім нашу країну, її історію, багату культурну спадщину, колоритний фольклор, мову і літературу. Якраз література є одним з основних важелів впливу і ключем до ознайомлення світу з українською історією і культурою. Бо література - це слово, а слово - код нації, її самобутність, неповторність, минуле і майбутнє.

Розглянувши різноманітні існуючі тлумачення терміну «література» ми дійшли висновку, що сучасне вживання цього терміну передбачає два значення – вузьке і широке. Розглянемо їх більш детально. У вузькому значенні цього терміну літературу визначають як один із фундаментальних видів мистецтва – мистецтво слова, що відображає дійсність у художніх образах, породжує нову художню дійсність за законами краси; це результат творчої діяльності автора, зафіксований у відповідному тексті за допомогою літер. У широкому розумінні, література – це сукупність усіх письмових творів, які мають суспільне значення. Це поняття охоплює твори різних народів і епох. Такий широкий підхід до літератури пов'язаний з її етимологією: слово «література» походить від латинського «*littera*», що означає «літера» або «буква».

Словесні твори з художніми ознаками в сучасній літературі називають художньою літературою. Саме ж поняття «художня література» виникло лише в ХХ столітті. Така література не копіює дійсність, а трансформує її через призму авторської свідомості. Спираючись на реальні факти, письменник створює нову якість – художню реальність в образах, де події, персонажі та їхні переживання набувають універсального значення. Цей світ відрізняється від реального світу своєю цілісністю, логікою і функціями, оскільки його мета – не лише відобразити життя, а й вплинути на свідомість читача. Таке визначення поняття «художня література» подано в Літературознавчій енциклопедії укладеної Ю. Ковалів [49, с. 564-565]. Отже, художня література – це відображення дійсності в образах, і

якраз однією з характерних рис художньої літератури є яскраво виражене національне забарвлення змісту і форми, яке забезпечують, в тому числі, і реалії.

Однією з визначальних характеристик художньої літератури є різноманітність стилів, напрямів та жанрів, які формуються під впливом історичних, соціальних, культурних та інших чинників. Стиль у художній літературі – це індивідуальна манера письменника передавати свої думки та почуття. Він виявляється в особливостях мови, синтаксису, лексики, композиції твору. Літературні напрями та течії – це більш широкі поняття, що об'єднують письменників, які поділяють спільні естетичні принципи та творчі методи. Вони виникають в певні історичні епохи і відображають світогляд та ідеали тогочасного суспільства. До течій художньої літератури відносять: античність, середньовіччя, відродження, бароко, класицизм, романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм. Також художня література має розлогу жанрову структуру [13, с. 347-349].

Продуктом художньої літератури є художній твір. Після аналізу багатьох дефініцій цього терміну, можна охарактеризувати його як самодостатню індивідуально створену одиницю художньої літератури, яка має внутрішню цілісність та естетичну цінність. Це динамічна система, що постійно еволюціонує в процесі взаємодії з різними культурними та історичними контекстами і несе в собі національний і культурний колорит, яким його наділяє автор. Його багатогранність зумовлена як гетерогенністю літературного процесу, так і суб'єктивністю сприйняття. Елементами художнього твору є: сюжет (послідовність подій, що відбуваються у творі), композиція (будова твору, порядок розташування його частин), характери (образи людей, які діють у творі), мова (засоби мовної виразності, які автор використовує для створення образу), ідея (основна думка твору, те, що автор хоче донести до читача), тема (коло питань, які порушуються у творі) [13, с. 141].

Для зображення більш повного наукового уявлення про художні твори, наводимо характеристику за О. Галичем: «Твори художньої літератури - це завжди частина культурної спадщини певного народу. Написані в конкретно

історичних умовах доби, вони є частиною історичної пам'яті даного народу. Наука про літературу не може не враховувати міцний взаємозв'язок художньої творчості з розвитком окремого народу» [13, с. 5].

Художня література має свої специфічні функції. Український літературознавець П. Білоус виділяє такі основні з них:

1) пізнавальна функція - збагачує знання про світ, людське буття, культурні феномени та природні процеси;

2) виховна функція - формує свідомість і особистість читача, його культуру, моральні цінності;

3) розвиваюча функція - розвиває уяву, естетику, увагу, пам'ять, мислення в тому числі логічне і креативне, допомагає вмінню аналізувати інформацію;

4) світоглядна функція - формує світогляд читача;

5) комунікативна функція - збагачує словниковий запас, розвиває мовлення, формує його культуру, формує повагу до інших народів та їх культур;

6) гедоністична функція - художня література приносить емоційне задоволення;

7) естетична функція - формує естетичні ідеали та вдосконалює здатність сприймати красу у всіх її проявах; художня література приносить естетичне задоволення;

8) культуртрегерська функція - художня література концентрує в собі колективну пам'ять людства і передає його наступним поколінням [5, с. 32-33].

Саме ці функції художньої літератури і дають можливість активно впливати на комунікацію народів світу, на розширення та зміцнення міжкультурних зв'язків і взагалі на взаємовигідний розвиток культур комунікуючих народів.

Науковець М. Гавриш в контексті міжкультурної комунікації дає таке визначення культурі: «це сукупність духовних, історичних, соціальних і психологічних особливостей етносу, тобто його традиції, свята, вірування, погляди, цінності, поведінка, побут, умови життя, кулінарні смаки, стиль одягу -

коротко: усі аспекти його буття та свідомості, зокрема й мова» [12, с. 37]. А мова є основою національної художньої літератури.

Вважаємо за доцільне розглянути у нашому дослідженні вплив художньої літератури на розвиток культур народів світу, міжкультурну комунікацію та зближення культур через невеликий екскурс в історію. Світова література розпочала свій розвиток з періоду античності. Кращими творами античної літератури спочатку грецької, яка виросла з міфів і народної творчості, з героїчних пісень, вважаються поеми Гомера і Гесіода, ліричні твори Сапфо, трагедії Есхіла, Софокла, Еврипіда, комедії Арістофана, проза Геродота. Всі ці твори стали фундаментальним надбанням світової літератури. Як підсумовує дослідниця античності В. Снегірьова, а ми погоджуємось з її висновком, що «майже всі європейські літературні жанри: епос, елегія, ода, гімн, трагедія, комедія і багато інших зародилися і сформувалися в античну добу. Світова література отримала неоціненний спадок: зразки довершених художніх творів в усіх жанрах, які для нових європейських літератур стали справжньою школою і еталоном майстерності» [74, с. 3].

Еллада - Греція увійшла до складу Римської імперії і настала «Золота доба» римської літератури, коли вона плідно взаємодіяла з грецькою. У поезії прославились поети Лукрецій, Катулл, Вергілій, творець од Горацій, Овідій, що залишив нащадкам «Метаморфози». Римляни розповсюдили античну греко-римську літературу по всій Західній Європі. Кожна епоха розвитку європейських країн брала найкраще і актуальне для свого часу з античних здобутків. В. Снегірьова підкреслює, римська поезія «стала опорою середньовічної латиномовної поезії, грецька - влилась у візантійську літературу» [74, с. 4]. Важливо відмітити той факт, що мовою спілкування в Європі періоду середньовіччя була латинська мова. В Києві часу князя Ярослава Мудрого вивчали латинську і давньогрецьку мови. У паризькому архіві залишилися дані про листування королеви Франції Анни (дочки Ярослава Мудрого) з Ватиканом саме латиною. Давньогрецьку та латинську мови вивчали в школах і

університетах Європи, в тому числі і в Києво-Могилянській Академії з моменту її заснування.

Немає потреби розбирати увесь шлях формування майже усіх європейських мов, які мають латинські корені. Це і є один з яскравих аргументів на користь величезного впливу античної літератури на розвиток культур європейських народів, а в подальшому і народів світу, та зближення міжкультурної комунікації.

В добу Відродження інтерес до античної літератури знову зріс. Міфи і герої, античні ідеали: духовна і фізична краса людини, її свобода і гідність, вірність в коханні, переспівували в літературах різних країн. Данте і Петрарка, Рабле, Сервантес і Шекспір підтримують і розвивають ці ідеали.

Різними мовами перекладаються Гомерові епічні поеми, античні трагедії і комедії. Осторонь цих процесів не залишилась і українська література, яка була тісно пов'язана з історією і культурою Візантії. До сюжетів і образів античної літератури зверталися Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Леся Українка. Багато перекладів зробив Іван Франко. Без поеми І. Котляревського «Енеїда» взагалі важко уявити становлення і розвиток української літератури [74, с. 5].

Далі хотілося б зупинитися на лицарському романі, який ще називають «куртуаазним романом». Він становить вершину середньовічної оповідної літератури. Базуючись на фольклорі кельтів Англії, Ірландії і французької Бретані та героїчному епосі Європи, лицарський роман писався спочатку старофранцузькою мовою, яка стала активно вживатися в Англії після вторгнення на острів норманів з Бретані. Куртуаазний роман приніс у широкий загаль європейців відомості про героїчну давнину та доніс до нащадків реалії феодальної Європи, поклоніння «Прекрасній дамі», цінності лицарського етикету, і те, що «для створення красивої форми поведінки правила етикету вимагають помірності і стриманості, відмовлення від усього брутального, незграбного, насильницького» [65, с. 149-150].

Однак, якими б привабливими не видалися лицарські романи, існує чимало труднощів у використанні цього виду джерел. Адже сюжети романів взяті зі світу вимислу і фантазії, а «ідеальний лицар» – це лише літературний образ. Звичайно, в романах лицарський побут дещо ідеалізовано, але з цього зовсім не випливає, що зафіксована в романах середньовічна, досить інформативна геральдика, правила турнірів та поєдинків, етикет є лише поетичною вигадкою. Як правильно аргументує Ю. Грачев, під впливом літератури відбувався процес згуртування лицарства як прошарку феодального суспільства, а образ «ідеального лицаря» вимагав безперервної моральної досконалості [16, с. 5-6].

Правила поведінки у суспільстві прийшли в усі європейські країни якраз з активним поширенням куртуазного роману. Крім того була популяризована французька мова і велика кількість її слів, фразеологізмів увійшли потім у інші європейські мови. Це є ще одним вагомим доказом впливу художньої літератури на формування культурних аспектів європейських народів.

Вікторіанська доба - це не тільки злет економіки Англії, а ще і Вікторіанська література, яка принесла людству велике пізнання світу: природи, звичаїв, особливостей культури різних народів, що населяли Британську імперію. Література Вікторіанської доби також пропагувала моральні принципи та етикет, що поширився світом. Крім того англійська мова поступово зайняла лідерство і стала міжнародною мовою. Отже вплив літератури не тільки на міжкультурні зв'язки, а й на формування культур різних країн просто важко оцінити. І наведені вище історичні факти - це тільки декілька прикладів впливу художньої літератури на утворення культурної спільноти людства і на зближення її комунікації.

Звичайно важливу роль в популяризації літератури в світі відігравав завжди переклад художніх творів. Враховуємо ще той факт, що кожна національна мова представляє собою «неповторний людський досвід, неповторну точку зору, що забезпечує можливість взаємного доповнення різних культур» [79, с. 11].

У нашому дослідженні розглядається міжкультурна комунікація, що є опосередкованою перекладачем і перекладом, який містить попередньо декодовану й передану з однієї мовної системи знаками іншої інформацію, зафіксовану на матеріальному носіїві та призначену для передачі й поширення у просторі й часі. Нашу увагу привернуло дослідження М. Зарицького, який зазначає, що переклад виступає незамінним інструментом не лише в процесі міжкультурного спілкування, а й у передачі від одного суспільства до іншого цінного соціокультурного досвіду, історичної спадщини та суспільних знань. Кожне суспільство, будучи носієм унікальної мови та культури, завдяки перекладу збагачується досягненнями інших культур, інкорпорує в свою духовну та матеріальну сферу наукові знання, технології, мистецькі ідеї та систему цінностей, що формують спільний інтелектуальний простір людства – ноосферу [23, с. 13-14]. Таким чином відбувається взаємодія культури-комуніканта та культури-реципієнта, яка знаходить своє відображення у міжкультурній комунікації. При цьому беззаперечною цінністю стосовно суспільства в цілому є збереження культурної самобутності кожної з культур-учасниць комунікації.

Дослідник перекладу в контексті міжкультурної комунікації М. Гавриш вважає сутність перекладу комплексною та багатогранною діяльністю, в результаті якої, при заміні однієї мови іншою, відбувається взаємодія різних культур (менталітету, життєустрою та традицій). Отже, «переклад - це одна з можливостей опосередкованого міжкультурного спілкування, а завдання його полягає у створенні таких іншомовних текстів, які у структурному, змістовному та функціональному плані могли б стати повноцінною заміною тексту-оригіналу» [12, с. 37].

В розрізі нашого дослідження, інформативними є також розробки міжкультурного та міжмовного аспектів перекладу, які висвітлюються у наукових статтях Р. Сегол «Переклад як різновид міжмовної комунікації» та Т. Горощенко «Міжкультурна комунікація в перекладі художньої літератури» [32, с. 24].

На сучасному етапі переклад літературного твору демонструє транскультурний характер літературного процесу. Коли твір, створений в межах однієї літературної системи, перекладається на іншу мову, він стає частиною світового культурного дискурсу, виходячи за межі національних літератур. Цей процес передбачає не лише лінгвістичну трансформацію тексту, але й складну міжкультурну інтеракцію, що відображає взаємодію різних культурних кодів [32, с. 25].

Характерною рисою світової літератури є те, що більшість читачів стикаються з літературними творами не в оригінальному звучанні, а в адаптованому до їхньої мови варіанті, тобто в перекладі. Художній переклад є літературним трансформаційним процесом, в ході якого оригінальний текст, створений однією мовою, перетворюється на еквівалентний текст іншою мовою. Результатом цього процесу є новий текст, що зберігає основний зміст і художню цінність оригіналу, але водночас є самостійним твором мистецтва, обумовленим особливостями цільової мови та культури.

Переклад літератури в світі в різні історичні періоди демонструє наявність міжкультурних контактів, схожість в тенденціях до методів перекладу та розуміння «правильності» перекладання текстів. Різні нововведення в практиці перекладу мали свої важливі причини. Так формування нових європейських мов супроводжувалося активним запозиченням і наслідуванням різних стилістичних прийомів у перекладах, що сприяло збагаченню стилю і мови перекладів.

Наприклад, прибічники концепцій романтизму та постромантизму (брати Шлегелі, Ф. Шляйермахер, Т. Карлейль, В. Морріс, В. Беньямін), підкреслюючи значний вплив перекладів на розвиток літератури та культури народу, «обстоювали збереження дивності, чужорідності мови перекладу, які свідчили про новизну, належність до іншої культури.» [34, с. 12]. Отже, вже на початку 19 століття було бажання при перекладі акцентувати національно-культурні особливості в художньому тексті.

Історія практики перекладу дуже цікава наука яка несе велику інформативну складову, особливо в контексті міжмовних, міжкультурних

контактів, взаємовпливу в формуванні національних мов, в одомашненні слів і виразів, і не тільки в імпортуванні в цільову мову понять і термінів, а й краси звучання слів та шлейфу емоцій від нових невідомих досі асоціацій.

Ми дослідили періодизацію історії практики перекладу, виокремивши найбільш цікаві і інформативні варіанти. Так, у 1969 році болгарський науковець А. Людсканов [92] запропонував структурувати практику перекладу, розділивши її на чотири основні етапи:

- «1) послівний переклад за часів античності;
- 2) смисловий переклад від I ст. н.е. до XV ст.;
- 3) вільний переклад з XVI по XVIII ст.;
- 4) адекватний переклад з XIX ст. по кінець 1960-х років.» [34, с. 8]

Такий підхід до поділу перекладу на частини-періоди виходить з припущення, що в процесі перекладу завжди існує певний незмінний елемент, який залишається таким незалежно від мов і контекстів [34, с. 8].

Найбільш вдалою, на наш погляд, є періодизація практики перекладу запропонована Дж. Штайнером [95, с. 236], яка також складалася з чотирьох етапів. Однак він вважав, що весь період від Цицерона до кінця XVIII століття був одним єдиним етапом у розвитку перекладу, який називав «емпіричною або чисто практичною фазою», бо уявляв його як «добу первинних висловів та технічних приміток» [34, с. 10]. Другий етап, за Дж. Штайнером, відповідає «герменевтичному підходу - періоду, коли переважали теорія та міркування про те, що означає зрозуміти текст.» [49. с. 10 історії]. Цей етап тягнеться від Фрідріха Шляйермахера (1813) до Валері Ларбо (1946) і має філософський відтінок. Третій етап, «етап машинного перекладу та формальних методів, розпочинається у 1940-і і закінчується у 1970-і. На цей етап частково накладається четвертий, що виникає на початку 1960-их і характеризується міждисциплінарним характером» [34, с. 10].

Е. Честерман, спробував систематизувати погляди на переклад за всі часи його існування, виокремивши вісім великих мемів (memes) [88, с. 20-49].

Термін «мем», вперше запропонований у 1970 році Р. Докінзом у науково-популярній книжці «The Selfish Gene», як аналог гена в культурі [34, с. 12]. За оксфордським словником має таке визначення: «елемент культури, який, як вважається, передається негенетичним способом, особливо наслідуванням» [34, с. 12]. До числа мемів, що виступають носіями культурної інформації та об'єктами наслідування, належать ідеї, модні тенденції, музичні твори, крилаті вислови, технологічні досягнення, архітектурні стилі та багато інших феноменів.

Еволюція перекладацьких мемів демонструє зміщення фокусу від семантики та вірності джерелу до творчості перекладача, комунікативних аспектів та когнітивних процесів. Кожен мем відображає певний етап у розвитку перекладацької думки, віддаючи перевагу то семантиці, то стилю, то функціональності [34, с. 13].

У цей же період, в середині 20 століття, із виділенням і дослідженням у літературних творах національних і культурних елементів (культурно-маркованої, безеквівалентної лексики, в тому числі реалій), з'являється і поширюється напрямок культурно-орієнтованого перекладу, що базувався на концепції «культурного повороту», започаткованого у 80-ті роки С. Баснетт [85]. З цього моменту в перекладознавстві кардинально змінився підхід до перекладу. Відбувся перехід від лінгвістичного до лінгвокультурного векторів бачення перекладу, що зробило акцент на відтворенні культурної специфіки тексту оригіналу. Тепер він являє собою не тільки лінгвістичну трансформацію тексту, а й міжкультурне проникнення в результаті взаємодії культурних кодів мови оригіналу і мови перекладу.

Детально проаналізувавши вищерозглянутий матеріал, ми зробили висновок, що в різні часові періоди до перекладу ставились певні актуальні у світовій літературі на той час вимоги згідно змісту, форми і посилю тексту. Далі в нашому дослідженні ми прагнемо проаналізувати етапи розвитку перекладацької практики в Україні. Структурованого детального дослідження з цього питання в науковій літературі не представлено. Ми знайшли і виділили тільки окремі інформаційні моменти, які спробуємо хронологічно подати в нашій

роботі, щоб оцінити вклад перекладу в розвиток української мови, літератури та їх комунікації з європейськими культурами.

Спробуємо припустити, що українська перекладацька традиція багатовікова. Ще за часів Київської Русі переписувались і перекладались твори з давньогрецької мови, бо зв'язок з Візантією був дуже тісний. Протягом плідної діяльності Києво-Могилянської Академії переклади з латини та давньогрецької мови здійснювались як професорами, так і учнями. Відомості про цю діяльність можна знайти в історії Академії. Так, відомий випускник академії Г. Сковорода – письменник, філософ і перекладач – як теоретик перекладу чітко розрізняв «translatio» та «interpretatio», тобто «дослівний переклад» і «вільний переклад» (чи «переспів») відповідно. Сам він частіше надавав перевагу вільному перекладу, прагнучи перш за все передати сенс оригінального тексту [66, с. 27].

На початку XIX століття Іван Котляревський та Петро Гулак-Артемівський були найвідомішими представниками травестійного напрямку українського перекладу, суть якого полягала у перектворенні творів серйозного героїчного змісту на твори комічного характеру. В українській літературі є «Енеїда» І. Котляревського і «Пісні Гараська» П. Гулак-Артемівського [66, с. 27-28].

Відома перекладачка і перекладознавиця Р. Зорівчак у статті «Український художній переклад як націєтворчий чинник» [30] подає деякі важливі моменти з історії українського перекладу, які ми проаналізували за її поданням. Так, за часів бездержавності українська мова та українська література не функціонували в нормальних умовах. Все ж, література розвивалась у загальноєвропейському літературному процесі і в цьому заслуга якраз перекладу, який подвижницьки творили українські письменники з метою зберегти українську культурну самобутність.

У 70-х роках XIX століття в українському культурному середовищі відбувається становлення перекладацької думки, зароджуються перші дискусії щодо теоретичних засад перекладу та компетенцій перекладача. Велику кількість перекладів у 19 столітті робили Леся Українка, І. Франко,

В. Самійленко, М. Старицький, який вважав, що переклад це своєрідне відродження слова, надання йому нового життя в іншій мовній оболонці. Завдяки перекладу, рідна мова збагачується новими образами, поняттями та стилістичними прийомами, що сприяє її розвитку та розширенню виражальних можливостей [30, с. 3].

У період становлення українського національного театру українські перекладачі активно українізували іноземні драматичні твори. І багатьма перекладачами використовувався вільний переклад, існувала тенденція «одомашнення». Наприклад, Ю. Федькович, перекладаючи в 1872 році знамениту баладу Г. Гейне «Лорелай», перетворив героїню у Сокільську княгиню, а ріку Рейн, адаптуючи – у Черемош [30, с. 5].

Тільки на початку ХХ століття, коли було скасовано заборону на українську мову в Російській Імперії, розпочався розквіт перекладознавства у Східній Україні було започатковано видавництва і протягом 1905-1906 років вийшли великі збірки перекладів. Далі неабиякий розквіт перекладознавство мало у добу «Розстріляного Відродження» (20-30ті роки ХХ століття). Перекладачами того часу були М. Рильський, М. Терещенко, М. Йогансен, В. Підмогильний, М. Зеров, А. Кримський. Після Другої Світової війни сформувалась школа українського художнього перекладу під керівництвом М. Рильського, в подальшому Г. Кочура.

У 60-х роках ХХ століття в українському художньому перекладі відбувається становлення професійної спільноти, до якої увійшли такі видатні перекладачі, як М. Лукаш, Ю. Лісняк, Г. Кочур, Борис Тен, А. Содомора, В. Митрофанов, Д. Паламарчук та ін. Багато українських перекладачів, серед них письменників і поетів (у 70-80х роках це В. Стус, І. Світличний, І. Калинця, І. Коваленко, В. Марченко), писали свої твори і робили переклади в політичному ув'язненні. Більша частина їх доробків не дійшла до наших часів. В цей же період починається активний процес перекладу українських художніх творів іноземними мовами, крім того розвивається теоретична база перекладу. Серед тих, хто зробив значний внесок у формування перекладознавства як самостійної

науково-пошукової та навчальної дисципліни, Р. Зорівчак називає В. Коптілова, який, на думку дослідниці, «обґрунтував у своїх працях міждисциплінарний характер перекладознавства» [26, с. 167].

З вище проведеного нами аналізу, стає зрозуміло, що історія українського художнього перекладу та її теоретичних засад не досліджена в достатньому обсязі, що було б дуже важливо для сучасного українського перекладознавства. Це є нагальним завданням вітчизняної наукової спільноти.

Р. Зорівчак вказує на те, що для дослідження історії художнього перекладу ключовим етапом є створення детальної класифікації перекладацьких жанрів. Видатні українські вчені, такі як О. І. Чередниченко, В. Д. Радчук, П. О. Бех, зробили значний внесок у розробку цієї теорії. Найповнішим дослідженням у цій галузі є робота О. В. Дзери «Жанри художнього перекладу» [17]. Спираючись на концепцію літературної полісистеми, підкреслюється, що адекватність перекладу є динамічним поняттям, яке визначається не лише відповідністю оригіналу, але й функціональною роллю перекладу в цільовій культурі. Перекладний текст є інтегрованою частиною літературної системи реципієнта і його оцінка має враховувати взаємодію з іншими творами, як оригінальними, так і перекладними. Крім того, за визначенням В. Комісарова, критерії адекватності перекладу є змінними історично. Кожна літературна епоха формує власні норми перекладу, які з часом можуть переглядатися [30, с. 7]. Як нами було досліджено і представлено вище в періодизації підходів у перекладознавстві.

Дослідження української перекладацької культури вимагає комплексного підходу, який враховує тісний взаємозв'язок між історією народу, розвитком цільової мови та її мовними ресурсами (лексикою, фразеологією, синтаксисом). Без історії українського художнього перекладу ми не можемо повноцінно оцінити розвиток історії української літератури та її вплив на формування культури української нації. Набуття Україною державної незалежності актуалізувало завдання збереження та розвитку культурної самобутності. У цих умовах художній переклад набуває особливого значення як інструмент

утвердження національної ідентичності, розвитку мови та збереження ментальності українського народу [30, с. 7].

Україна багата яскравими художніми набутками письменників, драматургів, поетів, післярів, чії роботи колоритні як по змісту так і по звучанню. Важливо весь цей доробок якісно і професійно перекладати з метою донесення його цінності до інших народів в обличчі іноземної аудиторії. Це і є основне завдання перекладача.

До сучасного перекладача, який займається художньою літературою, існує низка вимог, сформульованих багатьма перекладознавцями. В першу чергу професійна компетенція перекладача ґрунтується на міцному фундаменті лінгвістичних знань, тобто на професійному володінні обома фаховими мовами (вихідною мовою і мовою перекладу). До цих базових знань обов'язкове володіння фоновими знаннями, які передбачають глибоке розуміння культурних, історичних, соціальних, політичних аспектів країн, мовами яких оперує перекладач. Щоб адекватно перекодувати авторський задум тексту, перекладач повинен враховувати також численні «національно-культурні відмінності в асоціативному мисленні, образному сприйнятті дійсності, традиційних жанрових і композиційних формах, тобто стильових уподобаннях» [12, с. 39]. Крім того, якщо мова йде про культурно-марковану лексику, в тому числі реалії, перекладач повинен мати кмітливість, а також креативність для збереження національного колориту тексту оригіналу і донесення його до читача іншого культурного середовища. З чого можна зробити висновок, що професійний перекладач є творцем нового адекватного тексту, зрозумілого носію цільової культури.

«Переклад відігравав та відіграє ключову роль у розвитку світової культури. Історія світової культури, розглянута під кутом перекладу, демонструє постійний рух ідей та форм» [34, с. 3]. Вивчаючи цю історію, ми бачимо, як культури взаємодіють, запозичують та трансформують одна одну завдяки діяльності перекладачів. «Хто б ми не були, і де б ми не жили, але завдяки

перекладу ми є сучасниками будь-якої історичної епохи і громадянами кожної із країн.» [34, с. 3].

1.2 Реалії в контексті художньої літератури.

1.2.1 Тракткування поняття «реалія» у лінгвістиці.

Вивчення слів-реалій у контексті художньої літератури набуває сьогодні особливої актуальності. Глобалізація та інтенсивний культурний обмін сприяють проникненню в мови світу великої кількості нових слів, зокрема, реалій, які відображають особливості національних культур. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність детального аналізу їх функцій у художньому тексті, ролі в створенні національного колориту та проблематики їх перекладу. Крім того, дослідження слів-реалій є важливим для збереження культурної спадщини, оскільки вони є своєрідними маркерами національної культури, які допомагають донести до іншомовної аудиторії інформацію про звичаї, традиції, історію та менталітет народу. Не менш важливим є і те, що вивчення слів-реалій сприяє поглибленню розуміння літературного тексту, допомагає розкрити авторський задум та особливості стилю письменника. Таким чином, актуальність дослідження слів-реалій обумовлена як теоретичною, так і практичною значущістю.

На сьогодні феномен слів-реалій є предметом комплексного дослідження на перетині мовознавства, лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства та лінгводидактики. Лінгвокультурологія аналізує лексичні реалії у контексті міжкультурної комунікації, зіставляючи їх з відповідниками в інших мовах. Лінгвокраїнознавство розширює поле дослідження, інтегруючи лінгвістичний аналіз з історичними, географічними, культурологічними та іншими аспектами. Лінгводидактика, у свою чергу, розглядає слова-реалії як важливий дидактичний ресурс для формування міжкультурної компетенції у процесі вивчення іноземних мов [43, с. 25].

Поняття «реалія» як термін для позначення національно специфічних явищ було запроваджено в перекладознавство А. В. Федоровим у 1941 році. Однак, за

його визначенням, це поняття обмежувалося лише словами, що позначають місцеве явище - матеріальні та соціальні аспекти життя, які не мають прямих відповідників в інших культурах. В українському же перекладознавстві термін «реалія» вперше з'явився в праці О. Кундзіча «Перекладацька мисль і перекладацький недомисел», виданій в 1954 році. В ній науковець робив акцент на формі та структурних особливостях реалій [48, с. 141].

Вивченням поняття «реалія» з того часу у різний період займалась велика кількість українських та зарубіжних вчених-мовознавців, в їх числі: Р. П. Зорівчак, Н. В. Гуренко, Н. Г. Гнатюк, О. І. Чередниченко, В. В. Коптілов., О. Л. Кундзіч, С. П. Флорін, С. І. Влахов. Всі вони сформуливали своє визначення терміну «реалія».

Дослідники пропонують різні підходи до розуміння цього поняття. Одні розглядають реалії як підмножину безеквівалентної лексики [50, с. 306], інші - як лексичні та фразеологічні одиниці, які позначають унікальні культурно-специфічні явища і не мають прямих відповідників в інших мовах, а треті визначають реалії як лексичні одиниці, які принципово не піддаються перекладу [8, с. 73].

Власне слово «реалія» має латинське походження (прикметник середнього роду, множини *realis-e*; мн. *realia* – «речовий», «дійсний»), що перетворився під впливом аналогічних лексичних категорій в іменник. Словники дають таке визначення цьому поняттю: «РЕА́ЛІЯ, і, жін., наук. Річ, що існує матеріально; будь-який предмет матеріальної цінності.» [70, т. 8, с. 467].

Н. Абабілова і І. Усаченко переклали визначення терміну «реалія» за словником Р. Кафнера [90] наступним чином: це «реальні предмети, факти; знання; раніше в природничо-наукових дисциплінах» або це «слова, що називають предмети і явища, специфічні для окремих країн і культурних кіл» [1, с. 5]. Така дефініція демонструє двозначність визначення цього терміну.

Як зазначає Ю. Ткаченко, в роботі якої також знайшла відображення ця двозначність, феномен реалії є комплексним і багатоаспектним, таким, що

охоплює матеріальну, мовну, граматичну та лексичну складові. І у філологічних дослідженнях реалії розглядаються з двох фундаментальних перспектив:

1) «реалія - предмет, явище чи поняття, притаманне для культури народу та країни, яке не зустрічається в інших народів» [77, с. 69];

2) реалія - це лексична одиниця, що слугує для номінації такого культуроспецифічного елемента, включаючи фразеологізми та інші стійкі словосполучення.

Ще точніше це розмежування підсумовує Я. Мукатаєва, пояснюючи, що з філологічної перспективи, поняття реалії можуть бути розмежовані за двома основними критеріями: 1) як конкретні предмети чи явища, унікальні для певної культури, та 2) як лексичні одиниці, що номінують ці предмети чи явища і відбивають їх специфічні культурні конотації [57, с. 175].

Ми розглядаємо реалії в рамках другого визначення, але визнаємо беззаперечний і непорушний зв'язок між ними обома.

Для більш точної характеристики цього терміну нами були вивчені формулювання поняття реалії, представлені різними словниками.

Так, у словнику лінгвістичних термінів В. Баркасі реалії з погляду класичної граматики визначаються як «різноманітні чинники, що вивчаються зовнішньою лінгвістикою, такі, як державний устрій країни, історія і культура цього народу, мовні контакти носіїв цієї мови і тому подібне з точки зору їх відображення в цій мові.» [4, с. 109].

У словнику сучасної лінгвістики авторства А. Загнітко подається таке визначення терміну: «Реалія / Реалії (пізньюлат. *realis* – речовий, дійсний) – різноманітні чинники, що вивчає мова: історія, культура, ментальність певного народу, мовні контакти мовців щодо їхнього вияву у мові тощо; предмети національної матеріальної культури, що постають основою для номінативного значення слова» [22, с. 164].

Словник «Webster's third new international dictionary of the English language» дає таке англomовне визначення: «real things, as the objects associated with everyday life in a culture, esp. as distinguished from theories based on such things»

[97], тобто це реальні речі, а саме об'єкти, пов'язані з повсякденним життям певної культури; відмінне значення - абстрактні назви цих речей.

А. В. Волошина подає визначення терміну реалії через опис процесу їх виникнення, відмічаючи, що «кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності «олюднює» навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси. З плином часу виникають етнічно вагомі предмети-реалії. У лексиці вони фіксуються словами-реаліями» [11, с. 57].

Мовознавиця Р. Зорівчак пропонує розуміти реалії як лексичні одиниці, що передають специфічні поняття, предмети чи явища суспільного життя і побуту, притаманні лише певній культурі. Вони несуть в собі комплекс культурно-історичної інформації, яка не може бути повністю передана іншою мовою [27, с. 23]. В іншій своїй праці науковиця конкретизує: «реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [28, с. 56].

Український науковець С. Ковганюк визначає реалії таким чином: «назви предметів і явищ матеріальної та духовної культури певного народу, які в перекладі залишаються незмінними» [38, с. 106] або це «вираз, який позначає явище або предмет культури окремої народності, які при передачі іншою мовою не змінюються, а форма цього виразу зберігається» [73, с. 1].

Беззаперечне значення цих робіт полягає в тому, що вони підкреслюють значення реалій як самостійних етнокультурних лексичних одиниць, характерних певній національній культурі.

З реаліями, як поняттям, слід бути уважним і враховувати те, що багато науковців наводять випадки перегукування визначення цього терміну з іншими мовними явищами. Так, наприклад, С. Флорін і С. Влахов вбачають схожість географічних реалій із термінами, що ми розглянемо в наступному розділі. А, в свою чергу, Л. Чернікова і Л. Зубкова в своїй роботі «Мовні реалії та проблеми їх перекладу» роблять акцент на тому, що «З погляду семантики реалії, завдяки наявності в їхньому семантичному континуумі метамовної інформації про

закріплення за своїм мовним колективом, збігаються частково з діалектизмами» [80, с. 173]. Але при проведенні міжмовних зіставлень реалії та діалектизми важливо розрізняти. Реалії відображають національно-культурну специфіку мови і часто не мають точних відповідників в інших мовах. Діалектизми ж можуть мати відповідники в інших діалектах тієї ж мови або в інших мовах, але їхнє значення і вживання можуть відрізнятись. Отже, основна відмінність реалій від діалектизмів полягає в тому, що реалії вказують на специфіку предмета, а діалектизми - на специфіку мови. У філологічній літературі зустрічається вживання терміну «діалектні реалії». Це можуть бути слова, які називають речі, відомі лише в певному регіоні, або ж це можуть бути місцеві назви для загальновідомих речей. Наприклад, слово «картопля» в українській мові є реалією, оскільки воно позначає овоч, який має важливе значення в українській культурі. В той же час, діалектизми «мандебурка», «крумплі», «бараболя» є діалектними реаліями, бо можуть мати свої відповідники в інших слов'янських мовах, але їхнє поширення і вживання обмежені певними регіонами [80, с. 173].

Відповідно до концепції українського перекладознавця В. Коптілова, реалії - це лексичні одиниці, які репрезентують культуроспецифічні поняття, відсутні в мові перекладу. При порівняльному аналізі мов реалії виступають маркерами міжкультурних відмінностей, оскільки відображають особливості побуту, звичаїв та традицій певного народу [39, с. 65].

Г. Карпенко, що спеціалізується переважно на східних мовах, в контексті своїх досліджень трактує реалії як лексичні одиниці, що відображають етнокультурну специфіку певної мовної спільноти. Вони є носіями унікальних культурних кодів, які не мають точних відповідників в інших мовах, оскільки позначають поняття, феномени та предмети, властиві лише даній культурі [35, с. 21].

Т. Кияк дає таке визначення: «реалії - це слова, які віддзеркалюють дійсність життя в інших країнах» [36, с. 49].

Проведений нами аналіз вищевикладених даних свідчить про те, що термін «реалії» зберігає свою полісемію, відображаючи як лінгвістичну одиницю, так і відповідний їй референт.

Більшість науковців сходяться в погляді на поняття «реалія» із С. Флоріним і С. Влаховим, які зробили ґрунтовне дослідження цієї теми у своїй роботі «Неперекладне в перекладі». Болгарські дослідники подають визначення таким чином: реалії - це слова та словосполучення, які позначають у мові «об'єкти, які характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу та чужі іншому» [62, с. 105]. Вони містять національний та історичний колорит і, як правило, не мають точних еквівалентів в інших мовах, а тому й вимагають особливого підходу, не підпадаючи під стандартні схеми перекладу [10, с. 54]. Ми вважаємо це визначення поняття «реалії» найбільш прийнятним і будемо спиратись саме на нього в нашому подальшому дослідженні.

Л. Чернікова і Л. Зубкова, аналізуючи дослідження закордонних науковців, виводять у своїй праці «Мовні реалії та проблеми їх перекладу» наступне твердження: «реалії відносяться до лексикопредметної безеквівалентності» [80, с. 172], тим самим підводячи нас до відношення реалій до безеквівалентної лексики.

Як відомо, між мовами існують лексичні лакуни, тобто відсутність точних відповідників для певних понять, предметів чи явищ в іншій мові. Така відсутність відповідності утворює безеквівалентну лексику [45, с. 42].

Наводимо одне зі стандартних визначень цього терміну за І. Сахневич, О. Богайчук і Н. Гасюк: «Безеквівалентна лексика - це слова, які неможливо перекласти за допомогою прямого перекладу» [67, с. 137].

Методом аналізу теоретичних наукових розробок ми з'ясували, що в наукових працях відсутній консенсус щодо визначення та класифікації «безеквівалентної лексики». Це зумовило появу різноманітних термінів, що використовуються для опису лексичних одиниць з національно-культурним компонентом (екзотизми, лакуна, варваризми, колорит, фонові лексика,

національно маркована лексика, етнографізми, локалізми і, в тому числі, - реалії) [78, с. 252].

С. Флорін і С. Влахов, у свою чергу, розмежують поняття «безеквівалентна лексика» та «реалія», хоча водночас визнають, що реалії є підмножиною безеквівалентної лексики, в яку крім цього вони відносять терміни, аббревіатури, власні назви, звернення, фразеологізми, екзотизми, звуконаслідування, вигуки, і відступи від літературних норм. Дослідники зазначають, що, на відміну від безеквівалентної лексики, яка зазвичай виявляється різною для різних пар мов, перелік реалій певної мови є більш стабільним. Тобто, реалія може бути безеквівалентною відносно багатьох мов, тоді як безеквівалентність лексичної одиниці є явищем, специфічним для конкретної мовної пари [10, с. 43, 58].

Р. Зорівчак теж робить уточнення стосовно приналежності реалій до безеквівалентної лексики. На її думку, категорія реалій охоплює лише випадки лексико-предметної безеквівалентності, тобто відсутність точних відповідників для конкретних предметів чи явищ у іншій мові. Однак, безеквівалентність може проявлятися на різних рівнях мовної організації і охоплювати не лише матеріальний світ, але й абстрактні поняття, культурні коди та менталітет носіїв мови. Тобто окрім реалій це також лексеми з широким спектром значень, прислів'я, приказки тощо [27, с. 65]. Науковиця зазначає, що на відміну від безеквівалентної лексики, реалії мають «одне або багато значень, основне з яких містить традиційно встановлений комплекс етнокультурної інформації, незвичайний для об'єктивної реальності мовного сприймача» [27, с. 58].

У зв'язку з підвищеним інтересом на початку XXI ст. до проблем перекладу реалій, які є трансляцією культури в цільову мову, В. Buden [86] запропонував типологію реалій, яку переклала і подала в своїй статті «Культурні реалії в англomовному художньому дискурсі та особливості їх перекладу» М. Шарапова. Ця типологія деталізує роль реалії в мові перекладу таким чином:

«1) R-реалії, що пов'язують вже присутні в мові слова і значення з новими денотатами, тим самим збільшуючи номінативні здатності і денотативний простір мови перекладу;

2) C-реалії, які збагачують концептосферу мови перекладу шляхом формування нових для неї понять;

3) L-реалії, що збільшують кількість лексем у мові перекладу. До числа L-реалій відносять антропоніми та топоніми» [81, с. 231].

Підсумовуючи вище викладений матеріал, можемо також зробити висновки відносно особливостей реалій в тексті:

- реалії представляють собою окремий особливий розряд безеквівалентної лексики;

- реалії демонструють високу ступінь семантичної гнучкості, оскільки можуть одночасно належати до різних лексичних категорій, при збереженні своєї сутності

- на відміну від інших лексичних одиниць, реалії несуть на собі відбиток національного колориту та культурних традицій, що є національно-культурним забарвленням

- реалії виказують конотативне значення (таке, що викликає асоціації).

Отже, спираючись на всі попередні визначення і дослідження, можемо стверджувати, що реалії є лексичними одиницями, що відображають специфічні культурно-історичні особливості певного етносу. Вони являють собою концепт, який утілює в собі неповторні аспекти матеріальної та духовної культури народу, його географічного середовища, суспільних відносин та історичного досвіду. Реалії функціонують як маркери національної ідентичності та не мають прямих відповідників в інших мовах, що зумовлено їх тісним зв'язком з національною специфікою.

А процес виникнення слів-реалій є результатом комплексного впливу соціокультурних, економічних та політичних трансформацій, що відбуваються в мовній спільноті. Формування лексичних одиниць, які відображають специфічні реалії буття, безпосередньо пов'язане з динамікою суспільних відносин та

особливостями функціонування мови в конкретному соціокультурному контексті [43, с. 28]. Лексичні одиниці, що виникають у результаті контакту мови з іншими мовами або під впливом нових реалій, інтегруються в лексичну систему відповідно до граматичних та фонетичних закономірностей.

1.2.2 Роль і функції реалій у художніх творах

Слова-реалії в творах художньої літератури виконують роль характеристики історичного періоду, відтворюють національний колорит держави чи народу про який йдеться у творі, виступають культурно-маркованими елементами архітектури, побуту, інтер'єру, моди певної історичної епохи. Крім того вводять читача в світ традицій, вірувань, народної творчості: легенд, сказань. Реалії в тексті відіграють роль художніх деталей і є його невід'ємними компонентами, що активно функціонують у сюжеті, створюючи тим самим яскравість і образність національної специфіки. Вони ніби несуть певний «дух» чи «шлейф» епохи і культури, характерний місцевий чи національний колорит, заради якого і присутні в тексті ці специфічні елементи. Важливим є ще той факт, що реалії складають значну частину словникового запасу вихідної мови.

Особливо багато існує історичних реалій. Їх ми знаходимо в історичних романах у авторів різних країн. В лицарському романі Середньовіччя, у готичному англійському романі чи в історичних романах Вальтера Скотта. Багато слів реалій зустрічаються у творах українських письменників: Тараса Шевченка (Катерина, Гайдамаки, Гамалія), Лесі Українки (Лісова пісня), Михайла Коцюбинського (Тіні забутих предків). Історично забарвлені реалії часто можемо бачити серед військових реалій: слова, що позначають різноманітні військові об'єкти, зброю, ризтунки. Історичні реалії зустрічаються в старих, що називають архаїчних творах). Також і у творах сучасних авторів, так званих архаїзованих, які змальовують далеке чи близьке минуле певної країни. Відмінними рисами реалії є характер її змісту (зв'язок означуваного предмета з певною країною, народністю, соціальною спільнотою) і приналежність її до

певного періоду часу. Таким чином, ці слова-реалії є засобом передачі образу епохи, який зазвичай знаходить свій вияв у історичних творах у вигляді таких індикаторів епохи як національна своєрідність або близьке йому, часто вживане поняття національний колорит.

Реалії - це своєрідні маркери часу і простору, які відтворюють конкретні деталі життя: від побуту і харчування до ландшафту та клімату. Вони є яскравими представниками етнолексики, а у художньому тексті, як зазначає Зорівчак вони: «тісно асоціюються із ситуативним контекстом» [27, с. 60].

Реалія, як і інші лексичні одиниці, в художній літературі виконує певні функції, що впливають на розвиток мови й комунікації загалом. Однією з найважливіших функцій реалій є передача соціально-культурної інформації, що сприяє формуванню у читача цілісного уявлення про зображуваний світ (функція формування соціальнокультурної компетентності) [51, с. 23].

Згідно з Н. Герцовською, поняття «соціокультурна компетентність» охоплює як практичне застосування знань про різні культури в комунікації, так і здатність до глибокого розуміння та порівняльного аналізу культурних особливостей. Важливим компонентом цієї компетентності є вміння оперувати безеквівалентною лексикою та реаліями, що відображають специфіку культури [14, с. 36-37].

Можна відмітити також реферативну функцію реалій, зокрема наявність різноманітних цитат чи посилань, де реалії виконують функцію необхідного для розуміння уточнення чи доповнення інформації, що сприяє подоланню бар'єрів у комунікації. На думку Н. Шарманової, з якою ми повністю погоджуємось, реалії слугують прикрасою художнього твору, збільшуючи його оригінальність, виразність та колоритність, виконуючи таким чином експресивну функцію [82, с. 29].

У праці Н. Фененко «Мова реалій і реалії мови», за посиланням А. Волошиної [11, с. 58], реалії у текстах різножанрових творів можуть виконувати наступні функції:

1. Функція створення місцевого колориту. Реалії, завдяки своїй етнографічній специфіці, є потужним інструментом для створення автентичної атмосфери минулого чи екзотичного середовища в художньому тексті. Їхнє використання сприяє процесу «архаїзації», віддаляючи дію від сучасності та занурюючи читача в особливий культурно-історичний контекст.

2. Функція відображення історичного колориту. Темпоральна співвіднесеність, властива реаліям, робить їх незамінним інструментом для відтворення історичного колориту. Використовуючи реалії, автор не лише вказує на певну епоху, але й створює відчуття присутності в описуваному світі, передаючи його дух та атмосферу.

3. Функція естетизації побутової деталі. В літературному тексті вона досягається шляхом використання реалій, які апелюють до зорового сприйняття читача. Описи просторових відношень та візуально виразних предметів дозволяють автору створити яскраві образи та передати атмосферу твору.

4. Символьна функція. Реалія набуває її, трансформуючись із конкретного предмета в абстрактний культурний концепт. Тоді вона стає центральним образом твору, об'єднуючи навколо себе інші лейтмотиви та формуючи його концептуальну основу.

5. Асоціативна функція (присутня лише за умови включення реалії до назви художнього твору).

6. Функція маркера чужої культури. Реалія підкреслює культурну специфіку зображуваного світу та відрізняє його від звичного для читача культурного контексту [51, с. 24].

Отже, реалії грають важливу роль у відтворенні атмосфери і побуту країни певного періоду, а найголовніше, вони несуть в собі цінну культурну, історичну та національну інформацію. При адекватному перекладі твору - це можливість занурювання іншомовного читача в глибини нашої історії та національної культури з особливим поглядом на світ, з віковими традиціями та уподобаннями. А таким чином це дає світові розуміння нас, українців, як самобутньої нації.

Висновки до розділу 1.

Виконавши основні завдання по дослідженню художньої літератури та перекладу, як інструменту міжкультурної комунікації, можемо зробити наступні висновки.

Міжкультурна комунікація являє собою складний процес взаємодії між людьми, що належать до різних культурних середовищ, тобто відрізняються між собою не тільки мовами, а й мають різні історично сформовані цінності, традиції, вірування та інше асоціативне сприйняття світу. Тому людству в сучасному глобальному світі треба шукати комунікативні стратегії та порозуміння, усвідомлюючи культурні відмінності. Важливим у цьому процесі є вивчення і розуміння особливостей інших культур і пошуки зближення. Міжкультурна комунікація є предметом дослідження багатьох гуманітарних наук. Ми досліджували художню літературу та її переклад як інструмент міжкультурної комунікації, що активно сприяє отриманню інформації, інтеграції нових ідей в інші культури, суспільно-культурному обміну, розвитку і збагаченню мов, формуванню основних моральних принципів та інше.

Визначивши, що художня література, одиницею якої є художній твір, є відображенням дійсності в образах, характеризується чітко визначеним національним забарвленням, вирізняється специфічним культурним колоритом, несе в своїй мові історичний розвиток нації і характерні ознаки епохи написання, ми констатуємо, що поширюючись світом художні твори завдяки своїй яскравій експресивності сприяли розширенню і зміцненню міжкультурних зв'язків та впливали на розвиток культур взаємодіючих народів. Це положення ми аргументували екскурсом в історію світової літератури.

Ключовим для здійснення міжкультурної комунікації є переклад художньої літератури, який дає можливість взаємодії культури-комуніканта та культури-реципієнта, з метою збагачення кожної з них, при збереженні культурної самобутності кожної з культур-учасниць комунікації.

Розглянувши історичні періоди розвитку практики перекладу світової літератури, ми виявили спільність підходів, від перекладу слова, змістового перекладу, вільного перекладу до міждисциплінарного. В Україні переклад розвивався у загальноєвропейському літературному процесі. Отже ми припускаємо, що їх періодичність схожа. Дослідження історії українського перекладу вважаємо важливим завданням вітчизняного перекладознавства.

Проаналізувавши сучасний підхід до перекладу художньої літератури, ми встановили, що у 80-ті роки ХХ століття з'явився і поширився напрямок культурно-орієнтованого перекладу, що базується на концепції «культурного повороту», започаткованого С. Баснетт. Таким чином відбувся перехід від лінгвістичного до лінгвокультурного векторів бачення перекладу, що зробило акцент на відтворенні культурної специфіки тексту оригіналу. Отже переклад художнього твору на сучасному етапі передбачає не лише лінгвістичну трансформацію художнього тексту, а й міжкультурне проникнення в результаті взаємодії культурних кодів мови оригіналу і мови перекладу.

У ході дослідження стало зрозумілим, що це досить складне завдання для перекладачів. Професійний перекладач є творцем нового адекватного тексту, зрозумілого носію цільової культури. Йому потрібно перекодувати безеквівалентну лексику, в тому числі і реалії, глибоко розуміючи їх культурне навантаження, особливості та функції, які вони виконують в художньому творі.

Дослідивши теоретичну базу вивчення поняття «реалія», ми зробили такі основні висновки. Феномен реалії досліджується багатьма науками: мовознавством, лінгвокультурологією, лінгвокраїнознавством та лінгводидактикою. Саме поняття введено в науковий ужиток ще у 1941 році, безпосередньо в українське наукове середовище введено О. Кундзічем в 1954 році. Найбільший вклад в розробку поняття «реалія» внесли українські вчені О. Чередниченко, Р. Зорівчак, В. Коптілов та болгарські вчені С. Влахов та С. Флорін.

Всебічно розглянувши різні аспекти дискурсу значення феномену «реалія», ми заключаємо, що більшість науковців сходяться в погляді на поняття

«реалія» із С. Флорінім та С. Влаховим: реалії - це слова та словосполучення, які позначають у мові характерні для життя об'єкти (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу та чужі іншому, які містять національний та історичний колорит, найчастіше не мають точних еквівалентів в інших мовах і вимагають особливого підходу до їх перекладу. Ми також підтримуємо це визначення.

З обробленого теоретичного матеріалу нами встановлено і виділено роль і функції реалій у художніх творах. Так слова реалії виконують роль характеристики історичного періоду; відтворюють національно-культурний колорит народу; вводять читача у світ традицій, вірувань, легенд, народних сказань; відіграють роль художніх деталей і є невід'ємними компонентами художнього тексту, що активно функціонують у сюжеті, створюючи яскравість і образність національної специфіки, вказують конотативне значення (таке, що викликає асоціації). Історичні реалії є засобом передачі образу епохи.

Виділяємо основні функції реалій, на які вказують більшість науковців: передача соціально-культурної інформації, що формує соціально-культурну компетенцію; функція створення місцевого колориту завдяки етнографічній специфіці; функція відображення історичного колориту завдяки передачі духу і атмосфери епохи; символічна функція, коли реалія трансформується у культурний концепт; експресивна функція, де реалія є прикрасою художнього твору; функція маркера чужої культури, яку виконує реалія для іншомовного читача.

В контексті міжкультурної комунікації художня література і її переклад являють собою інструмент передачі національного і культурного надбання за схемою комунікант-реципієнт, таким чином сприяючи взаємному розвитку культур, а отже і покращенню взаєморозуміння між народами.

РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДУ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

2.1 Типологія та класифікація етнокультурної лексики

Питання класифікації реалій у мовознавстві залишається дискусійним. Вітчизняні і закордонні науковці – Р. Зорівчак, С. Влахов, С. Флорін, Н. Фененко, К. Геншельманн, І. С. Алексеєва, А. К. Голандам, А. А. Реформатський, О. С. Філімонова пропонують різноманітні підходи до їх систематизації, що зумовлено багатогранністю самих реалій та їх функцій у мові. Найчастіше реалії поділяють на групи за тематичним принципом, виділяючи, наприклад, історичні, етнографічні чи побутові реалії [64, с. 271].

Такі зарубіжні автори як І. С. Алексеєва, А.К. Голандам, О. О. Кретов, Н.А. Фененко, Б. І. Репін, А. А. Реформатський, О. С. Філімонова подають власні класифікації реалій в основному за предметною ознакою, що досить однобоко розкриває якості цих лексичних одиниць в художньому тексті. А тому ми не можемо спиратись на ці класифікації, адже вони не дають нам можливості у дослідженні проаналізувати реалії за всіма критеріями.

Найбільш детальну класифікацію реалій, до якої ми будемо найчастіше звертатися в дослідженні, провели і запропонували болгарські вчені С. Влахов і С. Флорін. Вони розглядають реалії з трьох основних перспектив: предметної, часової та просторової [10, с. 50].

Предметна класифікація спирається на явище або предмет, який позначає реалія, і в залежності від цього поділяється на такі групи:

1. Географічні реалії - сюди відносяться назви:
  - природних та антропогенних географічних об'єктів (степи, ставок, гребля, лісостеп, провалля, заплав, болотина, яруга [83]);
  - кліматичних явищ (хурделиця, мжичка, плова, [44] буревій, сніжиця, негідь, імжа, хвища, сквира, моква);

- назви рослин і тварин, які зустрічаються виключно в певній місцевості (очерет, ряска, вільха, рогіз, [83] смереки, бриндуша, грань, лабуштан, невістулька, матриган, царівник, кульбаба; буришка, ярка, дроб'єта, ягниця, ягничка, готур, зозуля, каня [3]).

При цьому Влахов і Флорін зазначають, що географічні реалії найбільше з усіх видів збігаються за своєю природою з термінами. Термін - це «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [69, с. 313] або ж «слово або вислів, що вживається в тому чи іншому середовищі, на певній території, людьми певного фаху» [70, т. 10, с. 87]. Одразу вбачаються певні схожості у визначенні цих двох понять. Однак після розбору прикладів і глибокого порівняльного аналізу за підходами з різних кутів, автори у своїй праці підсумовують, що межі між цими категоріями розмиті, і багато слів можуть бути інтерпретовані неоднозначно, тобто віднесені як до однієї, так і до іншої категорії [10, с. 51-52].

2. Етнографічні реалії

Звертаючись до визначень, етнографія - це «1. Історична наука, яка вивчає культуру й побут народів світу, їх походження, розселення та культурно-побутові взаємовідносини; народознавство. 2. Сукупність усіх особливостей побуту, звичаїв, культури якого-небудь народу, народності, місцевості» [9, с. 357]. Тож ця категорія реалій є поняттями, що знаходяться у сфері побуту та культурних традицій народу. Ця класифікація має такі підпункти, як:

- Побутові реалії, до яких відносяться: 1) їжа та напої включно з місцями їх вживання (укр. будз, лой, жентиця, буришка, [44] таверна, шинок, корчма; польськ. flaczki, żurek, bigos; англ. fish and chips, shepherd's pie, ale; ісп. tortilla, croquetas); 2) предмети одягу, аксесуари та взуття (гачі, лудіння, крашениці, табівка, черес, постолі, [44] вишиванка, картуз, шаровари); 3) житло і оточуючі предмети у ньому (колиска, лавиця, одвірок, барильця, струнка, [44] хата, мазанка, сторожка, очіпок, піч, глек).

- Трудові реалії, які відображені в: 1) назвах професій і діяльності (пастух, козар, бовгар, [44] бондар, вівчар, гутник, мірошник, чумак); 2) знаряддях праці

(бартка, [44] коцюба, праник, точило, коромисло, мотика, прядка, соха, жорна), організація праці (сільрада, спілка, газдівство); 3) одиницях міри і грошей (верста, сажень, аршин, пуд, фунт, гривня, копійка, злотий) та 4) мистецько-культурні реалії. Останні потрібні для позначення: видів мистецтв (ткацтво, малярство, плетіння); і витворів мистецтв (писанка, дряпанка, мальованка, мотанка); музичних інструментів та музичних виконавців (флюяра, трембіта, трембітар [44] бандура, бандурист, цимбали, сопілка, фреля, зубівка, кобза, кобзар); фольклору, який переплітається з наступним пунктом (билина, оповідка); міфології (мольфар, щезник, арідник, мавка, чугайстр, бісиця, [44] темна сила, потерчата, перелесник, вій); свят (Івана Купала, Маланки, Святвечір, Водохреща, Трійця, Масляна, свято Покрови Пресвятої Богородиці, яблучний спас, медовий спас); звичаїв та ритуалів (колядування, щедрування, сватання, хрестини, пострижини).

3. Серед суспільно-політичних реалії, виділяють:

- 1) адміністративно-територіальний устрій (селище, хутір, поселення);
- 2) органи та носії влади (староста, голова);
- 3) суспільно-політичне життя (дисидент, шістдесятники, академія, селянство); військові реалії (ранг, капітан, канонада, мундир, кашкет) [10, с. 54-55].

Часова класифікація, за тими ж дослідниками, розділяє реалії на сучасні та історичні.

Історичні реалії - це своєрідні відбитки минулого, тісно пов'язані з конкретною епохою або певною спільнотою. До них належать назви історичних подій, документів, а також терміни, що характеризують політичні, релігійні та соціальні утворення минулого. Частина історичних реалій залишається живою в сучасній свідомості, продовжуючи активно використовуватися в мові. Інші ж, з плином часу, втрачають свою актуальність і вживаються все рідше. Особливу складність становлять саме такі застарілі реалії, переклад яких вимагає глибокого знання історичного контексту. Як приклади історичних реалій можна навести: козацтво, гетьманщина, рада (Чорна рада), соборність, УНР (Українська

Народна Республіка), ЗУНР (Західноукраїнська Народна Республіка), голодомор, розстріляне відродження, УПА (Українська повстанська армія), кріпацтво, громада. На противагу історичним, сучасні реалії відображають сьогодення, позначаючи поняття, що існують у сучасному світі та активно використовуються в мовленні. Це, наприклад: Верховна Рада, Кабінет Міністрів, депутат, парламент, Євромайдан, Революція Гідності, волонтер, ВПО (внутрішньо переміщена особа), гривня [10, с. 64-65; с. 68].

Говорячи про просторову класифікацію, або класифікацію за місцем, слід зазначити що самі С. Влахов та С. Флорін характеризують її як доволі умовну та таку, що ґрунтується не лише на географічному розташуванні. При віднесенні реалії до певної групи автори враховують два важливі фактори: національну належність того, що позначається цією реалією, та мови, які беруть участь у перекладі. Хоча така класифікація є спрощеною, вона допомагає зрозуміти, як місце (країна, народ, місто тощо) впливає на переклад. Просторово реалії пропонують розглядати в площині однієї мови і в площині двох мов [10, с. 56-57].

В площині однієї мови виділяються:

1) Свої реалії - це переважно слова, які властиві саме цій мові (в укр. кобзар, бандура, трембіта, писанка, рушник, вишиванка, вертеп, вареник, борщ, паляниця, коровай, козак, вечорниці; у фр. *croissant, baguette*; в ісп. *tortilla, siesta, fiesta*; в нім. *Kuchen, Bratwurst, Tannenbaum*; в англ. *teatime, football*). Однак, часто трапляються серед них й іншомовні запозичення, які з часом стали невід'ємною частиною мови і для носіїв вже не відрізняються від рідних слів. Цей процес І. В. Корунець називає доместикацією або одомашненням і наводить приклади слів, що міцно інтегрувалися в основний словниковий фонд сучасної української мови, хоча і були принесені нам лише в 13-14 століттях і мають тюркське походження. Це такі слова як майдан, каблук, капкан, баштан, кавун, сундук, хабар, сарай, базар, килим [40]. Свої реалії розділяються також на:

- національні реалії, такі, що є загальновідомими для всіх представників мовної спільноти (напр. вечорниці, коляда, христини, помини, борщ, ікона, журавель, сало, голубці);

- локальні реалії, що властиві певному діалекту або говору місцевості, і можуть бути незрозумілі носіям інших діалектів (напр. для Гуцульського краю: гуцул, кибитка, трембіта, шпиця, браччик, лудіння, плова [44]; або поясний жіночий одяг має різні локальні назви: «запаски» у гірських районах Карпат і на Поділлі, «обгортки» на Буковинні і Західному Поділлі, «плахта» і «дерга» у східних областях України на Полтавщині, Черкащині, Харківщині [19, с. 322]);

- мікрореалії, які використовуються лише мешканцями певної місцевості (населеного пункту) або обмеженою групою людей, наприклад жаргонізми. (напр. біціглі, букса, бузьок, гуглі, гомба, доган, тепша, титка, файта, шовгор [54]) [64 с. 272].

2) На противагу своїм виділяють також - чужі реалії. Це слова або словосполучення, запозичені з інших мов і введені до складу даної мови, що розглядається. Вони можуть бути прямими запозиченнями (напр. «бринза» з румунської чи «гуляш» з угорської), кальками, тобто буквальними перекладами іноземних слів або словосполучень (як слово «хмарочос» - «skyscraper» з англійської), або ж транскрипціями іноземних звуків засобами даної мови (наприклад, «бізнес» з англійського). Часто такі запозичення є неологізмами або okazіоналізмами, тобто новими словами, що виникають для позначення нових понять чи явищ [10, с. 58].

Чужі реалії розділяють також на:

- інтернаціональні реалії, ті що широко використовуються в багатьох мовах світу і часто пов'язані з універсальними поняттями або явищами. Вони часто походять з мов, які мали значний вплив на культуру та науку (напр. університет, політика, демократія, філософія, менеджер);

- регіональні реалії, ті, які поширені в межах певного регіону або групи мов і відображають особливості культури, історії та географії цього регіону (напр. в Східній Європі: вареники, галушки (українська, польська кухні); в Західній Європі: футбол) [10, с. 57-58].

В площині двох мов (пари мов) реалії зазвичай розглядаються під кутом зору перекладу. Крім того, це питання тісно пов'язане з лексикографією та будь-

яким іншим порівняльним дослідженням мов. В цьому контексті традиційно виділяють:

1) Внутрішні реалії - це реалії, що належать до однієї з мов у парі і, отже, чужі для іншої. Так, наприклад, якщо фінське слово-реалія «сауна» є зовнішньою реалією для української та англійської мов, то для пари українсько-фінська або англійсько-фінська вона буде внутрішньою. Тобто в контексті однієї мови, згідно з термінологією С. Флоріна і С. Влахова, вона буде, своєю реалією для фінської і чужою для всіх інших мов.

2) Зовнішні реалії - такі реалії, що є однаково чужими для обох мов у парі. Наприклад слово «кілт» є у вокабулярі обох української і англійської мов, але є зовнішньою реалією як для них, так і для будь-яких інших мов окрім шотландської, для якої є своєю (внутрішньою) реалією [10, с. 59].

Перегукується із предметною класифікацією реалій за болгарськими дослідниками С. Влаховим і С. Флоріним також класифікація реалій німецькою перекладознавицею і лінгвісткою К. Геншельманн [89], переклад і упорядкування дослідження якої подає у своїй статті Я. Мукатаєва [57, с. 176]. Тож, К. Геншельманн визначає реалії як слова, що відображають унікальні особливості життя певного народу чи країни, включно з політичними, побутовими, релігійними, суспільними чи історичними нюансами. І пропонує наступну класифікацію, розділяючи слова-реалії на:

– Географічні реалії - слова або словосполучення, які позначають унікальні географічні особливості певної місцевості, країни чи регіону; відображають природні та антропогенні об'єкти, які є характерними для певної території. Наприклад: *der Schwarzwald* – Шварцвальд (чорний ліс); *der Bodensee* – озеро Бодензее (*der Boden* – ґрунт, *der See* – озеро; смерековий ліс - *fir forest*; Карпати - *Carpathians* або *Carpathian Mountains*;

– Етнографічні реалії - сукупність культурних феноменів, що відображають етнічну специфіку певного народу, його світогляд, цінності, соціально-культурний досвід тощо. Етнографічні реалії включають фольклорні і міфологічні образи (герої, істоти), традиції, звичаї, обряди та свята. Наприклад:

die Kirmes – кірмес (німецьке традиційне свято врожаю, яке святкується навіть в невеликих містечках); die Walpurgisnacht – Вальпургієва ніч (давнє язичницьке свято, що відзначається наприкінці квітня – на початку травня, пов'язане з культом родючості та приходом весни; за народними повір'ями - шабаш відьом); [57, с. 176] арідник (найдавніший і наймогутніший дух у гуцульській міфології, часто інтерпритований як диявол) - aridnyk; чугайстер (міфічний персонаж українських Карпат, сильний і невразливий лісовий дух) - chuhaistyr.

– Побутові реалії (Alltagsrealia) - матеріальні об'єкти та явища, які використовуються щодня; це все, що пов'язане з нашим житлом, одягом, харчуванням, транспортом та іншими сферами повсякденної діяльності. Наприклад: der Radler – радлер (світле пиво з лимонадом); люлька - pipe; лудіння (одяг) - clothes; ціпок - walking stick [57].

– Історичні (historische): Deutsche Demokratische Republik (DDR) – Німецька Демократична Республіка (держава, що була підконтрольна СРСР, знаходилась на території східної частини Німеччини, існувала з 1949 по 1990 рік); Conquistador - конкістадор (іспанський завойовник, який брав участь у колонізації Америки); Barbakan - барбакан (фортифікаційна споруда, характерна для польських міст); Вертеп (традиційна українська різдвяна лялькова вистава, яка розповідає про народження Ісуса Христа) - Vertep.

– Суспільні реалії - конкретні явища, процеси, інституції, які характерні для певного суспільства. Наприклад: die Kneipe – паб, забігайлівка; gender gap - гендерна нерівність (різниця в правах, можливостях та соціальному статусі між чоловіками і жінками); ТЦК (Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки - державний орган, який займається обліком військовозобов'язаних та мобілізацією) - Territorial Center for Recruitment and Social Support.

– Політичні реалії - конкретні явища, процеси та інститути, які характеризують політичне життя суспільства. Наприклад: der Kanzler – канцлер (посада голови уряду в Німеччині); Помаранчева революція - Orange Revolution; referendum - референдум.

– Військові реалії - сукупність умов, обставин, явищ та процесів, які характерні для збройних сил, військової справи та військового життя. Це можуть бути як матеріальні фактори (зброя, техніка, інфраструктура), так і соціальні, політичні та психологічні аспекти військової служби. Наприклад: *die Deutsche Marine* – Військово-морські сили Німеччини; ЗСУ (Збройні сили України) - *UAF* (*Ukrainian Armed Forces/Armed Forces of Ukraine*); ГУР МО (Головне управління розвідки Міністерства оборони) - *Defence Intelligence of Ukraine*.

– Архітектурні реалії - терміни, які відображають специфічні особливості та елементи будівель, споруд та містобудівних комплексів, характерні для певної культури, епохи або регіону. Наприклад: *das Fachwerk* – корпус (Особливість конструкцій середньовічних будівель); сенці (критий ганок перед входом до хати) - *senci*; мазанка (традиційна українська техніка будівництва стін з суміші глини, соломи та органічних домішок) - *mazanka* [70].

- Релігійні реалії - прояви релігії в житті людей, все те, що пов'язано з вірою, культом, обрядами та духовними практиками (Вірування, символи, священні тексти, обряди, релігійні свята, релігійні інституції). Наприклад: дідух (обрядового снопа пшениці) - *didukh*; *Reyes Magos* - свято трьох королів\магів (католицьке свято Богоявлення характерне для Іспанії); Трійця - *Trinity Sunday*; Різдво - *Christmas* [57, с. 176].

Ще однією науковицею, яка у своїх роботах займалася дослідженнями реалій, є українська мовознавиця і перекладознавиця Р. Зорівчак. Науковиця запропонувала класифікувати реалії за такими двома критеріями як історико-семантичний та структурний.

1) В історико-семантичному плані, спираючись на дослідження С. Флоріна і С. Влахова, науковиця виділяє:

- Власне реалії при існуючих референтах. (укр. «трембіта», «кожух», «майдан», «рушник», «щедрівка»; англ. «*sheriff*», «*Thanksgiving*», «*Super Bowl*», «*senator*», «*canyon*».)

- Історичні реалії, такі, що з плином історії та часу втратили прямий референт. (укр. «козаччина», «панщина», «жупан», англ. «knight», «Tudor period»; фр. «guillotine», «Bastille».) [27, с. 70-71].

2) За структурною класифікацією реалій Р. Зорівчак виділяє:

– реалії-одночлени (укр. «гачі», «ватра», «пустка», «кобзарювати», «небога», «мачкатий», «коліска», «співанка».);

– називні реалії-полічлени (реалії номінативного характеру) (укр. «пелехатий легінь», «навиклий рух», «скуплений ватаг», «братська могила», «нечиста сила», «кітна маржина»; англ. «roast beef», «Grand Canyon», «midterm elections», «apple pie», «soap opera», «Thanksgiving dinner»; ісп. «traje de flamenco», «corrida de toros»);

– реалії-фразеологізми (укр. «йти в найми», «водити за носа», «глики побити», «винести гарбуза», «байдики бити», «гострий на око», «терпець урвався» [71]; англ. «a different kettle of fish», «Bob's your uncle», «better safe than sorry» [96]) [27, с. 71].

Питання структури реалій у перекладознавстві залишається дискусійним. Проте, аналіз наукових праць Зорівчак [27, 28], Кияк [36], Бурбак [7], Корунця [42] свідчить про те, що реалії можуть бути представлені як простими лексичними одиницями тобто словами (борщ, масляна, кобза, сейм, гривня, кресаня, нявка, щезник), так і складними конструкціями, що включають словосполучення (роз'юшений злістю, святочно прибраний, помічне зілля, піснею бриніти, навиклий рух [44]), речення («Дай би ти сокотилася», «Гарної днини!», «Співаночка комусь си скінчила», «Ігі на тебе!» [44]) та фразеологізми («ходити у заплітках», «впало в око», «наїжити шерсть», «змокнути до нитки» [44]). Крім того, до реалій можуть відноситися і скорочення (напр. укр. УПА - Українська повстанська армія, ВПО - Внутрішньо переміщена особа, АТО - антитерористична операція; англ. MP - Member of Parliament, p - penny/pence, Oxbridge - Oxford University and Cambridge University).

Розглядаючи класифікацію з точки зору практики перекладу Р. Зорівчак ввела поняття «приховані реалії». На відміну від явних реалій, які очевидно

відрізняються в різних культурах і потребують спеціальних прийомів перекладу (наприклад, «вареники», «кімоно»), приховані реалії можуть здаватися на перший погляд простими для перекладу, але приховують в собі глибинний культурний контекст. Це, наприклад, українські реалії «душа» (має глибокий релігійний і філософський підтекст), «серце» (символ почуттів, любові, совісті), «хліб» (символ достатку, життя); або англійські «home» (не просто «дім», а місце, де людина відчувається комфортно, має прихисток, це місце її коренів; а іноді навіть не місце, а інша людина), «heart» (крім фізичного органу, також символ любові, душі), «freedom» (має сильний історичний та політичний підтекст) [27, с. 72].

Ю. Ткаченко пропонує розглядати реалії з урахуванням їх аксіологічного аспекту, тобто звертаючи увагу на те, які цінності вони відображають. Одразу варто зазначити, що не всі реалії мають аксіологічну значущість або передають ціннісні категорії певного народу. Найбільш яскраво ця особливість проявляється у власних назвах - реаліях антропонімах та реаліях топонімах [77, с. 70].

Реалії антропоніми - тобто власні назви, імена людей [70, т. 11 с. 667] - містять в собі відгомін історичних подій, культурних традицій та релігійних вірувань, називають історичних осіб, письменників, вчених, діячів культури або персонажів літературних творів, що відображають важливі для народу події або ідеї. Наприклад, українські антропоніми: Тарас Шевченко, Богдан Хмельницький, Іван Франко - ці імена уособлюють боротьбу за незалежність, культурний розвиток України. Окремо імена Богдан (даний Богом) чи Тарас (переможець) відображають бажання батьків побачити в дитині сильного, мудрого захисника. Або англійські антропоніми: William (захисник), Edward (багатий охоронець), Elizabeth (присвячена Богу) - часто імена, пов'язані з релігійними мотивами та бажанням дати дитині сильні якості. William Shakespeare, Winston Churchill, Queen Elizabeth II - ці імена асоціюються з великими досягненнями в літературі, політиці та історії.

Реалії топоніми - власні географічні назви [70, т. 10 с. 198] - це своєрідні історичні артефакти. Вони відображають природні особливості місцевості, історичні події, культурні традиції. Ю. Ткаченко зазначає, що виділення і аналіз таких реалій «дає цінний матеріал для розуміння ролі даного об'єкту у суспільному житті народу – носія мови, в його історії, культурі, суспільно-політичному житті та господарсько-практичній діяльності» [77, с. 70]. Наприклад українські топоніми Київ (від імені старшого брата Кия, за легендами заснувавшого місто), Львів (місто лева, назване батьком на честь майбутнього князя Лева Даниловича) [52], вони пов'язані з природними особливостями, історичними подіями або легендами. А англійські топоніми London, York Town, Paddington, Nailsea, Cambridge [93] відбивають історію заселення території та розвиток міст.

Ці реалії є не лише носіями національного колориту певного народу, але й містять аксіологічний аспект. А вивчення аксіологічного аспекту реалій допомагає глибше зрозуміти культуру народу, його цінності та світогляд. Власні назви, як антропоніми, так і топоніми, є важливим джерелом інформації про історію, традиції та менталітет народу [77, с. 70]. Р. Зорівчак теж розділяє таку думку, наголошуючи, що «для філолога вони – прекрасний матеріал для пізнання та вивчення структури мови» [27, с. 66].

О. Сергєєва у своєму дослідженні пропонує розділяти реалії на ономастичні та апелятиви, тобто на реалії, що позначають власні і загальні назви. Вона представляє класифікацію ономастичних реалій таким чином:

- топоніми, що несуть в собі культурно-історичний контекст (напр. Київ - місто князів, столиця України, Чорнобиль - трагедія, екологічна проблема, Холодний Яр - осередок повстанства, Запорозька Січ - козацька держава, Бабин Яр - місце масових розстрілів євреїв, Чорне море - історичні торговельні шляхи, відпочинок, Карпати - найвищі гори України, природна краса);

- антропоніми, які репрезентують історичних, культурних, і наукових діячів, а також персонажів літературних творів (Тарас Шевченко, Леся Українка,

Іван Франко, Богдан Хмельницький, Михайло Грушевський, Олесь Гончар, Василь Стус, Василь Симоненко, Ліна Костенко, Олександр Довженко);

- назви творів мистецтва, історичні події, та назви організацій, які відображають культурну та соціальну специфіку певної країни («Кобзар», «Енеїда», «Тіні забутих предків», «Кайдашева сім'я», «Зачарована Десна», «Хіба ревуть воли як ясла повні», «Собор», «Чорна Рада», Голодомор, Євромайдан, Верховна Рада) [68, с. 42].

Класифікація О. Сергєєвої реалій-апелятивів (слів, що виражаються загальною лексикою і охоплюють широкий спектр понять, пов'язаних з матеріальним та духовним світом) перегукується з предметною класифікацією реалій дослідників Флоріна та Влахова і виглядає так:

- географічні номінації, що відображають особливості природного середовища та біотичного різноманіття (рівнина, чорнозем, карпатський ландшафт);

- лексичні одиниці, які репрезентують сфери державного управління, суспільно-політичних відносин, права, військової справи, культури, освіти, економіки та соціально-культурних норм (президент, про, міністерство, полк, батальйон) [68, с. 42].

Н. О. Герцовська розглядаючи реалію як лінгвістичне явище, акцентує увагу на тому, що реалії, як і звичайна лексика, можуть зі збереженням вихідного значення мати іменникову, прикметникову, дієслівну, дієприкметникову та дієприслівникову форми (напр. лірник – лірникувати – лірникуючи) [14, с. 6].

Отже, існує велика кількість різноманітних класифікацій, що розподіляють слова-реалії за різними ознаками. На нашу думку класифікація С. Влахова і С. Флоріна найбільш вдала. Вона структурує реалії по предметному, просторовому (місцевому) та часовому поділу, що дає можливість найоптимальніше за усіма критеріями проаналізувати реалію в художньому тексті.

2.2 Проблема збереження культурної своєрідності при перекладі слів реалій у художніх текстах.

Художню літературу перекладали з давніх часів, вона активно перекладається зараз і буде цей процес продовжуватися, модернізуватися, удосконалюватися, отримувати нові методики і пропонуватимуться різні підходи та способи перекладу.

Але історичні знання з практики перекладу змушують більш стримано відноситися в перекладознавчій теорії до тверджень з точки зору новизни, оригінальності, визначного наукового досягнення, різких діаметрально протилежних змін в рекомендованих підходах до перекладу і таким чином, вести до менш полемічного різновиду наукового дискурсу. Адже «основні факти про природу перекладу давно вже визнавалися нашими попередниками і велике завдання, що залишається, це заново відкрити їх, в нашому власному світлі розуміння речей та під кутом сьогоднішніх завдань та поглядів» [34, с. 6].

Ступінь відповідності перекладу оригінальному твору завжди був ключовим критерієм його оцінки, проте розуміння цієї відповідності істотно змінювалося протягом історії практики перекладу [34, с. 10].

Теорією перекладу в різні історичні періоди займалися зарубіжні і вітчизняні перекладачі та вчені. Знаходимо рекомендації по перекладу у французького гуманіста Етьєна Доле (1509-1546) та англійця Джорджа Чапмена (1559-1634). Багато перекладав і писав про особливості перекладу творів Гете. Інформативний в цьому сенсі предмет історія практики перекладу, нас же цікавить теорія перекладу на сучасному етапі розвитку та досягнення світового перекладознавства.

У практичному плані існує певна ієрархія вимог, яким має відповідати переклад:

1. Прагматична норма. Переклад має володіти прагматичною цінністю, тож це провідна норма.
2. Жанрово-стилістична норма. Вибір стратегій перекладу безпосередньо визначається жанрово-стилістичною приналежністю тексту оригіналу.

3. Норма перекладацького мовлення. Попередня (жанрово-стилістична) норма визначає вибір типу мовлення в перекладі.

4. Конвенціональна норма. Це наступна норма перекладу за вагомістю, адже вона задає вектор перекладацької діяльності. Це рухомий цільовий показник, що відповідає сучасним вимогам і очікуванням від перекладу. Ця норма перекладу передбачає, що переклад має бути максимально наближений до оригіналу за змістом і формою, щоб повністю виконувати функції оригіналу.

5. Норма еквівалентності. Ця норма є невід'ємною частиною загальної системи перекладацьких норм і досягається лише за умови дотримання всіх інших її складових [20, с. 31].

Першими вжили термін еквівалентний переклад ще в 50-ті роки ХХ ст. французькі лінгвісти Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне. Їм належить і визначення еквівалента в перекладі, який вони трактували як близький відповідник. У рамках колишнього радянського мовознавства термін еквівалентний переклад з'являється вперше у праці теоретиків перекладу В. Н. Комісарова і Я. І. Рецкера. «Переклад є еквівалентним змістовим відповідником, чи, як вважає О. Д. Швейцер «функціональним інваріантом», причому на семантичному й прагматичному рівнях» [20, с. 6].

Вивченням перекладацьких трансформацій у різні роки займалися такі науковці як В. І. Карабан, В. Г. Гак, Т. А. Казакова, В. В. Коптілов, Л. К. Латишев, Т. Р. Левицька, В. Н. Комісаров, З. Д. Львовська, Я. І. Рецкер, О. Д. Швейцер та інші. Вітчизняні вчені які зробили свій значний внесок в розвиток теорії і практики українського перекладознавства: В. В. Коптілов, М. Т. Рильський, О. І. Чередниченко, Р. П. Зорівчак та інші.

Тільки у другій половині 20го століття в перекладознавстві почав формуватися напрямок культурно-орієнтованого перекладу. Під яким розуміється перехід від простого відтворення тексту до процесу відтворення елементів однієї культури елементами іншої. Остаточно ця концепція була сформульована в збірці «Переклад, історія й культура» 1988 року за редакцією С. Басснетт і А. Лефевра [76, с 142].

Отже в перекладі стоїть питання не тільки збереження прагматики відтворення реалій, але й збереження культурної оригінальності лексики. Якраз виділення лексичної одиниці реалії дав рушійний поштовх цьому напрямку. В подальшому дослідженні нас цікавитиме вибір найбільш вдалих способів перекладу слів реалій у взятому нами для дослідження матеріалі, згідно культурно-орієнтованого напрямку перекладу.

Англійська художня література і українська художня література крім мовної відмінності, представляють різні культурні коди, літературні традиції та соціокультурні умови. Перекладач має не лише обирати відповідні мовні засоби для досягнення естетичного ефекту в цільовій культурі і не лише стратегічно і тактично вибрати спосіб перекладу, а й глибоко розуміти культурно-соціальні цінності, щоб відтворити їх у художньому перекладі [59, с. 21]. Перекладаючи з однієї мови на іншу, ми переносимо не окремі слова чи фрагменти тексту, а цілісний художній твір, прагнучи органічно інтегрувати його в культуру мови перекладу.

Ефективний переклад реалій вимагає від перекладача не лише глибоких знань мов, але й широкого спектру екстралінгвістичних компетенцій. Тільки володіючи релевантними фоновими знаннями, перекладач може адекватно інтерпретувати вихідний текст і відтворити реалії цільовою мовою, забезпечуючи точність і достовірність перекладу.

Реалії, як носії культурно специфічної інформації, становлять значний виклик для перекладача. Їх відсутність в інших культурах обумовлює необхідність пошуку адекватних еквівалентів, що часто призводить до виникнення певних труднощів. Водночас, саме ця специфіка робить дослідження перекладу реалій актуальним і цікавим для науковців. У процесі перекладу реалій постають дві ключові труднощі: по-перше, відсутність у цільовій мові точного відповідника для реалії, що відображає унікальні культурні особливості вихідної мови; по-друге, необхідність передати не лише лексичне значення, а й культурний, колорит, що має історичне та національне забарвлення [56, с. 74].

Адекватний переклад реалій потребує комплексного аналізу таких чинників: типу тексту, семантичної ролі реалії в контексті, її культурної значимості та системних зв'язків у мові оригіналу, а також ступеня сприйняття неологізмів та екзотизмів у мові перекладу.

Відомі мовознавці і перекладачі С. Флорін і С. Влахов зводять прийоми передачі реалій до транскрипції та власне перекладу. Транскрипція реалії - це механічне перенесення звукового образу слова з однієї мови в іншу за допомогою графічних засобів мови перекладу, максимально наближаючи його до оригінальної фонетичної форми. Наприклад з англійської «Hollywood» в українську транскрибується «Голлівуд»; або українське «вареники» будуть «varenyku» в транскрипції англійською. Транскрипція є часто доцільним, а інколи й необхідним засобом передачі реалій, оскільки вона дозволяє подолати обидві зазначені вище труднощі. Однак неправильний вибір між транскрипцією та перекладом може значно ускладнити сприйняття тексту читачем [10, с. 87].

Переклад реалії (яку С. Флорін і С. Влахов ще пропонують називати заміною або субституцією) зазвичай застосовують як прийом передачі її на мову перекладу тоді, коли транскрипція з тих чи інших причин неможлива чи небажана. При перекладі використовуються такі прийоми передачі реалії як створення неологізму та приблизний переклад. Розглянемо їх більш детально.

Створення неологізму постає як найефективніша альтернатива транскрипції для збереження змісту та національного колориту реалії під час перекладу. Шляхом введення нового слова або словосполучення, зокрема кальки чи напівкальки, можна досягти майже такого ж рівня адекватності перекладу, як і при використанні транскрипції.

Калька це запозичення лексичної одиниці шляхом буквального перекладу (зазвичай частинами). Вона дозволяє перенести в мову перекладу реалію при максимально вірному збереженні семантичного змісту, але не завжди зі збереженням колориту. Типовим прикладом є англійське «skyscraper», кальковане в українську мову як «хмарочос» (замість «багатоповерхова

будівля», «висотка» чи «багатоповерхівка»). За тенденцією, калькуванню більше підлягають слова-реалії, а не реалії словосполучення [10, с. 88].

Напівкалька – це часткове запозичення, при якому лише окремі морфеми або фрагменти слова запозичуються з іншої мови, а решта утворюється за допомогою мовних засобів мови, що приймає запозичення. Це дозволяє створити нове слово або словосполучення, яке відбиває зміст оригіналу, але має національний колорит. Як приклад пропонується німецьке словосполучення-реалія «*der Dritte Reich*», яке напівкалькується у Третій Рейх (що в повноцінному калькуванні звучало би як «третя імперія») [10, с. 89].

Освоєнням називається процес адаптації іншомовної реалії до норм мови перекладу, тобто надання йому звукового оформлення, граматичних характеристик та лексичного значення, властивих національній лексиці. Наприклад англійське «*hostess*» перекладатиметься адаптацією «хостес», або польські «*piecogi*» можна адаптувати до «пирогів» [10, с. 89]. Або як приклад: Москалі – *Moskali* (*tsarist army soldiers and officers were called Moskali after Moscow, the capital of Russia*) [63, с. 8]. Але слід зауважити, що цей прийом супроводжується двома змінами: з одного боку, відбувається адаптація до нової мовної системи, що призводить до зміни форми вираження; з іншого боку, спостерігається певне відхилення від оригінального семантичного змісту.

Семантичний неологізм – це авторське словотворення, що виникає в процесі перекладу для адекватного відтворення змісту оригіналу без формального калькування (від кальки семантичний неологізм відрізняє відсутність етимологічного зв'язку з оригінальним словом). Наприклад, англійське «*ramble*» можна передати українськими «базікати», «точити ляс», «теревенити», навіть «рокотати» чи «гуркотіти» в певних контекстах.

Розглянемо особливості приблизного перекладу. Як зазначають у своїй праці С. Флорін і С. Влахов, він є найпоширенішим прийомом перекладу реалій. Хоча такий метод дозволяє, хоча й не завжди точно, передати семантичний зміст реалії, він, як правило, призводить до втрати її коннотативного значення. Відсутність точного коннотативного еквівалента в мові перекладу обумовлює

заміну вихідного слова або словосполучення нейтральним за стилем лексичним одиницям, позбавленим будь-яких додаткових смислових відтінків. Виділяються такі випадки приблизного перекладу реалій:

- принцип родо-видової заміни передбачає заміну конкретного поняття більш загальним, тобто перехід від видового значення до родового. Цей прийом (відомий як генералізація) дозволяє передати приблизний зміст реалії, хоча й з певною втратою специфіки [10, с. 90]. Приведемо свій приклад для наочності, таке речення як «У вітальні на святковому столі, накритому візерунчатою скатертиною, стояли завиванці, соложеники, вергуни і медові шулики з маком, які одразу викликали апетит.» за принципом родовидової заміни перекладався би англійською наступним чином: «In the living room on the festive table, covered with a patterned tablecloth, there were traditional Ukrainian sweets that immediately aroused appetite.». Таким чином в перекладі ми відмовляємось від транскрипції і логічно передаємо українські реалії, що позначають страви, генералізуючим «traditional Ukrainian sweets». Так само в деяких ситуаціях можна перекладати, наприклад, слова «хата», «домівка», «мазанка», «дах над головою» стандартним англійським «home» або «house»;

- принцип функціонального аналога. Даний метод перекладу реалій передбачає заміну специфічних культурних елементів більш нейтральними аналогами. Наприклад, музичний інструмент, характерний для певної культури, може бути замінений інструментом, відомим у культурі перекладу. Замінюючи специфічні культурні елементи на більш універсальні, перекладач спрощує розуміння тексту для цільової аудиторії. Цей підхід також ефективний при перекладі фразеологізмів, що передають кількісні або якісні характеристики, замінюючи їх на еквіваленти з більш широким значенням. Наприклад: дірка від бублика - нічого, сто пудів - важкий, як кіт наплакав - мало;

- прийом приблизного перекладу (через опис, пояснення, тлумачення). Застосовується у випадках, коли прямий лексичний еквівалент відсутній, тоді поняття, яке не передається транскрипцією, доводиться просто пояснювати. Цей метод має певні спільні риси з родо-видовою заміною, однак відрізняється

більшою деталізацією і глибиною пояснення. І по суті, описовий переклад є перекладом не самої реалії, а її тлумачення [10, с. 91].

Узагальнюючи, треба підкреслити, що приблизний переклад реалій, як йдеться і в самій назві, не забезпечує повної адекватності передачі вихідного тексту. Він неминуче призводить до втрати частини інформації, зокрема, національного та історичного колориту. Лише майстерність перекладача може частково компенсувати ці втрати за допомогою вдалого вибору мовних засобів.

Отже, ми цілком згодні з тезою дослідників про те, що художній переклад значною мірою є творчістю перекладача.

Контекстуальний переклад С. Флорін і С. Влахов протиставляють «словниковому перекладу» з метою підкреслити, що значення слова в тексті може значно відрізнятись від його словникового визначення. Цей вид перекладу передбачає адаптацію лексичних одиниць до конкретного контексту, що нагадує трансформацію смислового розвитку, оскільки перекладач не обмежується рамками словникового значення, а шукає найбільш адекватний спосіб передачі змісту. Суть такого підходу полягає в заміні прямого словникового відповідника на контекстуально обумовлене значення [10, с. 92]. Прикладом наведемо речення: «Від Ганни парубок повернувся додому з гарбузом, батьки не знали як його втішити.», яке контекстуально перекладаємо англійською: «The guy returned home from Hanna with a refusal, his parents couldn't think of how to comfort him.». Тут ми бачимо як українська традиція відмовити хлопцю в заручинах, подавши гарбуза, передана контекстуально без глибоких пояснень із заміною «гарбуза» на «відмову».

Після розгляду обох способів, можемо зробити висновок, що як приблизний, так і контекстуальний переклад, незважаючи на свою функціональність, призводять до певної втрати специфіки оригінального тексту. Реалія, що перекладається, зазнає згладжування, втрачаючи свої національні та культурні особливості. Результатом є нейтральний замінник, який лише приблизно передає зміст оригіналу. З огляду на це, такі способи варто

використовувати при перекладі реалій лише за крайньої необхідності, при відсутності інших способів перекладу.

Українська науковиця і перекладознавиця Р. П. Зорівчак зробила значний внесок у розвиток української школи перекладу, зосереджуючись на художньому перекладі. Її дослідження підкреслювали необхідність глибокого аналізу мовних особливостей оригінального твору для створення якісного перекладу. Вона, як представниця лінгвістичної теорії перекладу пропонує «досліджувати українську перекладацьку культуру в тісному зв'язку з історією народу та з історією розвитку цільової мови, її лексики, образного фонду, фразеологічних засобів, синтаксису» [30, с. 7].

Концепція перекладу Р. Зорівчак концентрується на окремих лінгвістичних явищах, в тому числі на культурних реаліях, які вона пропонує перекладати враховуючи їх стилістичне навантаження (функцію) та обираючи з низки еквівалентів «найвідповідніший» [24, с. 154].

У своїх дослідженнях Р. Зорівчак здійснює глибокий аналіз підходів до перекладу реалій, зосереджуючись на лексиці з культурним забарвленням. Вона детально описує різні типи такої лексики та пропонує класифікацію способів їх передачі в перекладі. Дослідниця вбачає важливим передати «місцевий, національний та часовий колорит», і пропонує це робити через послідовне «збереження реалій» [25, с. 118]. Саме тому ключовими елементами термінологічного апарату Р. Зорівчак є терміни, що позначають конкретні прийоми перекладу, такі як «транскрипція», «транслітерація», «реномінація» тощо. Р. Зорівчак є послідовницею неокласичної концепції «золотої середини» в перекладі, яка передбачає пошук гармонійного балансу між точністю передачі оригіналу та адаптацією до мови перекладу. Цю ж концепцію поділяли такі видатні українські літературознавці, як М. Рильський та В. Коптілов. Дослідниця наголошує, що «зміст не існує поза формою, оскільки кожен елемент форми, хай і начебто незначний, створює зміст. ...Немає форми поза змістом, оскільки ідея заряджує кожен компонент форми» [29, с. 222].

Для того, щоб знайти найточніший еквівалент, дослідниця підкреслює необхідність збалансованого підходу, який враховує як естетичну цінність художнього твору, так і контекстуальне значення кожної окремої мовної одиниці [31, с. 18]. Ми вважаємо цей підхід до перекладу, в тому числі реалій як елементів художніх творів, найоптимальнішим.

Р. Зорівчак детально досліджувала саме неперекладне при передачі української прозової літератури англійською мовою. Для нашого дослідження особливий інтерес становить розроблена нею класифікація способів відтворення реалій. Науковиця виділяє таких дев'ять способів. Вважаємо за потрібне розглянути їх у своїй роботі.

1) Транскрипція (транслітерація). Для адекватного відтворення екзотичних лексичних одиниць у тексті доцільно застосовувати транскрипцію, тобто передачу звучання слова за допомогою спеціальних символів. Цей метод дозволяє більш точно відобразити фонетичну структуру слова, особливо для мов з нефонетичним письмом. Особливо актуальним є використання транскрипції для реалій, які мають перспективи інкорпорації в лексичний склад мови-реципієнта [27, с. 93].

2) Ситуативний відповідник необхідний коли в мові перекладу відсутній прямий еквівалент для реалії, використовується ситуативний відповідник. Це означає, що замість прямого перекладу підбирається слово або словосполучення, яке найкраще передає зміст реалії в конкретному контексті. Такий підхід дозволяє зберегти національний колорит і історичну достовірність тексту. Наприклад слово «газдиня» можна перекласти як «host», «householder», «mistress of the house», «owner» [27, с. 95].

3) Комбінована реномінація поєднує транскрипцію та описову перефразу, дозволяє передати семантику іноземної реалії шляхом розширення тексту. Завдяки транслітерації зберігається звучання слова, а описова частина пояснює його значення та культурний контекст, особливо коли реалія містить морфеми, що вказують на її чужинність. Цей метод перекладу широко використовується в науковій та науково-популярній літературі [27, с. 98].

4) **Дескриптивна перифраза.** У випадках, коли прямий лексичний еквівалент відсутній, доцільно вдаватися до дескриптивного перекладу. Цей метод передбачає описове передавання семантики слова за допомогою інших мовних засобів. Як зазначає Р. Зорівчак, дескриптивні перифрази дозволяють виразити значення, які не мають прямого відповідника в лексичній системі мови, «описово шляхом сполучення інших значень, тобто опосередкованої співвіднесеності з елементами формального плану» [27, с. 112]. Наприклад укр. «карбованець» дескриптивно перефразовуємо англійською «a copper coin worth one kopeck, approximately equivalent to a fraction of a modern cent».

5) **Транспозиція на конотативному рівні.** Використовується коли реалія у вихідному тексті набуває переважно символічного або емоційного значення (конотації), а не прямого лексичного (денотації). Це означає, що замість прямого перекладу реалії підбирається відповідник у цільовій мові, який має схожі асоціації та викликає аналогічні емоції. Транспозиція на конотативному рівні є контекстуально залежним прийомом і не може бути застосована універсально до всього тексту. Її ефективність обмежується конкретними фрагментами [27, с. 118].

6) **Калькування.** Визначення цього способу збігається з розумінням його іншими дослідниками перекладу реалій. За Р. Зорівчак цей метод «передбачає відтворення внутрішньої форми слова, а разом з нею – структури образного переносу значень, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення семантично стійких неологізмів» [27, с. 129]. Цей спосіб також поділяється на точне калькування і змішане калькування. Точне калькування застосовує буквальный переклад мовної одиниці з однієї мови в іншу, зберігаючи її структуру. Змішане калькування передбачає часткову адаптацію мовної одиниці до норм цільової мови. Особливо актуальним точне калькування є при перекладі фразеологізмів, оскільки вони часто містять лінгвокультурологічну інформацію, яка вимагає збереження її вихідної структури [27, с. 128-129].

7) **Генералізація (або гіперонімічне перейменування).** За Р. Зорівчак це «поширений вид перекладу реалій, пов'язаний із засадними поняттями

лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визначення ізоморфізму частини й цілого». За словником маємо таке визначення: «Гіперонім (грецьк. *hiper* - префікс, що означає надмірність, підвищення, й *опута* - ім'я) - слово - родова назва; слово у складі гіперогіпонімічної (родо-видової) групи, що позначає родові (гіперонімічне) поняття. Графічно це виглядає так: Y - гіперонім X, якщо X - різновид Y (фрукт - гіперонім персика); пор.: одяг, взуття - родові поняття й пальто, куртка, костюм - видові поняття; туфлі, черевики, чоботи, кросівки - видові поняття» [22, с. 154]. Як зазначає Р. Зорівчак, між обсягом та змістом понять існує обернено пропорційна залежність: чим ширший обсяг поняття, тим вужче його значення, і навпаки, чим вужчий обсяг, тим багатше значення. Варто зазначити, що однією з переваг гіперонімічного перейменування є можливість підбору нейтрального відповідника для реалії, що дозволяє уникнути зайвої уваги читача до конкретного терміну і спрямувати його на загальний зміст тексту.

8) Метод уподібнення (або синонімічна заміна). Цей метод передбачає підбір іншомовного еквівалента, який максимально наближений за своїми семантико-стилістичними характеристиками до вихідної реалії. Однак, такий підхід може призвести до втрати специфічних культурних та історичних аспектів, притаманних оригінальному терміну, а також до спрощення значення для читача мови перекладу. Наприклад передача мір або грошової одиниці відповідником мови перекладу «копійка» - «цент» [60, с. 201].

9) Контекстуальне тлумачення реалій. За допомогою цього методу перекладу прагнуть передати не лише лексичне значення реалії, а й повну інформацію про її функції в тексті, включаючи стилістичні та семантичні нюанси [27, с. 120].

Український перекладач і мовознавець І. Корунець теж виділяв такі шість основних способів передачі реалій у мову перекладу:

1. Транскрибування або транслітерація
2. Транскрибування або транслітерація із поясненням значення слова
3. Описовий переклад.

4. Переклад складових елементів із додатковим поясненням значення
5. Калькування (або дослівний переклад)
6. Семантичний аналог (найбільш наближений за значенням) [41].

Однак стосовно чітко виокреслених способів перекладу реалій, ми будемо спиратись на дослідження К. Кіяниці, яка окреслила і характеризувала їх у своїй дисертації «Відтворення українських історичних реалій у німецькомовних художніх перекладах ХХ - поч. ХХІ століття». Дослідниця виділяє такі способи перекладу реалій: транслітерація (і транскрипція), калькування, використання аналогу, описовий переклад, лексико-семантична заміна і опущення [37, с. 84-98].

1. Транслітерація - це метод перекладу, який полягає у передачі візуального образу слова з однієї мови в іншу шляхом заміни літер одного алфавіту літерами іншого. Наприклад «Червоний Хутір» - «Chervonyi khutir», «Буковель» - «Bukovel» або «Закарпаття» - «Zakarpattia» (замість більш адаптованого англійського «Transcarpathia»). Існує офіційна таблиця транслітерації українського алфавіту латиницею, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 55 від 27 січня 2010 р [75]. В свою чергу транскрипція є методом передачі звукової форми слова з однієї мови в іншу, і використовується для передачі власних назв, термінів та інших слів, які важко перекласти за допомогою еквівалентів [15, с 50].

Необхідно підкреслити, що транслітерація є лише одним із багатьох прийомів перекладу, і її застосування має бути обґрунтованим. Зловживання транслітерацією при перекладі літературних творів може призвести до того, що текст перекладу стане важким для розуміння і втратить свою художню цінність.

Недостатня обізнаність цільової аудиторії з особливостями культури та історії мови оригіналу часто призводить до необхідності детальних коментарів перекладача. Вони включають описові характеристики предметів, явищ та історичних реалій, що відтворюються за допомогою транскрипції, і часто розміщуються у виносках або в кінці тексту [37, с. 87]. Наприклад, у перекладі «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського в перекладі М. Царинника,

перекладацькі прийоми у якому ми розглянемо в третьому розділі нашого дослідження, слово «чугайстир» перекладено транслітерацією «chuhaistyr». При перекладеному слові зроблено зноску, а після тексту пояснено суть слова англійською: «The chuhaistyr (chuhaister, chuhaistryn) is a variation of the lisovyk, but unlike him the chuhaistyr is friendly to man. Originally a human being, he had been cursed by an offended neighbor, who banished him into the forest, where he is to remain until the end of the world.» [91, с. 51], а крім цього викладено легенду про чугайстра, описано його вигляд, звички і ворогів, наведено окремі вірування стосовно нього. Такий підхід до перекладу, навіть з вибором транслітерації як способу, дуже повно розкриває культурний і традиційний контекст твору, демонструючи іноземному читачу цікаві закутки культури.

2. Калькування. Цей спосіб, так само як і С. Флорін і С. Влахов, науковиця розділяє на кальку (лексичне запозичення, що виникає в результаті буквального перекладу з іншої мови, зберігаючи при цьому синтаксичну структуру і морфологічні особливості оригіналу) і напівкальку (комбінація елементів різних мов, де частина слова або словосполучення береться з іншої мови, а інша - формується на основі мови, що запозичує) [37, с. 89].

Вибір між калькуванням та іншими способами перекладу залежить від конкретного контексту. Перекладач повинен зважити всі «за» і «проти» і вирішити, чи є калькування найкращим варіантом для передачі змісту.

Цей прийом передбачає буквальний переклад окремих елементів іноземної синтагми, що призводить до створення нового словосполучення в мові перекладу. Наприклад: вечорниці - evening gatherings, evening parties (дослівно: вечірні збори, вечірні святкування), Козацький ліс - Cossack forest, гопак - hop dance (дослівно: танок зі стрибками), Київський торт - Kyiv cake, Петриківський розпис - Petrykivka painting, Knight of the Bath - кавалер ордену Бані.

Словосполучення, які ми отримуємо шляхом прямого перекладу з іншої мови (кальки), часто мають нетипове для мови перекладу поєднання слів. Це означає, що такі слова звучать штучно і видають своє іншомовне походження. К. Кіяниця подає у роботі визначення Дж. Кетфорда «collocational abnormality»

[87] або ступінь «аномальності поєднання слів» [37, с. 90], яке визначає і підкреслює, що в певних випадках слова в кальці поєднуються таким чином, який не є характерним для мови перекладу.

Калькування, як повне, так і часткове, застосовується при передачі реалій рідше, ніж транслітерація. Але активніше воно використовується для передачі назв державних органів, посад, звань та інших офіційних утворень, оскільки складові частини таких назв, як правило, мають прямі відповідники в мові перекладу [37, с. 91]. Наприклад: міністр закордонних справ - minister for Foreign Affairs або Secretary of State for Foreign Affairs; селище міського типу - urban-type settlement; капітан лейтенант - lieutenant commander; голова делегації на переговорах - delegate in charge of negotiations.

Калькування найефективніше для передачі історичних реалій, які не є ключовими для розуміння твору та не несуть значного культурного навантаження. Для відтворення більш значимих, культурологічно насичених реалій необхідно застосовувати інші, більш складні перекладацькі прийоми.

3. Застосування аналогу. За відсутності точних відповідників, перекладачі використовують аналоги, які, не будучи повними еквівалентами, виконують схожу комунікативну функцію. Варто зазначити, що перекладачі часто вдаються до використання аналогів для передачі лексики, яка не має точних відповідників, особливо при перекладі українських історичних реалій [37, с. 91]. Розглянемо приклади в реченні: При хуторі щасливо жило п'ять сімей, всі дуже роботящі, із розумним газдою. - There were five families living happily at the farm, all of them very hard-working with intelligent master. Де «хутор» з синонімічного ряду «hamlet, village, farmstead» перекладається аналогом «farm». А типове «газда» (голова родини, господар) як «master».

К. Кіяниця робить висновки, що для певних українських реалій існують усталені відповідники в мові перекладу, які систематично використовуються різними перекладачами. Це свідчить про те, що для таких реалій викристалізувалися стійкі перекладацькі традиції [37, с. 92].

Незважаючи на спроби передати зміст, переклад за допомогою аналога іноді, окрім випадків коли перекладачі використовують як аналог слова з яскравим національним забарвленням, призводить до збіднення мовного вираження, особливо стосовно національно-культурних нюансів.

Слід зазначити ризики пов'язані із застосуванням аналогів з яскраво вираженим національним колоритом мови перекладу. Нерідко це може спотворити оригінальний задум автора та створити неавтентичну картину. Наприклад, при перекладі українських творів використання англійських реалій може створити невідповідний культурний фон, який не відповідає задуму автора [37, с. 94].

4. Описовий переклад. Цей спосіб перекладу ще називається експлікацією. Він полягає у детальному поясненні значення слова з вихідної мови за допомогою кількох слів або словосполучень у мові перекладу. Є наданням розгорнутого визначення, яке допомагає зрозуміти сенс [47, с. 8]. Наприклад: *The Stars and Stripes*. - Прапор Сполучених Штатів, Коляда - *Ukrainian Christmas tradition of going from house to house singing carols*.

Експлікація може, а іноді має, поєднуватись з такими способами як транслітерація і калькування. К. Кіяниця наводить термін П. Ньюмарка [94], який називає таку колаборацію «*translation couplets*» [37, с. 96]. Розглянемо приклади: слово «бандура», перекладаємо транслітеративно «*bandura*» і додаємо опис для кращої візуалізації, передачі культурного значення і колориту: «*a large Ukrainian folk instrument with a pear-shaped body and strings*» (великий український народний інструмент з грушоподібним корпусом та струнами). Або «*Super Bowl*» - «Супербоул» більш детально: «Фінал чемпіонату Національної футбольної ліги США».

Перекладачі вдаються до описового перекладу, аби заповнити інформаційні прогалини, що виникають через відмінності у фонових знаннях читачів оригіналу та перекладу. Цей прийом допомагає забезпечити адекватне розуміння тексту. Аналіз застосування описового перекладу в контексті українських реалій свідчить про його високу ефективність за умови, що

перекладач вдало передає суттєві ознаки та компоненти значення перекладеного поняття, використовуючи ресурси мови перекладу [37, с. 96].

5. Лексико-семантична заміна - передбачає використання лексичних одиниць мови перекладу, семантика яких не є точним відповідником оригінального тексту. Однак, за допомогою логічних операцій, таких як генералізація (розширення значення слова або словосполучення, коли замість конкретного поняття використовується більш широке), конкретизація (звуження значення слова або словосполучення, замість загального використовується більш конкретне поняття) та модуляція (смісловий розвиток, зміна відтінку значення слова або словосполучення, коли одне поняття замінюється на інше, яке має схоже, але не ідентичне значення), можна встановити певні семантичні зв'язки між вихідною та цільовою лексичними одиницями. Таким чином, лексико-семантичні заміни дозволяють адаптувати значення слів до контексту перекладу [37, с. 96-97].

К. Кіяниця зауважує, що використання лексико-семантичних заміни є ефективним способом зробити текст перекладу більш доступним для широкого кола читачів, уникаючи при цьому надмірної деталізації чи екзотизації, яка може ускладнити розуміння. Водночас, такий підхід може призвести до певної втрати автентичності оригіналу.

6. Застосування опущення. Опущення реалії в контексті перекладу – це свідоме рішення не передавати в тексті перекладу певне слово, фразу або поняття, яке має чіткий культурний, історичний або географічний контекст в оригінальному тексті. Цей прийом часто використовується для спрощення тексту, якщо реалія є занадто специфічною або маловідомою для цільової аудиторії, її опущення може зробити текст більш зрозумілим. Або, коли прямий переклад може призвести до незрозумілості для читача, або коли в мові перекладу немає прямого аналога для певної реалії, її опущення може бути єдиним виходом. К. Кіяниця зазначає, що «результат опущення історичних реалій слід називати нейтралізацією» [37, с. 102].

Детально проаналізувавши дослідження теоретиків перекладу відносно вибору шляхів перекладу реалій ми прийшли до висновку, що повністю погоджуємось з твердженням: «Вибір способу перекладу реалій залежить від характеру тексту, від значимості реалії в контексті, від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах вихідної мови та мови перекладу» [33, с. 77]. А далі справа за технічною майстерністю та творчою уявою перекладача.

Висновки до розділу 2.

Розглянувши функції реалій у художньому творі ми дійшли висновку, що типологія слів-реалій дуже різноманітна. Тому для проведення аналізу в художньому тексті, ці лексичні одиниці потребують певної класифікації. Вчені: І. С. Алексєєва, А. К. Голандам, О. Ф. Бурбак, О. О. Кретов, Н. А. Фененко, Б. . Рєпін, А. А. Реформатський, О. С. Філімонова, Р. П. Зорівчак, С. Влахов та С. Флорін запропонували свої чи доповнили вже існуючі класифікації реалій. Більшість з них розподіляють реалії за предметною ознакою. Ю. Ткаченко пропонує розглядати реалії враховуючи їх аксіологічний аспект. О. Сергєєва запропонувала типологію в якій виділяє ономастичні реалії та реалії-апелятиви. За морфологічною приналежністю реалії розділяє Н. Герцовська.

Аналіз класифікацій дав нам можливість констатувати, що однією з найбільш повних оптимальних класифікацій з позицій аналізу реалій у художньому тексті, є класифікація Р. Зорівчак, яка розглядає реалії у історико-семантичному та структурному планах, виділяючи власне реалії, що мають референт та історичні реалії, яким притаманний національний та хронологічний колорит, але які з плином часу втратили прямий референт, і стали маловживаними. За структурою Р. Зорівчак виділяє: реалії-одночлени, реалії-полічлени та реалії-фразеологізми, а виходячи з практики перекладу виділяє явні і латентні (приховані) реалії. Останні мають відповідники у мові перекладу, але в позамовній дійсності суттєво відрізняються між собою.

Після детального дослідження підсумовуємо класифікації С. Флоріна та С. Влахова: реалії розподіляються на географічні, етнографічні, суспільно-

політичні. З позиції однієї мови дослідники виділяють власні реалії (такі, що давно належать даній мові) та чужі реалії (запозичені або транслітеровані реалії іншої мови). З позиції розгляду пари мов виділяються зовнішні реалії (чужі для обох мов) та внутрішні реалії (які належать до однієї з пари мов). В часовому сенсі автори розділяють реалії на сучасні та історичні.

Проаналізувавши викладений вище матеріал, робимо висновок, що класифікація С. Влахова і С. Флоріна є найбільш вдалою, вона структурує реалії по предметному, просторовому (місцевому) та часовому поділу, що дає можливість найоптимальніше за всіма критеріями проаналізувати та охарактеризувати цю лексичну одиницю в художньому тексті. З цих міркувань ми будемо спиратися на неї в нашому подальшому дослідженні і розподіляти реалії у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» враховуючи всі їхні особливості.

Історія перекладу свідчить про постійний пошук нових методів і підходів. Сучасні дослідження зосереджені на збереженні як прагматичної функції тексту, так і його культурної специфіки. В розділі ми уточнюємо, що переклад має відповідати таким основним нормам як прагматична, жанрово-стилістична, конвенціональна, норма еквівалентності і норма перекладацького мовлення. Переклад реалій є одним із найскладніших завдань, що вимагає від перекладача глибоких знань і творчого підходу.

Нами було досліджено праці Р. Зорівчак і виділено такі способи перекладу слів-реалій як: транскрипція і транслітерація, ситуативний відповідник, комбінована реномінація, дескриптивна перифраза, транспозиція на конотативному рівні, калькування, генералізація (або гіперонімічне перейменування), метод уподібнення (або синонімічна заміна) та контекстуальне тлумачення реалій. Ми також розділяємо думку дослідниці стосовно того, що переклад реалій має здійснюватися враховуючи стилістичне навантаження цих лексичних одиниць, із підбором найбільш точного еквівалента, для збереження їх автентичності. Пошук золотої середини між адаптацією змісту і адаптацією колориту є метою перекладача в досягненні адекватності перекладу.

Вчені, що найбільш вичерпно займались дослідженням питання реалій і їх перекладу, С. Флорін та С. Влахов виокремлюють два основні способи - транскрипція і власне переклад. Де власне переклад передбачає: створення неологізму (калька, напівкалька, семантичний неологізм і освоєння або адаптація), приблизний переклад (принцип родо-видової заміни, функціонального аналога і прийом приблизного перекладу) і контекстуальний переклад. При чому на основі аналізу робимо висновок, що як приблизний, так і контекстуальний переклад, незважаючи на свою функціональність, призводять до згладжування національного колориту реалій, роблячи переклад менш автентичним.

Але аналіз дисертаційного дослідження К. Кіяниці дає нам можливість найбільш повно окреслити основні сучасні способи перекладу реалій. Так, до цих способів відносяться: транслітерація, калькування, застосування аналогу, описовий переклад, лексико-семантична заміна і застосування опущення.

Після аналізу всіх цих підходів до перекладу реалій робимо заключний висновок про те, що перекладачу слід уважно підійти до їх вибору при роботі над художнім перекладом. А саме спираючись на місце реалії в лексичних системах обох мов, її функції, характер і контекст, в якому вона знаходиться. Це допоможе обрати оптимальний спосіб перекладу, без втрати змісту чи культурного навантаження.

Таким чином, ми вже визначилися з найбільш прийнятною для нашого дослідження класифікацією і маємо найбільш повно окреслені прийоми перекладу реалій. Цей матеріал слугуватиме нашою базою у дослідженні основного предмета нашої роботи - повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ У ПОВІСТІ «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» М. КОЦЮБИНСЬКОГО

3.1 Тенденції відтворення реалій у повісті «Тіні забутих предків» у перекладі М. Царинника.

Повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» була написана у 1911 році. Центральною темою твору є опис життя гуцулів у Карпатах на рубежі ХІХ-ХХ століть, в якому органічно поєднувалися природні ритми, давні традиції та вірування, переплетіння язичницьких і християнських обрядів.

Ми розглядаємо в нашому дослідженні переклад цього твору 1981 року публікації, авторства Марко Царинника - американського письменника і поета українського походження, перекладача, професора, дослідника Голодомору й Голокосту. Важливу роль у перекладі М. Царинника відіграє саме його приналежність до обох культур тих мов, якими він оперує.

В цьому розділі, спираючись на класифікацію реалій С. Флоріна і С. Влахова, Р. Зорівчак і К. Кіяниці ми розглянемо які способи перекладу реалій застосовуються в обраному нами художньому тексті (повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»), наведемо конкретні приклади, розглянемо їх у контексті і запропонуємо свої підходи до їх перекладу.

3.1.1. Географічні реалії

Почнемо аналіз англomовного перекладу повісті з розгляду географічних реалій. З природних та антропогенних географічних об'єктів у повісті ми хочемо представити аналіз наступних: кичера, полонина, царинка, гоц, острива, шпиця, зарінок, муравлиця, горбок.

Розберемо їх більш детально. Наприклад, слово «кичера» знаходимо у такому контексті: «Не знати, чи то вічний шум Черемошу і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій кичері, чи сум чорних смерекових лісів лякав дитину...» [44, с. 4]. Для забезпечення адекватності перекладу як

слова окремо, так і слова у контексті, маємо розуміти його семантику, тобто орієнтуватися у визначенні слова. Для цього звертаємось до словнику О. Потебні: «КИЧЕРА, и, ж., діал. Гора, вкрита вся лісом, крім вершини» [70]. Словники не дають англійського відповідника цьому слову, тому доречним вбачаємо спосіб застосування експлікації (описового перекладу). В самому оригіналі повісті, до слова робиться виноска: «Кичері — безлісні гори» [44, с. 4]. М. Царинник у своєму перекладі подає слово «кичера» як «bare high peak». Такий переклад дозволяє носію мови реципієнта чітко уявити описуваний пейзаж, тим самим не пропустивши цей елемент сюжету.

Слово «полонина», в свою чергу, є більш загальновідомою реалією, в тому числі для того, щоб мати англомовні аналоги. У новому українсько-англійському словнику за редакцією Є. І. Гороть та інших, знаходимо такі усталені відповідники з нотами експлікації як «mountain valley» і «mountain pasture-ground» [61]. Крім того, словники дають такі аналоги як «meadow» і «fell». У перекладі, який ми аналізуємо, ця географічна реалія перекладається теж аналогом «uplands», що пояснюється англійським словником як місцевість, піднесена над низовиною вздовж річок або між пагорбами [97].

Реалія «царинка», у значенні «невеличка лука при садибі, в горах або в лісі, призначена для сінокосу» [70] або у виносці в самому тексті «Царинка - обгороджений сінокіс близько од села» [44, с. 5] відобразилось в англомовному перекладі через ситуативний відповідник (за Р. Зорівчак) «green hayfield». За виділеними нами у дослідженні способами перекладу, це також структурно можна назвати, за К. Кіяницею, лексико-семантичною заміною з модуляцією слова.

Для перекладу слова «гоц», звертаємось за його тлумаченням до словника, або до виноски, яка подає те саме значення «Гоц - водопад» [44, с. 54]. Так воно логічно перекладається словниковим відповідником «waterfall».

У випадку географічної реалії «острива» у контексті «...утомившись, лягав десь під сіном, що сохло на островах, і співали йому до сну та й будили його своїм дзвоном гірські потоки» [44, с. 6] в тексті теж дається виноска «Острива -

суха смерека з галузками, на якій сушиться сіно» [44, с. 6]. М. Царинник, звертаючись до способу дескриптивної перифрази (за Р. Зорівчак), перекладає слово у контексті таким чином: «when he was tired, lie down under the hay drying on a dead fir» [91, с. 9].

Реалія «шпиця», використана для художнього опису природи «...орел здіймався з кам'яних спиць, благословляючи їх широким розмахом крил...» [44, с. 24] за словником позначає шпиль гори, перекладається еквівалентом «rocky point».

Лексична одиниця «зарінок» може викликати у перекладача хибні асоціації із зорями чи світанком, або просто не знайти відгуку ані в його словниковому запасі, ані в українсько-англійському словнику. Тому, як і при перекладі всіх слів-реалій, слід проконсультуватися з тлумачним словником. Той дає таке визначення: «зарінок – це пологий берег річки, вкритий рінню» [70] або з тим же сенсом «рівне місце біля річки, поросле травою» [70]. Українсько-англійський словник редакції К. Андрусина дає такий переклад «gravelled river bank; beach» [84]. З цього робимо висновок, що автор перекладу «Тіней забутих предків», який ми розглядаємо, застосовує описовий переклад з опущенням: «It had been dragged up on a graveled bank...» [91], перекладаючи «зарінок» як «graveled bank». Опущення частки «river» допускається за відсутності необхідності уточнення стосовно того, що це берег саме річки, адже читач розуміє це виходячи з контексту.

Реалія «отава» передана перекладачем в англійську мову як «green hayfields», що є застосуванням експлікації. Ми погоджуємось із вибором способу перекладу, хоч словники і надають відповідники «after-grass», «aftercrop» або «second hay-crop» [61], але такий переклад не підтримує рівень художності твору, не забезпечує достатньої образності. Ми ж маємо своє бачення на переклад саме цієї реалії. Відштовхуючись від тлумачення значення, де отава – це «трава, що відростає на місці скошеної», пропонуємо для збереження естетичної функції тексту, описово передати реалію як «young grass on hayfields».

Далі, розглядаючи зменшено-пестливі реалії як «горбок» чи збільшувано-зневажливі реалії як «муравлисько», бачимо, що вони перекладаються як і їх оригінальні форми «пагорб» і «мурашник», словниковими еквівалентами «hill» і «anthill».

З кліматичних явищ, які, за С. Флоріним і С. Влаховим, також належать до географічних реалій, ми розглянемо такі: плова, негура, мрич. Реалія «плова», якщо звертатись до тлумачного словника, означає зливу, переважно з бурею [70]. У виносках в тексті оригіналу її пояснено так: «Плови - негода, дощі» [44, с. 17]. М. Царинник перекладає дану реалію ситуативним відповідником «springrain», що найчіткіше передає її зміст у контексті. За С. Флоріним і С. Влаховим це спосіб контекстуального перекладу.

Реалія «негура», що означає туман, подається в українсько-англійському словнику як «негу́ра [негу́ра] (-ри) f - dense fog (mist) in the mountains» [84]. У перекладі «Тіней забутих предків», цю реалію перекладено «fog», у контексті «Fog would often trap the sheep in the pasture» [91, с. 23] тобто спрощеним словниковим відповідником.

Кліматична реалія «мрич», або за тлумаченням – мряка, перекладається М. Царинником прийомом приблизного перекладу, або експлікацією «heavy mist». Машинний переклад запропонував би транслітерацію за відсутності словникового відповідника, але це хоч би і зберегло колорит (за рахунок збереження форми слова), та сприяло би втраті розуміння сенсів. Запропонований І. Корунцем спосіб транскрибування або транслітерації із поясненням значення слова, створив би відчуття надмірної лексичної нагромадженості в тексті. Тому вибір способу перекладу М. Царинника вважаємо найадекватнішим в рамках твору.

У повісті присутня велика кількість назв рослин, тварин і пов'язаних із ними об'єктів, саме через прагнення автора створити яскравий образ картини природи, в якій більшою мірою і відбувається сюжет твору. З цих реалій зупинимось зокрема на таких як: смереки, бриндуша, лабуштан, одален, невістулька, матриган, царівник; білиця, готур, каня. Більшість назв рослин і

тварин є місцевими реаліями регіону, про який пише у повісті М. Коцюбинський, а саме Гуцульщини, південно-східної частини Українських Карпат. Ці назви рослин і тварин відрізняються від загальноприйнятих назв чи, тим паче, від їх біологічної номенклатури.

«Смерека» є наскрізною реалією всієї повісті, зустрічаючись в тексті 45 разів, це є один з символів життя і природи Карпат. Словники дають широкий спектр еквівалентів «смереки», включаючи: «spruce», «fir», «fir tree». Автор перекладу, який ми досліджуємо, бере словниковий відповідник «fir» для позначення смереки, притримуючись його і в подальших комбінаціях цього слова: «смерековий ліс» - «fir forest», «чорні смереки» - «black firs», «галузки смерек» - «fir boughs», «коріння смерек» - «fir roots», «похмуре царство смерек» - «gloomy realm of firs», «підтята смерека» - «undercut fir» і т. д. Враховуючи кількість згадок смереки, був би сенс пропонувати транслітерацію в якості способу її перекладу, з метою одомашнення назви «smereka» в англomовному середовищі, із асоціативною і культурною прив'язкою до географічного регіону України (Гуцульщини). Але враховуючи кількість словосполучень, що включають смереку, застосування цього способу спотворило би мовну форму тексту і потенційно зробило би важчим для розуміння реципієнта.

Наступна реалія «бриндуша» є нічим іншим як «(*Crocus reticulatus*), діал. Шафран сітчастий» [70]. З'ясувавши це для себе, перекладач вже може шукати словниковий відповідник терміну, а саме «crocus». Часто відповідник можна знайти у ботанічних словниках. Так і в англomовному перекладі, який ми розглядаємо, перекладач подає «бриндуші» як «crocuses» у контексті так: «...and their flat white teeth chewed thistles and sweet crocuses down to the ground» [91, с. 19].

Так само реалії «лабуштан» і «невістулька», де лабуштан це тоя (або аконіт), а «невістульки - народна назва польових та лісових ромашок» [21]. Їх перекладач подає в англomовній версії повісті словниковими відповідниками «monkshood» і «camomiles».

Далі наводимо із тексту цитату із назвами рослин, які перекладач перевів словниковим еквівалентом: «Умів знаходити помічне зілля - одален, матриган...» [44, с. 6] - «He could find such useful herbs as valerian, deadly nightshade...» [91, с. 9] де «одален» (він же лікарська валеріана) - «valerian», а «матриган» - «deadly nightshade» (він же «belladonna» [84]). Після розгляду перекладу реалій назв рослин, ми зробили висновок, що для них треба спочатку знайти загальновизнану ботанічну назву, і відштовхуючись від неї знаходити словниковий відповідник у цільовій мові. Таким чином і діяв М. Царинник.

Із реаліями-назвами тварин, що є характерними представниками фауни описаної у художньому тексті місцевості, механізм перекладу той самий, що з назвами рослин. У повісті, переклад якої ми досліджуємо, з назв тварин це переважно специфічні діалектні назви птахів і худоби. Так реалія «готур» (або «готур») є діалектною назвою птаха «глухар» [70], який має словникові відповідники «mountain cock», «heath-cock», «woodcock» [84]. М. Царинник обирає «heathcock» в досліджуваному нами перекладі.

Реалія «білиця» легко виказує своє значення через контекст «...білиця сипала вниз під смереку об'їдки шишок...» [44, с. 23]. Логічно впливає, що мається на увазі «білка» і перекладається ця реалія звичним словниковим відповідником «squirrel».

Реалія «каня», застосована для атмосфернішого опису звуків і розмаїття фауни, знаходить своє тлумачення в словнику О. Потебні: «КАНЯ, і, ж. Хижий птах родини яструбових, схожий на шуліку; знищує гризунів» [70]. Ця лексема не має словникових відповідників, тому перекладач обирає метод уподібнення, перекладаючи синонімічним «kite». Яке, в свою чергу, в тлумачному словнику пояснюється як «any of various usually small hawks (family Accipitridae) with long narrow wings and often a notched or forked tail» [97], тобто це будь-який вид невеликих яструбів. З такого тлумачення робимо висновок, що метод уподібнення є доречним.

Отже, географічні реалії дають нам уявлення не тільки про просторове знаходження дії тексту, виконуючи функцію створення місцевого колориту, а й

створюють специфічну атмосферу твору, надають йому в очах читача особливої автентичності. Для збереження цих властивостей перекладач повинен детально підходити до кожного слова-реалії, як до окремого утворення, так і у функціонуванні його у контексті. Це важливо, адже точна передача географічних реалій допомагає створити в читача правильне уявлення про описані події і місця, викликати тим самим певні асоціації і рефлексію.

3.1.2. Етнографічні реалії

Найбільша частка реалій зі знайдених нами у тексті повісті належить до етнографічних реалій, які поділяються на побутові, трудові та мистецько-культурні, що теж в свою чергу мають підпункти. Ми виділили і плануємо розглянути наступні.

З побутових реалій, до яких відносяться зокрема їжа та напої, і місця їх вживання, ми розглянемо: будз, жентиця, буришка, кулеша, гусянка, корчма. Усі вони, взяті з детального опису М. Коцюбинського культурних і гастрономічних традицій жителів Гуцульщини, передають своєю формою і змістом колорит цього регіону. Тому критично необхідно передати їх з мінімальним смисловим відхиленням від вихідної мови. Автор перекладу подає «cheese curds» як переклад слова-реалії «будз», так і для розширеної реалії словосполучення «боханці будзу». З'ясуємо семантичне значення: «БУДЗ, у, ч., діал. Свіжий овечий сир» [70]. У випадку перекладу «будза» відбувається трансформаційне розширення, тоді як при перекладі «боханці будзу» застосована калька зі спрощенням.

Реалія «жентиця» із поданою в оригіналі виноскою «Жентиця - сироватка» [44, с. 39] має словникове визначення «Сироватка з овечого молока» [70]. Перекладач подає її гіперонімічним перейменуванням «whey», в такому перекладі відбувається генералізація, адже йде опущення деталі про те, що сироватка є овечою (що мало б відображати контекст, де гуцули пасуть вівці і споживають продукти з овечого молока). Для більш чіткої передачі суті цієї реалії, ми би пропонували використати експлікацію, додаванням «sheep's whey».

Прикладом етнографічної реалії, що позначає назву їжі є також «буришка». В оригінальному тексті ми читаємо виноску про те, що «Буришка - картопля» [44, с. 45]. Вона перекладена прямим словниковим відповідником «potatoes».

Реалія «кулеша», що часто зустрічається в повісті (шість разів) і описує традиційну їжу гуцулів, має наступне словникове визначення «Страва з кукурудзяного борошна» [70]. Вона перекладається М. Царинником «gruel», що з огляду англomовного тлумачення є «a thin porridge» [97], тобто дуже рідка вівсянка або просто каша. З цього можна зробити висновок, що в даному випадку також відбувається генералізація або навіть синонімічна заміна кукурудзяної каші вівсяною чи опущення виду каші взагалі. За С. Флоріним і С. Влаховим це принцип родо-видової заміни.

Реалія «гусянка», яка подається тлумачним словником як «гусянка, и, ж., діал. - кисляк з пареного молока» є реалією з усталеним словниковим відповідником «boiled sour milk», яким її і перекладено в повісті.

При аналізі перекладу реалій-назв страв, ми звернули увагу, що перекладач при їх перекладі досить часто використовує спосіб гіперонімічного перейменування (генералізації).

Що стосується реалій, що позначають традиційні місця споживання їжі та напоїв, у повісті зустрічається реалія «корчма», яка є досить зрозумілою назвою для українського читача. Проте, приводимо тлумачення, яке завжди потребується в процесі пошуку адекватного перекладу: «КОРЧМА, корчми, ж. У дореволюційній Україні - шинок, заїзд, де продавались спиртні напої» [70]. У перекладеній повісті реалія передається методом уподібнення, а саме словом «tavern», зрозумілим за сенсом носіям мови-реципієнта.

З предметів одягу, аксесуарів та взуття, які теж належать до побутових реалій, ми виокремили і розглянемо особливості перекладу таких як: гачі, лудіння, крашениці, табівка, черес, постолі. Ці реалії в художньому творі відіграють значно важливішу роль, аніж просто описують зовнішній вигляд персонажів. Вони є своєрідними маркерами часу, культури, соціального статусу та навіть внутрішнього світу героїв. Правильно підібрані назви створюють

специфічну атмосферу, допомагають читачеві уявити епоху та місце дії. Крім того, вони можуть нести символічне навантаження або виконувати функцію метафори. При перекладі цих назв важливо зберегти автентичність твору, адже неправильний підбір може спотворити образ персонажа або епохи. Точний переклад гарантує, що читач отримає саме те враження, яке хотів передати автор, і зможе повною мірою відчувати естетичний вплив художнього твору. Реалії, виділені нами, є специфічними назвами одиниць одягу, які характерні конкретному регіону (у випадку нашого дослідження – Гуцульщині та Прикарпаттю). Тому вони потребують детального пошуку семантичного значення, за необхідності у окремих регіональних тлумачних словниках.

Розглянемо, наприклад, реалію «гачі». Контекст «Гачі на йому спадають, а воно стоїть серед хати, заплющило очі, роззявило рота і верещить» [44, с. 5] дає приблизне розуміння сенсу реалії, виноска в тексті оригіналу уточнює конкретно: «Гачі - штани» [44, с. 5]. Тлумачний словник дає те ж саме сухе, коротке визначення, опускаючи подробиці про матеріал і вигляд штанів. В українсько-англійському словнику знаходимо еквівалент «trousers» і «breeches» [84], останнє і використовується перекладачем: «His breeches slipping down, he would shut his eyes tightly, open his mouth, and scream» [91, с. 9].

Лексична одиниця «лудіння» використовується в тексті для генерального позначення одягу (автор оригіналу навіть зазначає в дужках після слова - «одежа»), за тлумачним словником так і подається «Одяг, вбрання» [70]. Перекладач застосовує метод уподібнення, перекладаючи «лудіння» як «clothes», що, попри застороги до цього підходу, майже не призводить до втрати специфічного культурного аспекту, притаманного оригіналу, але спрощує значення слова-реалії для читача мови перекладу.

Реалія «крашениці» через морфологічну схожість може бути помилково прийнята за мистецько-культурну реалію, але розглянувши її тлумачення: «КРАШЕНИЦІ, ищ. мн., діал. У гуцулів - пофарбовані в червоний колір сукняні штани» [70], однозначно відносимо до етнографічних побутових реалій, що позначають предмети одягу. В перекладі, який ми вивчаємо, подається «wool

breeches», що є описовим перекладом, але явно урізаним. Такий переклад не відбиває реалію на такому рівні, щоб викликати у читача чіткий образ зображуваного. Погоджуємось із перекладачем стосовно вибору способу експлікації, але вважаємо за необхідне додати в опис ключову деталь, яка характеризує саму реалію і позначуваний нею предмет, а саме «red wool breeches». Україно-англійський словник, в свою чергу, пропонує «Hutsulian reddish pants» і «wool breeches colored red», що також є чіткими варіантами для забезпечення адекватного перекладу, але невиправдано навантажать текст. Тому ми б зупинились на лаконічному «red wool breeches».

Реалію «табівка» знаходимо в контексті поруч із іншою – «черес». Це деталі одного аксесуару. У тлумачному словнику О. Потебні «табівка» це «гуцульська шкіряна торбина з орнаментом, яку носять на ремені через плече» [70], де ремінь є «чересом». Інше визначення, представлене у праці С. Макарчука з етнографії, стосується лише «табівки»: це «сумки, які набивали плоскими мосяжними гудзиками» [19, с. 341]. Українсько-англійський словник подає (експлікаційно): «leather bag (wallet) carried on a string across the shoulder» [84]. У досліджуваному нами перекладі «Тіней забутих предків» застосовується оптимально вірний, з нашої точки зору, описовий переклад: «nail-studded leather belt and wallet».

Для реалії «постоли» знаходимо визначення: «постоли – старовинна форма взуття, яке носили в Карпатах та Прикарпатті» [19, с. 328] або «м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підошви, яке звичайно носили з онучами, прив'язуючи до ніг мотузками (волоками)» [70]. М. Царинник перекладає цю реалію застосуванням аналогу «moccasins», що по опису «a soft leather heelless shoe or boot with the sole brought up the sides of the foot and over the toes where it is joined with a puckered seam to a U-shaped piece lying on top of the foot» [97] не зовсім коректно передає суть реалії і веде до втрати реального уявлення у читача про зображувану дійсність. Ми би пропонували перекладати реалію «постоли» точним, усталеним словниковим відповідником «bast-shoes» [84].

Побутова реалія «кептар» зустрічається у повісті досить часто (дев'ять разів), звідки бачимо, що є невід'ємним елементом образу гуцула і гуцульської культури. Знаходимо тлумачення: «У гуцулів - верхній хутрянний одяг без рукавів.» [70], а тобто жилет. Словник подає її описовий переклад «short sleeveless fur cloak (worn by the Hutsuls)» [84] або «short sleeveless fur coat» [2]. М. Царинник переклав аналогом «jerkin» у прикладі контексту: «...Ivan would make the sign of the cross under his jerkin...» [91, с. 16]. «Jerkin» при цьому, будучи аналогом, не несе культурного колориту, хоч і перекладається контекстуально вірними реалії відповідниками «куртка», «безрукавка», «жакет». Ми би пропонували для збереження колориту і естетичного впливу на читача мови реципієнта перекладати цю реалію описовим перекладом «sleeveless fur coat», а за умови, що це не обтяжуватиме текст - «Hutsul sleeveless fur coat».

Окремо важливо розглянути приклад помилки при перекладі реалії «кресаня», що виходить частково від контраверсійної її подачі у тексті оригіналу: «Ледве помітний в лісовім зелі, збирав квітки і косичив ними свою кресаню (бриль), а утомившись, лягав десь під сіном...» [44, с. 6]. Після кресані у дужках прописано уточнення «бриль», який має два значення – «солом'яний капелюх з широкими полями» [2] або просто «шляпа», «шапка» чи «капелюх». Маємо припущення, що в тексті це слово у дужках застосовується саме для узагальнюючого уточнення про природу предмету одягу «кресаня». Автор же перекладу дає таку англomовну версію: «Barely visible in the verdure, he would pick flowers to decorate his broadbrim straw hat and then, when he was tired, lie down...» [91, с. 9], перекладаючи «кресаню» описовим перекладом по уточнюючому слову «бриль» як «broadbrim straw hat», що фактично являється помилкою. Звертаючись до словників, бачимо, що «кресаня» - це традиційний чоловічий повстяний капелюх гуцулів, із загнутими полями і оздоблений часто пір'ям, нитками чи різнокольоровими шнурками [55, с. 194]. Наша пропозиція задля передачі колориту і досягнення адекватного перекладу, звернутись до способу транслітерації із додатковою експлікацією у виносі: «kresanya» - «a traditional Hutsul hat».

Дуже важливим видом побутових етнографічних реалій є реалії-назви житла і всіх оточуючих та доповнюючих його предметів, меблів, посуду і т.д. Ми виділили для розгляду наступні з них: оседок, покуть, колиска, лавиця, одвірок, барильце, струнка, вориння.

Реалія «оседок» є важливою у контексті, із великим культурним і історичним сенсовим навантаженням. В контексті твору знаходимо її так: «По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки, вишневі од смерекового диму...» [44, с. 23]. У роботі С. Макарчука по етнографії українців знаходимо, що оседок - це садиба у гуцульському поселенні [19, с. 204], за іншими словниками це гуцульська оселя [70]. М. Царинник перекладає цю реалію експлікаційно «Hutsul farmhouses» у контексті: «Hutsul farmhouses stained cherry-red by fir smoke and peaked stacks of fragrant hay appeared here and there on the distant hills...» [91, с. 16]. Це є ідеально підібраним способом перекладу, адже навіть наявні словникові відповідники «estate, manor, farm» [84] не передадуть закладених культурних сенсів цієї лексеми краще застосованої експлікації.

Реалія «покуть» теж є незвичайним предметом меблів чи інтер'єру, який можна було б перекласти словниковим відповідником чи аналогом. Це є суто українська реалія, яка означає «місце, куток, розташований по діагоналі від печі «обличчям до сонця», де розміщені домашні предмети найвищої культурної цінності» [18, с. 629], це «...найсвятіше, найпочесніше місце в оселі» [18, с. 629]. Для кращого розуміння наводимо детальний опис із праці по етнографії українців: «По діагоналі від печі в хаті влаштовували покуть або божий кут, де розвішували образи, рушники. Під образами встановлювали стіл (подекуди стіл-скриню). Від покуті вздовж чільної і причілкової стін розміщували широкі, первісно нерухомі лави» [19, с. 304]. Україно-англійський словник має для цієї реалії відповідник «corner of honour» [61], що хоч і дає загальне уявлення про важливість цього місця, не передає читачу в повній мірі його образ. М. Царинник перекладає способом описового перекладу «corner with the icons» і в контексті опису будинку це звучить як найповніша передача образу і змісту реалії.

Реалії «колиска» і «лавиця» є предметами інтер'єру, у конкретному випадку нашої повісті, типово українського інтер'єру і обставлення хати. Обидві не потребують детального пошуку визначення і тлумачення, бо є загальновідомими і мають такі ж загальновідомі словникові відповідники «cradle» або «cot» [61] для «колиски», і «bench», «seat» або «stool» [84] для «лавиці».

Реалія «одвірок» у тлумачному словнику знаходимо означає «Боковий або верхній брус рами дверей» [70]. Але в цьому моменті перекладачу слід бути уважним, адже в оригінальному тексті повісті ця реалія уживається в множині: «...заклавши в одвірки скалку...» [44, с. 26] і це дещо змінює тлумачення, яке для слова у множині звучить загальніше - «рама дверей» [70]. Словник подає відповідники «doorpost» і «jamb» [61]. В тексті досліджуваного перекладу знаходимо «doorjamb», що теж є відповідником, підходячи за змістом «an upright piece forming the side of a door opening» [97].

Реалія «барильце» є зменшено-пестливою формою від «барило», яке означає «Невелика посудина для рідини (найчастіше з дерева) з двома днищами і опуклими стінками, стягнутими обручами» [70], тобто, по суті, це автентична назва, яку використовують гуцули називаючи діжку. Обидві форми «барильце» і «барило» є у словнику як «barrel, cask, keg» [70] і для передачі зменшено-пестливої форми «small barrel (cask)» [84]. В перекладі, який ми аналізуємо, реалія «барильце» перекладається одним із згаданих вище словникових відповідників «keg» і чітко виконує свою функцію у донесенні суті реалії.

Реалія «струнка» має у тексті оригіналу виноску-пояснення «Струнка - намет для доїння овець» [44, с. 37]. У тлумачному словнику знаходимо «Струнка - це відгороджене місце в кошарі, хліві для доїння овець» [70]. Україно-англійський словник не пропонує еквівалентів слова у форматі іменника, перекладач М. Царинник використовує для перекладу цієї реалії лексико-семантичну заміну, генералізуючи її як «shed». Якщо дивитись визначення слова «shed», це «a slight structure built for shelter or storage, especially: a single-storied building with one or more sides unenclosed» [97], тобто невелика споруда,

побудована для укриття або зберігання чогось, іноді з однією або декількома відкритими сторонами. Це занадто генералізовано для читача, щоб побачити повну картину описуваного за допомогою цієї етнографічної реалії. Ми би пропонували додати експлікаційне уточнення «shed for milking sheep», а при лексичному нагромадженні – експлікацію опустити у виноски.

Ще однією реалією, що позначає предмети при житлі є «вориння», яке тлумачиться як «Загорожа з довгих жердин, прибитих до стовпців» [70] Це типове загородження при гуцульських угіддях і в полонині, синонімічно це «тин» чи «загорожа». Словник дає аналог «enclosure» [84] або експлікацію поруч із аналогом «fence (with rods or poles placed horizontally)» [84]. У досліджуваному перекладі подаються «wattle fence», що означає аналогове «тин» і передає реалію як сенсово, так і образно.

Запропонований переклад дозволяє передати номінативну та частково інформативну функції побутових етнографічних реалій. Проте їх етнокультурна функція частково втрачається.

Трудові реалії теж відносяться до етнографічних і включають, серед іншого, назви професій і діяльності, серед яких у тексті, який досліджуємо, нами було виділено такі: пастух, козар, бовгар, ватаг, спузар, мольфар. Треба зазначити, що це види діяльності, характерні переважно Прикарпаттю та Карпатському регіону, хоча, наприклад, реалія «пастух» є загальновідомою всім регіонам України. У перекладі М. Царинника вона перекладена стандартним словниковим еквівалентом «shepherd». А от, наприклад, реалія «козар» теж використовується у значенні пастуха, але того, який випасає кіз. Це уточнення подається у тексті оригіналу виноскою «Козар — козячий пастух» [44, с. 37]. І перекладається словниковим відповідником «goatherd», що підходить як лаконічністю, так і сенсом «a person who tends goats» [97]. Реалія «бовгар» теж має виноску в оригінальному тексті: «Бовгар — коров'ячий пастух» [44, с. 34] і має відповідники в українсько-англійському словнику «herdsman» і «cowherd» [84]. Автор досліджуваного нами перекладу використовує саме «cowherd» для

передачі реалії «бовгар». Враховуючи місце дії повісті, зрозуміла кількість реалій, що позначають назви діяльності пов'язані з випасанням худоби.

Наступна реалія «ватаг» зустрічається в оригінальному тексті повісті «Тіні забутих предків» 24 рази. Ватагами називались «головні вівчарі... які самостійно наймали пастухів і несли повну відповідальність за стан худоби, довіреної йому членами сільських колективів» [19, с. 249-250]. Ще одне, менш деталізоване визначення за тлумачним словником: «Той, хто керує ватагою; ватажок.» [70]. Словник подає цілий перелік відповідників, які, спираючись на контекст, позначають «ватага»: «ringleader», «captain», «chieftain» і тут же описове «chief (oldest) of shepherds» [84]. За М. Царинником знаходимо короткий описовий переклад «chief shepherd».

Малознайома реалія «спузар» є специфічною гуцульською назвою діяльності, яка є також підвидом діяльності пастухів. Словником О. Потебні тлумачення подається наступне «СПУЗАР, я, ч., діал. Пастух, в обов'язки якого входить підтримувати вогонь, заготовляти дрова, носити воду» [70]. Назва йде від спуза чи спузи (обидві форми правильні), яка означає попіл, і вкриває обличчя спузаря, який постійно має справу з вогнем. Звичайно, англійською не вийде адекватно передати етимологію слова поруч із його змістом, тому М. Царинник обирає для перекладу описове «fire keeper», яке враховуючи частоту використання далі по тексті (10 разів), за лаконічністю підходить краще ніж більш детально експлікаційне «junior shepherd, who is responsible for keeping the fire». Тому опущення при описовому перекладі автора англійської версії повісті вважаємо доцільним і адекватним.

Реалія «мольфар», яка зустрічається у повісті 15 разів, відноситься до тих, що називають професії, хоча це також і міфологічний вид діяльності. Знаходимо детальне пояснення слова: «Гуцули нерідко називають чарівника мольфаром... це покірний виконавець волі чорта... Мольфари можуть на чомусь спеціалізуватися: розгадувати сни, відшіптувати хвороби, знімати закляття тощо» [19, с. 621]. Словник О. Потебні сходиться у визначенні з попереднім джерелом, зазначаючи, що мольфар є чарівником. Українсько-англійські

словники пропонують: «мольфáр (-ря) m (Hutsulian): demon; sorcerer, evil spirit» [84]. М. Царинник застосовує у перекладі відповідник «sorcerer», що так і означає «a person who practices sorcery: wizard» [97].

До трудових реалій як підрозділу етнографічних, також відносяться знаряддя праці, з яких по тексту ми виділили і дослідили способи перекладу наступних: бартка, топірці, ціпок, терниця.

Реалія «бартка», яка зустрічається у тексті 13 разів, окрім позначення знаряддя праці і інструменту, корисного у карпатських горах, ще може бути видом зброї. Власне, найбільше у повісті вона згадувалась саме в такому контексті: «...хапавсь за татову бартку, важку ще для нього, готовий кинутись в бій.» [44, с. 11]; «...заблищали залізні бартки та заскакали перед самим обличчям.» [44, с. 12]; «...тяла барткою ворога в голову, і похитнувся Іванів тато, як підтята смерека.» [44, с. 12]. У праці по етимології українців бартку уписують як топірець, що на Гуцульщині вважався доповненням чоловічого костюма [19, с. 333]. В українському тлумачному словнику «бартка» - це маленька сокира [70]. М. Царинник перекладає її функціональним аналогом «hatchet», що також позначає сокиру, але в загальному, класичному її розумінні. Гуцульська ж бартка, що має відмінну від звичайної сокири форму, часто різьблене руків'я, на нашу думку, потребує більш описового перекладу хоча б у виносці до першої в хронології реалії, наприклад «Hutsul axe» або «Hutsul hatchet».

Від попередньої реалії «топірець» дещо відрізняється за описом тлумачного словника: «Сокирка на довгому держаку, звичайно прикрашена інкрустацією, різьбленням і т. ін.» [70] або ж «Сокира з довгим держакком, що використовувалась як зброя.» [70]. У словнику знаходимо відповідник «broad-axe [broad-ax], axe [ax] (with a long handle)» [84]. Цю реалію подано в англійському перекладі як «broadaxe», до якого ми пропонуємо, для збереження колориту, хоча б при першій згадці по тексту додати «Hutsul broadaxe».

Реалія «ціпок» могла би бути побутовою річчю, але за контекстом повісті є знаряддям праці мольфара, який з його допомогою розганяв хмари, припиняв зливи, бурі і будь-яку непогоду: «...дощ залива очі, хмара перемагає, і вже

останнім зусиллям підняв до неба короткий ціпок... і раптом хмара спинилась.» [44, с. 71-72]. «Ціпок» має досить широкий спектр словникових відповідників: stick, kevel, stave, walking-stick, cane, staff, cudgel [2]. М. Царинник обирає переклад «staff»: «...rain was pouring into his eyes, and that the cloud was winning. With his last bit of strength Iura raised his short staff... the cloud stopped.» [91, с. 34]. За англійським словником бачимо два тлумачення для обраного відповідника: «a long stick carried in the hand for support in walking» і «a rod carried as a symbol of office or authority», що означає поєднання понять і вищу оптимальність передачі функції предмету у сюжеті повісті.

Особливу увагу хочемо звернути на суттєву помилку при перекладі наступної трудової реалії «терниця». Для розгляду випадку подаємо контекст, адже він є важливим: «Чого вона тільки не виробляла, ота родима відьма! Перекидалась у полотно, що біліло смерком попід лісом, повзла вужем або котилась горбами прозорим клубком. Співала, нарешті, місяць, щоб було темно, як йде до чужої худоби. Не один присягався, що бачив, як вона терницю доїть: заб'є у неї чотири кілки, неначе дійки, - і надоїть повну дійницю.» [44, с. 57-58]. Тобто в тексті мова йде про місцеву лиху жінку, яку порівнюють з відьмою за чаклунські справи, в тому числі за доїння терниці. М. Царинник припускається помилки при перекладі, хибно приймаючи «терницю» за спільнокоренево-пов'язане слово із терном (рослиною). Через це в контексті маємо переклад: «More than one man swore that he had seen her milking a thornbush...» [91, с. 28], де «терниця» хибно перекладена «thornbush». Що фактично означає, що відьма вбиває кілки у терновий кущ щоб його подоїти, такий переклад не має сенсу. Щоб запропонувати адекватний по змісту переклад, вдаємось до детального дослідження слова «терниця». Словники дають визначення «спеціальний засіб праці» [19, с. 267] або більш конкретно «ТЕРЛИЦЯ, ТЕРНИЦЯ, і, ж. Знаряддя для тіпання, тертя льону, конопель і т. ін.» [70]. Якщо ж вдатися до пошуку зображень даного знаряддя, бачимо, що терниця представляє з себе невисокий дерев'яний прилад, що має прямокутну основу з двома вертикальними ніжками, які з'єднані горизонтальною планкою. Така будова має певні зовнішні збіжності

із виглядом худоби, тому стає логічно, що саме у таке знаряддя праці відьма з повісті вбивала кілки аби його доїти. Саме цей сенс вкладав у реалію «терниця» М. Коцюбинський при написанні повісті. Українсько-англійський словник надає ряд аналогових відповідників цієї реалії, серед них: «swingle», «scutcher», «scutching sword», «hemp-brake» [2], з яких ми пропонуємо зупинитись на найбільш функціонально і зовнішньо підходящому «hemp-brake». За необхідності можна розмістити в тексті перекладу виноску, в якій дати короткий зовнішній опис знаряддя щоб допомогти читачеві візуалізувати прочитане.

Таким чином, бачимо, що трудові реалії, а саме знаряддя праці, найчастіше перекладаються словниковими відповідниками. Але звертаємо увагу, що такі реалії є специфічними і потребують додаткового короткого описового уточнення для повної передачі реципієнту зображуваного і для виконання пізнавально-естетичної функції

До етнографічних реалій відносять також мистецько-культурні реалії. З цієї групи нами не було виявлено в тексті реалій, що називають види мистецтв чи витвори мистецтв. Але повість містить достатню кількість реалій, що позначають музичні інструменти та музичних виконавців. Ми розглянемо наступні: флюяра, трембіта, денцівка.

Реалія «флюяра» зустрічається у тексті 9 разів, з контексту очевидно для читача позначаючи музичний інструмент: «Марічка обзивалась на гру флюяри, як самичка до дикого голуба, - співанками.» [44, с. 18]. Але розглянемо детальніше тлумачення слова: «ФЛОЯРА, ФЛОЄРА, и, ж. Басова сопілка-зубівка, майже метрової довжини, поширена на Гуцульщині» [70]. Словники дають наступні відповідники реалії: «pipe», «ranpipe» [61] і найбільш, на наш погляд, підходяще «shepherd's flute» [84]. В англійському перекладі, який ми досліджуємо, способом перекладу обрано транслітерацію «floiara» із поясненням у виносці (де виноска досить велика і йде після завершення всього основного тексту). Подаємо повну виноску, що стосується транслітерованої реалії «флюяра»: «The floiara is a wind instrument, a kind of shepherd's flute, approximately two feet long, which is formed by a cylindrical tube of hazel or similar soft-core wood.

The inner layers of wood are taken out by a special drill made of harder wood. The mouthpiece is carved at one end, and the opposite end is cut flat. In the upper part of the tube, at set intervals, six or seven stops are cut or burned out. The surface of the instrument is sumptuously decorated with carved or burned designs» [91, с. 54]. Тобто це повний детальний опис музичного інструменту, який дозволяє іноземному читачу отримати широке уявлення про його зовнішні якості. Такий самий підхід (транслітерація) застосовується М. Царинником і при перекладі реалії «денцівка», яку словники тлумачать як «Музичний інструмент типу сопілки.» [70]. Денцівка, на відміну від флюяри, не має усталених відповідників у англійській мові. М. Царинник перекладає її транслітераційно «dentsivka». У виносках при цьому перекладачем англійською зазначається: «The dentsivka is a variation of the floiara, with an added vibrating element at the bottom of the mouthpiece, with the help of which the player is able to create a polyphonic effect» [91, с. 54]. В деяких словниках «денцівка» подається як синонім до «сопілки», але з цього приводу теж є уточнення у виносках після головного тексту: «Most commentators regard the sopilka (a word which appears in standard Ukrainian) as a generic term, subsuming the floiara, the dentsivka, and several other species of that instrument. Other experts define the sopilka as a simple reed, shorter and narrower than the others, with a basic mouthpiece and six holes for stops. Still others, like Kotsiubynsky in *Shadows*, use the words dentsivka and sopilka synonymously» [91, с. 54].

Реалія «трембіта» є наскрізною у всьому творі, вона зустрічається 18 разів (включно із спільнокореневими словами інших частин мови - 23), вона ж є завершальним словом повісті. Ця реалія також має виноску у тексті оригіналу: «Трембіта - довга на сажень сурма з деревини і кори» [44, с. 10]. Словники дають приблизно однакове до виноски тлумачення: «Гуцульський народний духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів.» [70]. Українсько англійський словник пропонує описовий переклад «long bugle of the Hutsuls» або аналог із експлікацією «tuba (an ancient trumpet of the Hutsuls)» [61]. За М. Царинником «трембіта» транслітерується при перекладі у «trembita»,

що при врахуванні існування також досить детальної англomовної виноски, є оптимальним варіантом для збереження у слові колориту Гуцульщини. Подаємо англomовну виноску для чіткішого аналізу повноти передачі суті реалії «трембіта»: «The trembita is a wooden tube six to nine feet in length. The mouthpiece end is about one inch in diameter, and the opposite end, the bell, is approximately two to three times wider. The instrument is made of a young, perfectly shaped spruce or fir tree; a tree that has been lightly grazed by lightning will imbue the instrument with a touch of magic. The trunk is whittled to the necessary shape and diameter, rubbed smooth, and neatly cut through in the middle to form two equal parts. The inner layers of the wood are taken out with a special drill or a knife with an extraordinarily long blade. After the wood has been hollowed out, the two pieces are glued together to form the original length of the column. The pipe is then tightly wrapped in soft, pliable bark. The complicated wooden mouthpiece is made separately and fitted into the narrower end of the pipe» [91, с. 54].

Усі представлені музичні інструменти є специфічними, характерними для Гуцульщини, Прикарпаття і Карпат, а отже мають важливе етнокультурне значення. Знаково, що М. Царинник перекладає їх усі методом транслітерації, бажаючи незмінно внести їх у словниковий обіг англійської мови. Для глибшого ознайомлення і сприйняття іншомовним читачем, він подає їх розлогий опис у виносках в кінці тексту. Таким чином повідомляє іншій культурі про особливості музичної культури України.

Реалії, що позначають елементи фольклору також належать до етнографічних реалій, з них ми виділили у повісті і проаналізуємо такі: байки, співанка, примівки. Розглянемо по порядку, починаючи з реалії «байки». Її ми знаходимо в контексті: «Міг би розказати і про русалок, що гарної днини виходять з води на берег, щоб співати пісень, вигадують байки і молитви...» [44, с. 6]. Ця реалія не потребує тлумачення, тож переходимо одразу до її перекладу в англomовному тексті, який звучить як «tales». Так як до «tales» можна віднести, окрім байок, також історії, розповіді, перекази, оповідання, робимо висновок, що

застосований переклад є гіперонімічним перейменуванням, тобто генералізацією.

Реалія «співанка» несе перекладачеві очевидний зміст, але все ж звертаємось до тлумачних словників: «СПІВАНКА, и, ж. Те саме, що пісня.» [70]. Словники подають ряд варіантів перекладу від «chorus practice/rehearsal» до «singsong» [61]. Наводимо варіант перекладу М. Царинника з подачею контексту: оригінал - «Чи співає свої співанки?» [44, с. 33], переклад – «Was she singing her songs?» [91, с. 19]. Робимо висновок, що реалію «співанка» перекладено за принципом функціонального аналога, простим «song», не передаючи колориту, але і не втрачаючи сенсу.

Реалія «примівки» (чи «примівка» в однині) досить конroversійна за кількістю визначень, її тлумачать як приказки, жартівливі римовані вислови, замовляння [70]. В контексті досліджуваного нами тексту, сенс найбільше передає останній варіант. Словники теж дають еквіваленти за різними напрямками значень: «popular saying», «adage», «proverb», «byword»; «magic formula»; «refrain» [84]. М. Царинник підбирає функціональний аналог «charms», який означає «the chanting or reciting of a magic spell» [97], тобто підходить за змістом.

З попередніми реаліями, які називають фольклорні елементи, пов'язані також міфологічні реалії. Повість «Тіні забутих предків» багата саме на цей вид реалій, адже міфологічність твору є однією з головних ліній сюжету. Ми виділили для дослідження наступні: щезник, арідник, чередінниця, нявка, чугайстр, бісиця. Більшість з них має об'ємні виноски після основного тексту, в яких англomовному читачеві доступно описується суть кожної міфічної істоти, її образ і пов'язані із нею вірування. Наприклад, реалія «нявка» (вона ж часто ще «мавка») називає міфічну істоту, яка «є різновидом русалок... що живуть у лісах. У Галичині місцем поселення мавок вважають Карпати.» [18, с. 211]. Інше визначення, яке збігається із закладеними сенсами і образами тексту, є «Казкова лісова істота в образі гарної голої дівчини з довгим розпущеним волоссям; лісова німфа.» [70]. Схожий переклад надають словники: «forest nymph», «wood-

nymph», «dryad» [61] М. Царинник перекладає цю реалію експлікаційним словниковим відповідником «wood nymph». У виносках про неї подається додатково опис із транслітераційним варіантом перекладу: «The etymology of the Ukrainian term for wood nymph - niavka (substituted by the newer version, mavka, in other parts of Ukraine) - has to do with the old Ukrainian word navyi, which pertains to «dead» or «deceased,» thus connecting the niavka with the cult of the ancestors. The Hutsuls themselves believe that the word comes from an onomatopoeic imitation of a cat's mewling (niav-niav). Hence, they claim that the niavka makes a mewling sound as she wanders through the mountains.» [91, с. 51].

Реалії «арідник» і «чугайстр» (або «чугайстир», зустрічаються обидва варіанти), подаються в досліджуваному нами перекладі транслітерацією «aridnyk» і «chuhaistyr» відповідно. Після тексту до них додаються виноски мінімум на півтори сторінки до кожної, в яких детально розкривається суть цих містичних персонажів і їх роль у віруваннях і культурі гуцулів. Трохи схожа ситуація з реалією «щезник», яка при першій появі у тексті перекладається транслітерацією «shcheznyk» із калькованим до нього варіантом у дужках «the Vanisher». Словник подає цій реалії тільки описовий переклад «щезник (-ка) m, щезун (-на) m dial. a kind of evil spirit.» [84]. Подальші згадки щезника по тексту вже перекладаються повністю калькою.

Відмінний спосіб перекладу обрано у випадку іншої міфологічної реалії «чередінниця». За будовою може бути помилково сприйняте за «чередницю», що означає пастушку, дівчину яка пасе череду [70], але «чередінниця» є відьмою, що краде молоко у худоби. Так власне описовим перекладом і подає її М. Царинник: «milk-stealing witch».

Реалія «бісиця», яка називає жіночу версію біса – «уявної надприродної істоти, що втілює зло і звичайно зображується у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, чорт, диявол, сатана.» [70] теж подана у тексті з метою представлення культури Гуцульщини через їх вірування і забобони (упередження). Словники пропонують відповідники «devil's wife»,

«devilish woman» [84]. У англomовному тексті повісті, який ми аналізуємо, переклад «бісиці» подається аналоговим «she-devil».

Більшість міфічних істот, що належать до культурних елементів Прикарпаття і Карпат беруть свої корені з язичництва. Вони зустрічаються в легендах і сказаннях народу і в наш час. Крім транслітерації, аналогу і калькування, М. Царинник додатково вдається до їх перекладу через додатковий опис у виносках після тексту, щоб донести читачеві цільової мови їх суть і глибину, які йдуть з історії української культури. Ми не надто нагромаджували наш матеріал повним цитуванням таких виносok, адже наше дослідження не має завданням детального вивчення міфології Гуцульщини. Застосовані перекладачем методи перекладу вважаємо доцільними і змістовно важливими.

Окрім вище розглянутих, до етнографічних реалій відносяться також назви свят, з яких для дослідження ми виділили: Благовіщення, Маланки, Святий вечір. Назви свят є важливим елементом етнічної ідентичності. Вони допомагають людям відчувати свою приналежність до певної спільноти, зберегти свою унікальність. Правильний переклад назв свят англійською мовою є надзвичайно важливим, оскільки він забезпечує точне передавання не лише буквального значення, а й культурного контексту, емоційного забарвлення та символіки, сприяючи збереженню автентичності та популяризації української культури серед іноземної аудиторії, водночас запобігаючи можливим культурним непорозумінням.

«Благовіщення» передано у тексті словниковим відповідником «Feast of the Annunciation» без додаткових виносok чи пояснень, адже це широковідоме релігійне свято. По цій же схемі перекладено «Святий вечір» інтернаціональним відповідником «Christmas Eve», але вже із широкою виноскою, в якій описується саме свято, стиль його святкування, традиції прикрашання оселі, тематичні святкові страви і опис їх приготування і досить багато інших деталей, які можуть донести зацікавленому читачеві-реципієнту обширні знання із української культури.

Реалія-свято «Маланки» потребує більш детального огляду від перекладача. За семантикою визначаємо, що «Маланки» це «за православним календарем – свято на честь зустрічі старого Нового року або святого Василя Великого в ніч проти 14-го січня» [70] або «традиційний обряд з використанням масок та костюмів, які більшість ряджених роблять власноруч» [70] чи ще «Щедрий вечір, Щедра кутя.» [70]. За контекстом «На Маланки до маржини у загороду приходив сам бог.» [44, с. 62] бачимо, що мова йде саме про святкування (старого) нового року. В основному тексті повісті «Маланки» перекладаються відповідником «New Year's Eve», а у великій виносці після тексту окрім відповідника в дужках подається транслітерація (другий спосіб перекладу реалії), що на нашу думку, є кращим збереженням автентичності назви свята: «Ukrainians celebrate New Year's Eve (Malanka) on January 13 and 14, according to the Julian calendar.» [91, с. 68].

З етнографічних реалій, що позначають звичаї чи ритуали нами було знайдено в тексті номінативну «забави» і дієслівну реалію «поробити». Реалія «забави», що окрім словникового значення «Те, що дає розвагу, втіху.» [70] означає в контексті повісті скоріше «Зібрання, на якому розважаються, веселяться.» [70], перекладається в англійському тексті повісті аналогом «merriment», яке підходить за сенсом, означаючи обидва «lighthearted gaiety or fun-making» і «a lively celebration or party» [97].

Реалія-дієслово «поробити» в контексті «Чи йому пороблено що, чи хто урік?» [44, с. 75] із семи поданих у тлумачних словниках понять використано саме «у забобонних уявленнях - чаклуванням наслати хворобу, нещастя на когонебудь» [70]. За відсутності прямого відповідника, М. Царинник передає реалію англійською мовою прийомом приблизного перекладу (за С. Флорінім і С. Влаховим) через описове пояснення «cast a spell over». Такий переклад повністю розкриває її суть і не потворить контекст.

Після детального аналізу тексту «Тіней забутих предків», нами було виявлено, що суспільно-політичних реалій, куди входять адміністративно-

територіальний устрій, органи чи носії влади та суспільно-політичне життя - не представлені в повісті.

3.1.3 Структурний розподіл реалій і їх переклад

Інтерес у нашому дослідженні представляє також розбір перекладу реалій, розділених структурною класифікацією. Тут йде мова про реалії, що представлені словами, словосполученнями, реченнями і фразеологізмами. Починаючи з найпростіших тут реалій, представлених простими лексичними одиницями (словами), яких у повісті найбільша кількість, лаконічно розглянемо наступні - вуйко, пізьма, ляк, дошкуляти. Реалія «вуйко» має декілька значень, общеприйняте з яких «Дядько по матері, брат матері» [70] чи «старший за віком чоловік при шанобливому звертанні» [70]. Семантичне значення цієї реалії за досліджуваним нами контекстом «Вуйко роздер ще дві корови, але то було востаннє...» [44, с. 44] - це «ведмідь» Реалію перекладено прямим словниковим відповідником «bear». Розбір перекладу цієї лексеми доводить важливість опрацювання і врахування контексту при створенні адекватного перекладу.

Той самий спосіб перекладу застосовується і до іменникових реалій «пізьма» - за українсько-англійським словником К. Андрусина «пізьма (-ми) f dial. hate, hatred.» [19] і «ляк» (з тлумаченням «Несподіване почуття страху; переляк» [70]), які перекладаються теж іменниковими словниковими відповідниками «hatred» і «fear».

Трохи інша ситуація із реаліями-дієсловами, до яких не завжди виходить вдало чи доречно в контексті підібрати відповідник. Розглянемо на прикладі реалії «дошкуляти», яка зустрічається в повісті так: «...у долині, де вітер не так дошкуляв, він знайшов стаю...». Значення слова є зрозумілим, дошкуляти це «виводити з терпіння, з рівноваги, досаждаючи» [70], але автор перекладу бажає показати контекстуальний зв'язок реалії із вітром, тому перекладає «не дошкуляти» прикметниково «less biting» у контексті «In a vale behind a hill, where the wind was less biting...» [91, с. 17]. Це наочне використання способу дескриптивної перифрази.

Звертаючись до прикладів реалій, виражених складними конструкціями, ми розглянемо такі реалії-словосполучення: роз'юшений злістю, святочно прибраний, помічне зілля, навиклий рух. «Роз'юшений злістю» перекладається застосуванням спрощеного аналогу «furious». У випадку з «святочно прибраний» (в контексті святково одягнених людей), застосовується калькування «festively clad». «Помічне зілля», що в контексті узагальнююче називає лікувальні трави, перекладається функціональним аналогом «useful herbs», що повністю відповідає закладеному сенсу. Переклад словосполучення «навиклий рух» подається аналоговим «practiced motion».

Реалії-речення переважно теж перекладаються за допомогою комбінації аналогів і словникових еквівалентів. Так, коротке речення «Ігі на тебе!» (те саме, що «тьху на тебе») перекладено аналоговим «Fie on you!». Але є й виключення, наприклад речення «співаночка комусь си скінчила» перекладена дескриптивною перефразою «someone's gone to eternal rest», що перефразовано несе закладений зміст оригінального тексту.

З перекладом реалій-фразеологізмів однак виникають труднощі. Ми виділяємо із тексту наступні, чий переклад хочемо розглянути детально: «ходити у заплітках», «на що б око не впало», «наїжити шерсть», «змокнути до нитки». «Ходити у заплітках» М. Царинник перекладає буквально, описовим аналогом «braided her hair with ribbons» [91, с. 14], що є не зовсім правильним при передачі фразеологізму, який пояснюється далі в контексті оригіналу як готовність вийти заміж. Ми пропонуємо для точності передачі змісту і лаконічності використати тут наступний змістовий описовий переклад, «be ready for marriage». Реалія «на що б око не впало», якщо неправильно сприйнята, може комічно спотворити текст. Але перекладач, роботу якого ми розбираємо, є носієм обох мов (вихідної мови і мови перекладу). Тому він перекладає це аналогово «No matter what her eye rested on» [91, с. 14]. Фразеологічне «наїжити шерсть» перекладається кальковано «to bristle fur». Тоді як «змокнути до нитки» передається фразеологізмом-відповідником «drench to the skin».

Тобто бачимо, що переважно реалії передаються у мову реципієнта в тій же структурі, що вони мають у вихідній мові.

3.1.4 Реалії топоніми та антропоніми

Цікаво торкнутись також перекладу реалій, які були виділені і класифіковані Ю. Ткаченко з урахуванням їх аксіологічного аспекту. А саме реалії топоніми та антропоніми. Із реалій-антропонімів, що позначають власні назви, імена людей, ми виокремлюємо з повісті імена персонажів, що притаманні гуцульському регіону: Марічка, Іван, Палагна, Юра. Усі вони перекладаються способом транслітерації «Marichka», «Ivan», «Palahna», «Iura» відповідно. Реалії-топоніми включають в себе власні географічні назви (Черемош), ороніми - назви гір (Ігрець, Черногора), теоніми - назви міфічних істот (лісна, чугайстир, арідник), етроніми (гуцул). Основна частка з них, як і характерно для власних назв, перекладаються транслітераційно. Наприклад ороніми «Черногора» і «Ігрець» перекладаються «Chornohora» і «Ihrets», бачимо спосіб транслітерації. Ріка «Черемош» подається в англomовному перекладі напівкалькою «Cheremosh River». Реалії-теоніми, що позначають міфічних істот, таких як «лісна», і розглянуті нами вище «чугайстир» і «арідник», теж перекладаються транслітерацією «lisna», «chuhaistyr», «aridnyk» відповідно. Етронім «гуцул» перекладено М. Царинником теж способом транслітерації «Hutsul».

М. Царинник при перекладі вище представлених лексичних одиниць підтверджує думку науковиці Р. Зорівчак про те, що тільки антропоніми і топоніми як різновидність реалій потрібно при перекладі «подавати в національній подобі» [27, с. 98], використовуючи метод транслітерації.

Труднощі при перекладі реалій, які ми можемо виділити, полягають в першу чергу в виділенні точного семантичного значення лексичної одиниці, що може бути проблематично через наявність двох чи більше тлумачень реалії, або взагалі їх повної відсутності. У такому випадку головним інструментом адекватного перекладу є контекст. Друга основна проблема – відсутність у цільовій мові точних еквівалентів, що змушує перекладача шукати найбільш

функціональні аналоги, які б несли те ж саме, що і реалія, культурне і національне навантаження.

У процесі дослідження нами було виділено з тексту повісті 336 реалій різних видів за предметним, місцевим та часовим поділом та своєю структурою. У дослідженні представлена вибірка 95 з них, які представляють найбільший інтерес для відтворення національного та етнокультурного колориту регіону України – Гуцульщини, в цільовому англомовному тексті, та проаналізовано способи їх перекладу.

У дослідженому матеріалі перекладачем використовуватися: словниковий відповідник – 33 рази (34,8%), аналог – 9 випадків (9,5%), експлікація – 13 (13,5%), уподібнення – 3 (3,2%), ситуативний (контекстуальний) відповідник – 2 (2,1%), функціональний аналог – 5 (5,3%), калькування – 5 (5,3%), гіперонімічне перейменування (генералізація) – 4 (4,2%), дескриптивна перифраза – 3 (3,2%), транслітерація – 11 (антропоніми та топоніми) та транслітерація з описом у виносці – 6, всього 17 випадків (17,9%), лексико-семантична заміна – 1 (1%).

Найбільш часто перекладач використовував спосіб словникового відповідника, завдяки досконалому знанню двох мов і доступності користування словниками на момент перекладу (переклад здійснено в 1981 році).

При проведенні дослідження ми відмітили, що автор перекладу майже не користується способом опущення по відношенню до реалій, розуміючи, що М. Коцюбинський використовував їх у тексті обґрунтовано. Тому для М. Царинника було важливо їх правильно оцінити і адекватно передати при перекладі для збереження культурної інформації та атмосфери твору.

Згідно використаної класифікації ми розглянули 21 географічну реалію. 13 (62%) з них перекладено словниковим відповідником, методом експлікації перекладено – 3 (14,5%), контекстуальним (ситуативним) відповідником – 2 (9,5%). Аналогом, дескриптивною перифразою та уподібненням – по одному випадку, відповідно 3% кожний. Найбільше було проаналізовано нами етнографічних реалій – 58. Їх переклад виконано в 20 (34,5%) випадках словниковим відповідником, таким способом перекладалися предмети побуту,

житла, знаряддя праці, професії, свята. Способом аналогу перекладено 7 реалій (12%). Функціональним аналогом перекладено 6 реалій (10,4%). Транслітерація застосована в 6 випадках (10,4%), цей метод використовувався в основному для перекладу назв музичних інструментів та міфологічних істот, і в багатьох випадках супроводжувався описом у виносці після тексту. Метод експлікації (описового перекладу) зустрічається у 10 випадках (17,2%) і застосовувався для перекладу предметів одягу та назви оселі. Калькування, дескриптивна перифраза та уподібнення по 2 випадки (3,5% кожний). Гіперонімічне перейменування М. Царинник використав у цій групі 3 рази (5%) для перекладу продуктів харчування (страв).

За класифікацією Ю. Ткаченко виділена група антропонімів (4) і топонімів (7) – включаючи ороніми, теоніми та етноніми розглянута. Всього 11 розглянутих нами, перекладені способом транслітерації, характерно тенденції українського перекладознавства.

Окремо розглянуто нами 15 реалій за структурною класифікацією в т.ч Р. Зорівчак: слова різних частин мови (5), речення (2), словосполучення (4), фразеологізми (4). Вони мали в кожному окремому випадку різні підходи до перекладу, в основному комбіновані.

Підсумовуючи вище викладений проаналізований матеріал можемо заключити, що переклад реалій у художньому тексті – це досить складний процес і виділяти один основний метод не є доцільним. Має сенс застосовувати різні способи, за потреби комбінуючи їх.

При аналізі способів перекладу реалій повісті «Тіні забутих предків» нами було запропоновано власні підходи до перекладу окремих з них. А саме заміна способів перекладу на більш оптимальні, пропозиції уточнення з метою кращого донесення сенсу і культурних особливостей. Нами було виявлено і виправлено дві критичні помилки в семантичному визначенні реалій, а отже і в їх перекладі.

Переклад М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», виконаний М. Царинником, є яскравим прикладом успішного культурного посередництва. Завдяки глибокому знанню обох культур та мов, перекладач зумів точно

декодувати реалії, глибоко розуміючи їх денотативне та конотативне значення та передати таким чином природу Карпатського регіону, доречно підкреслити побут та особливості уподобань гуцулів. Таким чином зробивши твір доступним для англомовного читача, представивши йому самотність культури незнайомого для нього народу. Незважаючи на обмежені лінгвістичні ресурси того часу (1981 рік), переклад відзначається високою якістю та збереженням автентичності оригіналу.

Окрім передачі культурного колориту, можемо припускати, що переклад цінний тим, що, будучи виданим у Колорадо, Сполучені Штати в 1981 році і включаючи великий обсяг нової перекладеної специфічної лексики (реалій), він міг поповнити цими термінами україно-англійські та англо-українські словники, якими ми оперуємо зараз.

Висновки до розділу 3.

У третьому розділі ми детально проаналізували повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» і її англомовний переклад у виконанні М. Царинника, виділивши в ній 336 реалій різних як за семантикою, так і за структурою, згідно класифікаціям реалій, на які ми спираємось. У дослідженні представлена вибірка із 95 з них, найбільш культурно значущих для регіону Гуцульщини та Карпат. Серед проаналізованих було: географічних реалій 21 (22%), етнографічних 58 (61%), антропоніми та топоніми з підгрупами 11 (11,5%); зі структурної класифікації: слова різних частин мови 5 (5,5%). Суспільно-політичних реалій виявлено не було.

Автором перекладу використовувалися при перекладі наступні методи: словниковий відповідник 34,8%, експлікація 13,5%, аналоги 14,8%, транслітерація 17,9%, уподібнення 3,2%, гіперонімічне перейменування 4,2%, калькування 5,3%, дескриптивною перифраза 3,2%, контекстуальний відповідник 2,1%, лексико-семантична заміна 1%.

Більше третини реалій переведено М. Царинником способом словникового відповідника, завдяки досконалому володінню двома задіяними в роботі мовами.

Метод транслітерації використаний у 17 випадках, переважно серед етнографічних реалій цим способом перекладались назви музичних інструментів і міфічних істот (6). Транслітерація часто супроводжувалась описом у виносках. А також ми прийшли до висновку, що це найпоширеніший спосіб перекладу антропонімів і топонімів, який є доцільним для збереження їх національного звучання.

Було проаналізовано 10 реалій за структурною класифікацією (речення, словосполучення, фразеологізми), за результатами чого нами не було виокремлено одного загального способу їх перекладу. Але ми дійшли висновку, що при перекладі структура таких реалій у цільовій мові залишається незмінною.

У ході дослідження нами було запропоновано власні підходи до перекладу деяких реалій, а саме заміна способів перекладу на більш оптимальні, подані пропозиції додання уточнень і експлікації. Нами також було вказано на критичні помилки у перекладі реалій із власним підходом до їх виправлення з урахуванням семантичного значення.

ВИСНОВКИ

Міжкультурна комунікація займає важливе місце в сучасному глобальному світі. Ми дослідили художню літературу та переклад як інструмент міжкультурної комунікації, що активно сприяє отриманню інформації, інтеграції нових ідей в інші культури, суспільно-культурному обміну, розвитку і збагаченню мов, культурному порозумінню націй.

Переклад художньої літератури є основним для функціонування міжкультурної комунікації у контексті можливості взаємодії культури-комуніканта та культури-реципієнта, задля взаємного збагачення при умові збереження культурної самобутності кожної з них.

Міжкультурна комунікація вплинула на формування напрямку культурно-орієнтованого перекладу в перекладознавстві, що перевів перекладацький процес з лінгвістичного на лінгво-культурний рівень з особливим акцентом на відтворення культурної специфіки оригіналу. Важливу роль у цьому процесі зіграло виокремлення поняття безеквівалентної лексики, в тому числі і феномену реалії.

Саме поняття «реалія», введене у науковий вжиток у 1941 році, до нинішнього часу не має єдиного прийнятого визначення. Детально розглянувши різні аспекти дискурсу значення феномену «реалія», ми дійшли висновку, що більшість науковців підтримують таке визначення цього поняття, сформоване С. Флоріним та С. Влаховим та перефразоване нами таким чином: реалії - це слова та словосполучення, які позначають у мові характерні для життя об'єкти (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу та чужі іншому, які містять національний та історичний колорит, найчастіше не мають точних еквівалентів в інших мовах і вимагають особливого підходу до їх перекладу.

Аналіз теоретичного матеріалу дозволив нам систематизувати та визначити різноманітні функції реалій у художніх творах. Реалії не лише відтворюють історичний та культурний контекст, але й виконують ряд важливих літературних функцій. По-перше, реалії слугують засобом передачі соціально-

культурної інформації, формуючи у читача відповідну компетенцію. По-друге, вони створюють яскравий місцевий колорит, відображаючи етнографічні особливості зображуваного світу. По-третє, реалії передають дух і атмосферу певної епохи, відтворюючи історичний контекст твору. Крім того, реалії можуть набувати символічного значення, трансформуючись у культурні концепти, а також виконувати експресивну функцію, підсилюючи емоційний вплив художнього тексту. Для читачів з іншомовного середовища реалії виступають маркерами чужої культури, сприяючи глибшому розумінню твору.

Розглянувши функції реалій у художньому творі ми дійшли висновку, що типологія слів-реалій дуже різноманітна. Тому для проведення аналізу в художньому тексті, ці лексичні одиниці потребують певної класифікації. Вчені: І. С. Алексєєва, А. К. Голандам, О. Ф. Бурбак, О. О. Кретов, Н. А. Фененко, Б. І. Рєпін, А. А. Реформатський, О. С. Філімонова, Р. П. Зорівчак, С. Влахов та С. Флорін запропонували свої чи доповнили вже існуючі класифікації реалій. Більшість з них розподіляють реалії за однією, предметною ознакою. У своїй класифікації Ю. Ткаченко пропонує розглядати реалії враховуючи їх аксіологічний аспект, вона виділяє реалії топоніми та реалії антропоніми. О. Сергєєва у своєму дослідженні запропонувала типологію в якій виділяються реалії, що позначають власні і загальні назви (ономастичні та апелятиви). За морфологічною приналежністю Н. Герцовська виділяє реалії, що мають іменникову, прикметникову, дієслівну, дієприкметникову та дієприслівникову форми при збереженні значення.

Всі вищерозглянуті класифікації мають дещо однобокий характер. Більш детально ми дослідили класифікацію німецької мовознавиці К. Геншельманн, яка розділяє слова-реалії на географічні, етнографічні, побутові, історичні, суспільні, військові, політичні, архітектурні і релігійні.

Далі нами було проаналізовано найбільш повні класифікації, оптимальні з позицій аналізу реалій у художньому тексті. Так за Р. П. Зорівчак реалії розглядаються у історико-семантичному та структурному планах. При створенні своєї класифікації дослідниця спиралася на класифікацію С. Влахова та

С. Флоріна якраз у розподілі реалій у історико-семантичному плані. З цього погляду вона виділяє власне реалії, що мають референт та історичні реалії (архаїзми), які з плином часу втратили прямий референт, і стали маловживаними. Згідно неї, історичним реаліям притаманний національний та хронологічний колорит. У структурному плані Р. Зорівчак виділяє: реалії-одночлени, реалії-полічлени та реалії-фразеологізми. Виходячи з практики перекладу дослідниця виділяє явні і латентні (приховані) реалії. Останні мають відповідники у мові перекладу, але в позамовній дійсності суттєво відрізняються між собою.

У результаті детального дослідження класифікації С. Флоріна та С. Влахова можна вивести підсумок, що вчені розподіляють реалії на географічні, етнографічні, суспільно-політичні. З позиції однієї мови дослідники виділяють власні реалії (такі, що давно належать даній мові) та чужі реалії (запозичені або транслітеровані реалії іншої мови). З позиції розгляду пари мов виділяються зовнішні реалії (чужі для обох мов) та внутрішні реалії (які належать до однієї з пари мов). В часовому сенсі автори розділяють реалії на сучасні та історичні.

В результаті вивчення і аналізу вище викладеного нами матеріалу, можна зробити висновок, що існує велика кількість різноманітних класифікацій, які розподіляють слова-реалії за численними ознаками. С. Влахов і С. Флорін структурують реалії у своїй класифікації по предметному, просторовому (місцевому) та часовому поділу.

Історія перекладу свідчить про постійний пошук нових методів і підходів. Сучасні дослідження зосереджені на збереженні як прагматичної функції тексту, так і його культурної специфіки. Отже, переклад має відповідати таким основним нормам як прагматична, жанрово-стилістична, конвенціональна, норма еквівалентності і норма перекладацького мовлення. Переклад реалій є одним із найскладніших завдань, що вимагає від перекладача глибоких знань і творчого підходу.

У дослідженні можливих способів перекладу слів-реалій, ми проаналізували праці Р. Зорівчак, яка виділяє наступні з них: транскрипція і

транслітерація, ситуативний відповідник, комбінована реномінація, дескриптивна перифраза, транспозиція на конотативному рівні, калькування, генералізація (або гіперонімічне перейменування), метод уподібнення (або синонімічна заміна) та контекстуальне тлумачення реалій. Ми розділяємо думку дослідниці стосовно того, що переклад реалій має здійснюватися враховуючи стилістичне навантаження цих лексичних одиниць, із підбором найбільш точного еквівалента, для збереження їх автентичності. Пошук золотої середини між адаптацією змісту і адаптацією колориту є метою перекладача в досягненні адекватності перекладу.

Після аналізу роботи І. Корунця робимо висновки стосовно виділення ним способів перекладу реалій. Сюди відносяться: транскрибування або транслітерація, транскрибування або транслітерація із поясненням значення слова, описовий переклад, переклад складових елементів із додатковим поясненням значення, калькування (або дослівний переклад), семантичний аналог (найбільш наближений за значенням). Ці способи тісно перегукуються із іншими, дослідженими нами способами, виділеними теоретиками перекладу.

Вчені, що найбільш вичерпно займалися дослідженням питання реалій і їх перекладу, С. Флорін та С. Влахов теж виокремлюють способи, які ми проаналізували і упорядкували наступним чином. Виділяють два основні способи - транскрипція і власне переклад. Де власне переклад передбачає: створення неологізму (калька, напівкалька, семантичний неологізм і освоєння або адаптація), приблизний переклад (принцип родо-видової заміни, функціонального аналога і прийом приблизного перекладу) і контекстуальний переклад. При чому на основі аналізу робимо висновок, що як приблизний, так і контекстуальний переклад, незважаючи на свою функціональність, призводять до згладжування національного колориту реалій, роблячи переклад менш автентичним.

Найбільш повно окреслити основні сучасні способи перекладу реалій дає нам можливість аналіз дисертаційного дослідження К. Кіяниці. До виділених

нею способів відносяться: транслітерація, калькування, застосування аналогу, описовий переклад, лексико-семантична заміна і застосування опущення.

Після аналізу всіх цих підходів до перекладу реалій робимо заключний висновок про те, що перекладачу слід уважно підійти до їх вибору при роботі над художнім перекладом. А саме спираючись на місце реалії в лексичних системах обох мов, її функції, характер і контекст, в якому вона знаходиться. Це допоможе обрати оптимальний спосіб перекладу, без втрати змісту чи культурного навантаження.

Отже, адекватний творчий переклад реалій у національній художній літературі відіграє важливу роль у відтворенні атмосфери певного періоду, несе в собі цінну національну, культурну, історичну інформацію, а саме національний код країни.

Основним етапом нашого дослідження був аналіз перекладу повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». У дослідженні ми акцентували свою увагу на перекладі реалій, що були виділені в тексті повісті та проаналізовані з позицій адекватності їх передачі в англomовному варіанті твору, збереженні семантичного значення лексеми, її етнокультурного колориту та контекстуальної відповідності.

Провідною темою повісті М. Коцюбинського є життя гуцулів на межі 19-20 століття. Повість характеризується особливим етнокультурним забарвленням, тому так важливо, що її переклад був виконаний професійним американським письменником і перекладачем М. Царинником, який має українське походження, досконало володіє обома мовами та причетний до обох культур (української та англо-американської).

Вище подана інформація була важлива нам при дослідженні повісті для розуміння особливостей вибору перекладачем способів перекладу та семантичного розгляду реалій у контексті.

У повісті нами було виділено 336 реалій різнопланового семантичного значення, з яких для аналізу ми зробили вибірку 95 слів реалій, які найбільш яскраво характеризують етнокультурні особливості гуцульського краю.

Розділивши їх на групи: географічні реалії, етнографічні реалії, реалії-антропоніми, реалії-топоніми, ми, спираючись на класифікацію реалій С. Флоріна і С. Влахова, Р. Зорівчак і К. Кіяниці розглянули способи перекладу реалій, застосованих М. Царинником.

Серед проаналізованих було: географічних реалій 21 (22%), етнографічних 58 (62%), антропоніми та топоніми з підгрупами 11 (11,5%); зі структурної класифікації: слова різних частин мови 5 (5,5%). Суспільно-політичних реалій виявлено не було.

Автором перекладу використовувалися при перекладі наступні методи: словниковий відповідник 34,8%, експлікація 13,5%, аналоги 14,8%, транслітерація 17,9% (з них топоніми і антропоніми склали дві третини), уподібнення 3,2%, гіперонімічне перейменування 4,2%, калькування 5,3%, дескриптивною перифраза 3,2%, контекстуальний відповідник 2,1%, лексико-семантична заміна 1%.

Проаналізований нами матеріал дав можливість зробити наступні висновки:

Більше третини реалій переведено М. Царинником способом словникового відповідника, завдяки досконалому володінню обома мовами.

При перекладі реалій-назв рослин і тварин (представників флори та фауни карпатського краю) перекладач використовував таку методику: спочатку знаходив для них загальноживану ботанічну латинську назву, а потім виявляв відповідник у цільовій мові. Таким чином ці реалії безпомилково перекладались словниковим відповідником.

Етнографічні реалії на позначення знарядь праці найчастіше перекладались словниковим відповідником, але завдяки своїй специфічності потребували описового уточнення, таким чином виконувалась їх пізнавально-естетична функція.

Метод транслітерації використаний у 17,9% випадків. Переважно серед етнографічних реалій цим способом перекладались назви музичних інструментів і міфічних істот. Реалії назви музичних інструментів були специфічними,

характерними для Прикарпаття та Карпат, а отже мали важливе етнокультурне значення. М. Царинник перекладає їх методом транслітерації, ймовірно із інтенцією ввести у словниковий обіг англійської мови. Транслітерація супроводжується детальним описом у виносках для глибшого ознайомлення із сутністю предмета, який позначає реалія.

Також ми прийшли до висновку, що транслітерація це найпоширеніший спосіб перекладу антропонімів і топонімів, який є доцільним для збереження їх національного звучання.

При аналізі перекладу реалій назв їжі і страв перекладач часто використовував спосіб гіперонімічного перейменування (генералізації).

Було проаналізовано 10 реалій за структурною класифікацією (речення, словосполучення, фразеологізми), за результатами чого нами не було виокремлено одного загального способу їх перекладу. Але ми дійшли висновку, що при перекладі структура таких реалій у цільовій мові залишається незмінною.

Проведений аналіз перекладу М. Царинника свідчить про його свідомий відхід від стратегії опущення реалій. Перекладач розумів важливу роль реалій у творі М. Коцюбинського та прагнув зберегти їх у перекладі, аби передати культурну специфіку та атмосферу оригіналу.

У ході дослідження нами було проаналізовано використання методів перекладу реалій у повісті, в контексті їх доцільності для досягнення адекватності перекладу. Було запропоновано власні підходи до перекладу деяких реалій, а саме заміна способів перекладу на більш оптимальні, подані пропозиції додання уточнень і експлікації. Нами також було вказано на критичні помилки у перекладі реалій із власним підходом до їх виправлення з урахуванням семантичного значення. Крім того нами було проведено аналіз семантичної структури виділених реалій а також прорахований відсоток кожного використаного методу перекладу.

Труднощі при перекладі реалій, які ми можемо виділити, полягають в першу чергу в виділенні точного семантичного значення лексичної одиниці, що може бути проблематично через наявність двох чи більше тлумачень реалії, або

взагалі їх повної відсутності. У такому випадку головним інструментом адекватного перекладу є контекст. Друга основна проблема – відсутність у цільовій мові точних еквівалентів, що змушує перекладача шукати найбільш функціональні аналоги, які б несли те ж саме, що і реалія, культурне і національне навантаження.

Підсумовуючи вище викладений проаналізований матеріал можемо заключити, що переклад реалій у художньому тексті – це досить складний процес і не можна запропонувати єдиного підходу до вибору методу перекладу реалії. Доходимо висновку, що при його виборі треба спиратись на семантичне значення лексеми, її історичну, етнографічну приналежність та контекст. Враховуючи сучасні інформаційні ресурси слід шукати можливості знаходження адекватного відповідника. І тільки тоді, коли відповідник не вдалося знайти, потрібно шукати аналог чи інший метод перекладу з метою правильного декодування реалії для збереження її специфічного колориту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабілова, Н. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців / Наталія Абабілова, Ірина Усаченко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство. 2017. Вип. 2(28). С. 4–9.
2. Англійсько-українські словники / упор. А. Рисін, В. Старко та ін. 2011–2020. URL: <https://e2u.org.ua>
3. Баран Г. В., Назви рослин і тварин у повісті Михайла Коцюбинського "Тіні забутих предків". Теоретична і дидактична філологія. Серія "Філологія" (літературознавство, мовознавство). 2015. Вип. 21. с. 78-90.
4. Баркасі В. В., Каленюк С. О., Коваленко О. В. Словник лінгвістичних термінів для студентів філологічних факультетів. Миколаїв, 2017. 122 с.
5. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
6. Булава Н. Формування міжкультурної комунікації як необхідної складової мовної підготовки студентів-іноземців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». Херсон : Херсонський державний університет, 2016. Вип. 6. С. 54-59.
7. Бурбак О. Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу / О. Ф. Бурбак // Іноземна філологія. 1985. № 79. С. 68-74.
8. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження): дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.16. Київ, 2004. 318 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Влахов С. И., Флорин С. П. Непреводимото в превода. София: Наука и изкуство, 1990. 356 с.
11. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. С. 56–64.
12. Гавриш М. М. Переклад як різновид міжкультурної комунікації (деякі аспекти проблеми). Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти:

- зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5 берез. 2015 р.). К.: КНЕУ, 2015. С. 36–41.
13. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Науковий редактор: Олександр Галич. Київ: Либідь, 2005. 460 с
14. Герцовська Н. О. Реалія як лінгвістичне явище. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2014. Вип. 12. С. 36-42.
15. Голованова, К. Способи перекладу лексичних одиниць на позначення опису та назви живого створіння (на матеріалі англомовного фільму каналу ВВС «Life») / Катерина Голованова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство. 2014. Вип. 1(23). С. 50–54.
16. Грачев Ю. Г. Рыцарство в средневековой Европе. Київ : Аквилон-Плюс, 2006. 286 с.
17. Дзера О. Жанри художнього перекладу / О. Дзера // Записки перекладацької майстерні. Львів : Вид-во Львів. нац. ун-ту, 2001. С. 18–38.
18. Енциклопедичний словник символів культури України. Вид. 5-е, доп., випр. / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
19. Етнографія українців: навч. посібн. / за ред. проф. С. А. Макарчука; вид. 3-є, перероб. і доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 711 с.
20. Єнчева Г. Г. Основи наукової діяльності: конспект лекцій. Київ, Видавництво Київського національного авіаційного університету, 2016. 34 с.
21. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. С. 390.
22. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Том 3. П-С Донецьк : ДонНУ, 2012. 426 с.
23. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування: посібник. Київ: Парлам. вид-во, 2004. 120 с.
24. Зорівчак Р. П. Англомовна збірка української прози. Всесвіт. 1972. № 5. С. 151-155
25. Зорівчак Р. П. Джек Лондон у виданні «Дніпра». Всесвіт. 1971. № 7. С. 117-119
26. Зорівчак Р. П. Класик українського перекладознавства: (до 75 річчя професора В. В. Коптілова). *Studia Germanica et Romanica*: Іноземні мови.

- Зарубіжна література. Методика викладання: науковий журнал. 2006. Т. 3. № 1 (7). С. 167-171
27. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. (на матеріалі англomовних перекладів української прози) Львів: Вид-во при Львів. Ун-ті, 1989. 216 с.
28. Зорівчак Р. П. Статус реалії як перекладознавчого терміна. Теорія и практика перекладу. Київ, 1985. 232 с.
29. Зорівчак Р. П. Творчість і особистість Тараса Шевченка як символи вільної України в Сполучених Штатах Америки. Всесвіт. 2015. № 3-4. С. 221-230
30. Зорівчак Р. П. Український художній переклад як націєтворчий чинник // Літ. Україна. 2005. 13 січ. С. 7.
31. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). Львів: Вища школа, 1983. 176 с.
32. Зоряна А. М. Документний потік перекладів як відображення міжкультурної комунікації : монографія. Київ : Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. 2017. 188 с.
33. Іванілова В. О. Реалії в художньому тексті: перекласти не можна опустити. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. 2018. № 35–36. С. 70–80.
34. Кальниченко О.А., Подміногін В.О., Кальниченко Н.М. Історія перекладу та думок про переклад у текстах та коментарях. Ч.2: Пізня античність. Перекладачі – творці писемностей: навчальний посібник / О. А. Кальниченко, В. О. Подміногін, Кальниченко Н.М. Х.: ХГУ «НУА», 2013. – 172 с
35. Карпенко, Г.А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій. К., 2006. 21 с.
36. Кияк, Т. Р., Науменко, А. М., Огуй, О. Д. Теорія та практика перекладу (Німецька мова). Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
37. Кіяниця К. Ю. Відтворення українських історичних реалій у німецькомовних художніх перекладах ХХ – поч. ХХІ століття. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16. – перекладознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України, Київ, 2017. 232 с.
38. Ковганюк С.П. Практика перекладу. К., 1968. 275 с.

39. Коптілов В. В. Навчальний посібник «Теорія і практика перекладу». Київ, 2003. 280 с.
40. Корунець І. В., Доместикація як засіб збагачення національних мов і літератур. Український журнал іноземної літератури Всесвіт. 2012. № 5/6. С. 177-186.
41. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов: Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2003. 464 с.
42. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу: навч. посібник для студентів факультетів іноземних мов університетів та пед.інститутів. К.,1986.
43. Костюк А. В. Слова-реалії як національно марковані одиниці сучасної турецької мови. Українська орієнталістика : [збірник наукових праць]. 2007-2008. Вип. 2-3. С. 25-29.
44. Коцюбинський М. М., Тіні забутих предків. : Чернігів, 1911. 97 с.
45. Кочерган М.П. До питання про безеквівалентну лексику і лакуни та способи їх компенсації. Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції з проблем зіставної семантики 23-25 вересня 1999р./ [відп. ред. М.П.Кочерган]. К., 1999. С. 42-45
46. Кравцова О. Інформаційні бібліотечні та бібліографічні ресурси ЮНЕСКО у сучасному культурному діалозі. Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2008. Вип. 22. С. 132-137.
47. Крамар В.Б., Мельник Ю. П., Ємець О. В., Бурковська Л. Д. Практичний переклад з англійської мови. Навчальний посібник (українською та англійською мовами). ХНУ, оригінал-макет, 2007. 215 с.
48. Кундзіч О. Л. Перекладацька мисль і перекладацький недомисел. Вітчизна. 1955. №1. С. 138–164.
49. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ. ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. А - Л. 624 с.
50. Лощенова І. Проблеми відтворення мовних реалій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика, 2011. Вип. 15. С. 306-309.
51. Лутак Б. В. Функції і роль реалій у мові та тексті: лінгвокультурний аспект. II науково-практична конференція Ужгородського національного університету. Загальне, порівняльно-історичне, типологічне мовознавство. м. Київ. с. 23-25
52. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик; відп. ред. В. Г. Скляренко. К.: ВЦ «Академія», 2014. 544 с.

53. Максимович О. Міжкультурна комунікація як предмет міждисциплінарного теоретизування. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017. Вип. 39. С. 85–89.
54. Мартинець А. М. Словник діалектних та маловживаних слів села Липча Хустського району закарпатської області. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2019. 133 с.
55. Матейко К., Одяг. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ: Наук. Думка, 1987. С. 189-203.
56. Мацегора І. Л. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія» освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад та міжкультурні комунікації». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 97 с.
57. Мукатаєва Я. В. Слова-реалії як вид безеквівалентної лексики та їх класифікація. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022 № 55 С. 174-177
58. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03/ Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2008. 18 с.
59. Некряч Т.Є., Чала Ю.П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі. Монографія. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. - 194 с
60. Нечипоренко Б. Способи відтворення квазіреалій в українських перекладах роману Олдоса Гакслі "Який чудесний світ новий!" / Б. Нечипоренко, О. Душновська // Південний архів. Філологічні науки. 2018. Вип. 74. С. 201-205.
61. Новий українсько-англійський словник / Є.І. Гороть, С.В. Гончарук, Л.К. Малімон, О.О. Рогач. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 700 с. URL: <https://e2u.org.ua>
62. Павлюк А. Лінгвокраїнознавчий аспект перекладу: до постановки питання / А. Павлюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк : 2013. № 19. С. 104–109.
63. Панченко О. І. Українська реалія XIX сторіччя та її переклад (на матеріалі поеми Т. Г. Шевченка «Катерина»). Вісник Дніпропетровського університету. 9 с.
64. Подорожна К. Ю. Проблема класифікації реалій та виокремлення історизмів у ній. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 2 (74). Філологічні науки. 2014. С. 271-275

65. Проценко О. П. Етикет в просторі практичної філософії. Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ, 2002. 239 с.
66. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
67. Сахневич І. А., Богайчук О. С., Гасюк Н. В. Переклад безеквівалентної лексики. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2023 Вип. 63. С. 137-140
68. Сергеева О. В. Переклад історичних реалій в романах Вальтера Скотта. зб. наук.пр. "Актуальні проблеми філології та перекладознавства". ХНУ, №20. м. Хмельницький, 2020. С. 41-46.
69. Словник-довідник з культури української мови / уклад.: Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. 367 с.
70. Словник української мови : в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР ; гол. ред. кол. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970-1980. 134 058 реєстрових одиниць.
71. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко. Київ : Наукова думка, 2003. 787 с.
72. Слющинський Б. Міжкультурна комунікація як регулятор міжособистісних відносин суспільства. Нова парадигма. 2016. № 130. С. 82–91.
73. Сміліченко К. О. Проблеми перекладу слів-реалій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Філологія. 3 с.
74. Снегірьова В., Сімакова Л. Витоки світового словесного мистецтва: розділ «Античність». Всесвітня література в сучасній школі. 2016. № 10. С. 3-12.
75. Таблиця транслітерації українського алфавіту латиницею. Урядовий портал, Кабінет міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243262567> (дата звернення: 02.11.2024).
76. Ташенко Г. В. Актуальні проблеми теорії та практики перекладу: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : друкарня «Мадрид», 2021. 168 с.
77. Ткаченко Ю. В. Особливості класифікації реалій та виявлення їх аксіологічного потенціалу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна». Випуск 58. 2015. С. 68-70

78. Тупиця О. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення / О. Тупиця, Л. Зімакова // Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2012. С. 251-258.
79. Фабіан М.П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах. НАН України, Укр. мовно-інформ. фонд. Ужгород : ІВА, 1998. 256 с.
80. Чернікова Л.Ф., Зубкова, Л.В. Мовні реалії та проблеми їх перекладу. Питання духовної культури, Філологічні науки. 2011. № 216. С. 172-178.
81. Шарапова М. О. Культурні реалії в англomовному художньому дискурсі та особливості їх перекладу / М. О. Шарапова, Л. В. Шумейко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філологія. 2020. Вип. 23. С. 230-236.
82. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. С. 192.
83. Яцентюк Ю.В. Долинно-балково-яружна парадинамічна антропогенна ландшафтна система. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), м. Вінниця, 27-28 травня 2020 р. /відп. ред. Г.І. Денисик. : Вінниця, 2020. 126 с. (с. 18-24)
84. Andrusyshen, C. H. Krett J. N. Ukrainian-English dictionary. University of Saskatchewan, Toronto 1957. 1163 p. URL: <https://e2u.org.ua>
85. Bassnett S. Translation, History and Culture. ed. by S. Bassnett and A. Lefevere. L.: Pinter Publishers, 1990. 133 p.
86. Buden B. Cultural translation: An introduction to the problem, and responses. Translation Studies. 2009. Vol. 2. №. 2. P. 196-219.
87. Catford J. C. A Linguistic theory of translation. London: Oxford University Press, 1974. 103 p.
88. Chesterman A. Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam: John Benjamins, 1997. 219 p.
89. Henschelmann K. Technik des Übersetzens: Französisch-Deutsch. Quelle & Meyer, Heidelberg 1980, ISBN 3-494-01018-8.
90. Käfner, R. Großes Fremdwörterbuch / R. Käfner. Leipzig : Bibliogr. Institut, 1997. 824 p.
91. Kotsiubynsky M. Shadows of forgotten ancestors. translated by Marco Carynnyk. With notes and essay on Mykhailo Kotsiubynsky by Bohdan Rubchak. The Canadian Institute of Ukrainian Studies. Ukrainian Academic Press. Littleton, Colorado, 1981. 123 с.

92. Ljudskanov, Alexandre. Traduction humaine, traduction mecanique // Documents de linguistique quantitative, 1969, # 2. 58 p.
93. Mills A. D. A Dictionary of British Place Names. Oxford University Press, 2011. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199609086.001.0001/acref-9780199609086>
94. Newmark P. A. A Textbook of Translation. N.-Y.-L.: Prentice Hall International Ltd., 1988. 292 p.
95. Steiner, George. After Babel: Aspects of Language and Translation. New York and London: Oxford University Press, 1975. 538 p.
96. The Oxford Dictionary of Idioms (4 ed.). Oxford University Press, 2020. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198845621.001.0001/acref-9780198845621>
97. Webster's third new international dictionary of the English language: Unabridged / Ed. in Chief Ph. B. Gove and the Merriam-Webster ed. staff. Springfield, 1998. 2664 p. URL: <https://www.merriam-webster.com/about-us/ongoing-commitment>